

Innhald

Forord til hefte 2/2020 frå setjeredaktøren	185
Heidi Brøseth, Guro Busterud og Mari Nygård: «Oppslagsdelen bak i boka gir oversikt over grammatikk». Analyse av grammatisk metaspråk i ei lærebok for ungdomstrinnet	187
Eldar Heide: Kva skjer med talemålet i Oslo og på Austlandet? Ein litteraturkritikk	227
Sverre Stausland Johnsen: Tilsvar til Sandøy, Conzett, Kristoffersen og Nesse	271

Forord til hefte 2/2020 frå setjeredaktøren

NLTs redaktør frå 2016, professor Janne Bondi Johannessen, Universitetet i Oslo, døydde 15. juni etter eit kort sjukeleie. Ho likte å vera redaktør og skreiv i hefte 1 i år at det «er ei stor glede å vere redaktør når lingvistane både her i Noreg, i nabolanda og i det store utland finn det meningsfylt å sende inn artiklar til tidsskriftet». Med hefte 2/2020 ville Bondi Johannessen ha fullført den redaktørperioden ho var oppnemnd for, men dette siste heftet nådde ho ikkje å få ut. Det språkvitskapelege forskingsmiljøet i Norge takkar henne for det store arbeidet ho la ned som redaktør for NLT.

Som grunnleggjar og første redaktør av tidsskriftet er eg blitt beden om å tre inn som setjeredaktør for å fullføre 2020-årgangen. I denne funksjonen har eg lagt vekt på å ta så få redaksjonelle avgjerder som mogleg utover det heilt nødvendige. Manus til artiklar og bokmeldingar som er sende inn etter at Bondi Johannessen måtte avbryte arbeidet som redaktør, blir såleis liggjande til den nye redaksjonen tar over. Dei to artiklane som no er med i dette heftet – av Heidi Brøseth, Guro Busterud, Mari Nygård den eine og Eldar Heide den andre – var nesten ferdigredigerte tidlegare, og eg har berre fullført prosessen og gjort dei klare til trykking. Frå Sverre Stausland Johnsen kjem ein stutt sluttmerknad i debatten mellom han og hovudredaktørane av den nye norske språkhistoria og eit par av forfattarane av bandet *Mønster*.

Signe Laake (OsloMet) har vore redaksjonssekretær i to omgangar. Vi takkar for den store innsatsen ho har gjort for NLT, spesielt i den vanskelege situasjonen som oppstod da redaktøren døydde i sommar.

Ein ny redaksjon vil tiltre frå 1. januar 2021, oppnemnd av Det Norske Videnskaps-Akademi i Oslo – slik avtalen mellom Novus forlag, DNVA og meg frå 7.10. 1993 tilseier (sjå NLT 31, 2013, s. 13ff). Avtalen seier (i punkt 5) at heile redaksjonsrådet no går av – at den nye redaksjonen vel nye redaksjonsrådsmedlemmer – men rår samstundes til at minst halvparten av medlemmene i det gamle redaksjonsrådet blir gjenoppnemnde for å sikre ein viss kontinuitet. I avtalen står det også at alle universiteta i landet skal vera representerte. I 1993 var det berre fire universitet, no er det fleire. Mitt syn er at alle universitet der det er undervisning og forskning i språkvitskap, bør vera representerte i redak-

sjonsrådet. NLT har frå starten i 1983 vore eit forum for alle språkforskarar i landet.

På vegner av NLT takkar eg medlemmene i det gamle redaksjonsrådet for den viktige innsatsen dei har ytt for tidsskriftet.

Kristiansand, 1. november 2020

Ernst Håkon Jahr
setjeredaktør

«Oppslagsdelen bak i boka gir oversikt over grammatikk». Analyse av grammatisk metaspråk i ei lærebok for ungdomstrinnet¹

Heidi Brøseth, Guro Busterud og Mari Nygård

Denne artikkelen presenterer en nærstudie av det grammatiske metaspråket i ei mye brukt lærebok i norsk for ungdomstrinnet: *Nye Kontekst Basisbok 8-10*. Gjennom en kvalitativ og kvantitativ tilnærming undersøker vi hvordan fagstoffet om grammatikk presenteres, om de ulike kapitlene bygger på hverandre, samt hvordan forenklingsoppgaven er løst. Vår studie viser at presentasjonen av kunnskapsstoffet om grammatikk er så mager og forenklet at det blir utilstrekkelig for å hjelpe elevene til å utvikle forståelse for grammatikk og grammatisk metaspråk. I denne læreboka er grammatikken plassert bakerst i boka, som en oppslagsdel, og grammatikk er i liten grad integrert i lærebokas øvrige kapitler, unntatt i kapitlet om nynorsk. Vi diskuterer plassering og integrering av grammatikk, samt i hvilken grad læreboka dekker innholdet i læreplanen for norsk.

Nøkkelord: Grammatikk, metaspråk, lærebokanalyse, grammatisk kunnskapsinnhold, norskfaget, læringsmål, ungdomstrinnet, grammatikkdidaktikk

Innledning

I kraft av å være morsmålsbrukere er skoleelever i stand til å intuitivt bøye ord i ulike former og formulere grammatikalske setninger. De har med andre ord

1. Sitatet er hentet fra presentasjonen av *Nye Kontekst 8-10, Basisbok* på Gyldendals web-sider. Hentet fra <https://www.gyldendal.no/grs/Nye-Kontekst/Nye-Kontekst-8-10/Nye-Kontekst-8-10-Basisbok> (02.03.2020)

ferdigheter i grammatikk. Dette forteller imidlertid ikke noe særlig om deres grammatiske forståelse. Elevene har ikke i utgangspunktet et begrepsapparat som setter dem i stand til å beskrive grammatikken. Et slikt begrepsapparat har de behov for når de skal lære om, diskutere og sammenlikne ulike aspekter ved språk. Det er også nyttig når de skal kommunisere om tekster på en presis måte, og når de skal få språklig veiledning (Myhill et al. 2012; Tonne 2017, 2015; Matre og Solheim 2016). De trenger et metaspråk – et språk om språket. I debatter om legitimering av grammatikkundervisning i skolen har dette såkalte *metaspråksargumentet* ofte blitt trukket fram som et av de viktigste, og dette perspektivet har også vært toneangivende i læreplanene de siste tiårene (Hertzberg 1995; Myhill et al. 2012; Karsrud 2014). At elevene får et solid grammatisk fundament i morsmålet, er dessuten nyttig når de skal lære andre språk (Boström og Josefsson 2006). Elevene kan ikke på egen hånd bygge bro mellom en intuitiv morsmålskompetanse og et faglig begrepsapparat. Det er her undervisningen i grammatikk kommer inn. Hvilket metaspråk elevene sitter igjen med etter endt skolegang, avhenger av hva det arbeides med i norskfaget. Dette igjen farges av innholdet i læreverkene som benyttes.

Man kan innvende at undervisning består, og bør bestå, av mye mer enn læreverket. Det er læreplanen som skal være førende for undervisningens innhold, og kompetansemålene i den som skal oppnås i løpet av skolegangen. Læreren står selv fritt til å velge hvordan målene nås, og læreboka er ett av flere mulige remedier. Samtidig viser det seg at lærebokas status i norsk skole er sterk, til tross for at man også bruker andre tekster (Juuhl, Hontvedt og Skjelbred 2010). Ifølge Blikstad-Balas (2014) ser ikke undervisningspraksiser knyttet til lærebøkene ut til å endre seg til tross for store teknologiske og samfunnsmessige endringer. Lærebøkene blir ofte mer retningsgivende for undervisningen enn læreplanen fordi læreverket brukes som et planleggingsverktøy. Når det gjelder grammatikk mer spesifikt, uttaler Nilsson (2000: 30), riktignok om svenske forhold, at «Vissa moment tycks dock i högre grad vara läromedelsstyrda än andra. Ett sådant moment tycks grammatiken vara».

Etter at den nasjonale godkjenningsordningen for læreverk i Norge ble utviklet i 2000 (Skjelbred et al. 2017:18), ligger ansvaret for kvaliteten hos lærebokforfattere og forlag. Det er betimelig å undersøke hvilket faginnhold som faktisk blir formidlet gjennom norske læreverk. I denne artikkelen avgrensner vi oss til en mye brukt lærebok for ungdomstrinnet og har følgende problemstilling: *Hvilket grammatisk metaspråk presenteres i Nye Kontekst 8–10 Basisbok?*

I den læreplanen for norsk NOR1-05 som var gjeldende da dette læreverket ble utgitt (Utdanningsdirektoratet 2013), er det følgende læringsmål etter 10. trinn som er direkte relevante for fagområdet grammatikk:

- beherske grammatiske begreper som beskriver hvordan språk er bygd opp
- bruke grammatiske begreper til å sammenligne nynorsk og bokmål

Videre heter det under hovedområdet «Språk, litteratur og kultur» at «Elevene skal få kunnskap om språket som system og språket i bruk». I tillegg til dette vil også flere andre læringsmål forutsette kunnskap om grammatikk, som for eksempel å kunne «gjøre rede for noen kjennetegn ved hovedgrupper av talemål i Norge [...]» og å «gjøre rede for språklig variasjon i Norge i dag» (NOR1-05, Kompetansemål etter 10. trinn).²

I denne studien presenteres en kvalitativ og kvantitativ innholdsanalyse av grammatisk metaspråk i *Nye Kontekst 8–10 Basisbok* (Blichfeldt og Heggem 2014). I del 2 legges bakgrunnen for studien fram, og vi plasserer den i en faglig og forskningsmessig kontekst og gjengir tidligere relevant forskning på området. Deretter følger i 3 en gjennomgang av forskningsspørsmålene våre samt en redegjørelse for metodiske valg og for vårt empiriske materiale. I 4 presenteres selve analysen, mens 5 er viet til diskusjon av våre funn opp mot forskningsspørsmålene og læreplanen.

2. Bakgrunn

2.1 Hva er et metaspråk?

Med metaspråk mener vi det språket man bruker for å snakke om språk, altså et sett av begreper som tas i bruk for å beskrive språklige fenomener.³ Slike beskrivelser kan gjøres i et hverdagslig språk eller ved å ta i bruk faglige termer. Fordelen med faglig terminologi er at den er mer presis og at kategoriene er mer systematisk definert (Cummins 2008; Keen 1997). Dermed åpner det for færre misforståelser.

2. Høsten 2020 implementeres ny læreplan for det 13-årige skoleløpet i Norge. For norskfaget er grammatikken særlig synlig i det nye kjerneelementet *Språket som system og mulighet* i tillegg til trinnspecifikke kompetansemål.

3. Uttrykket begrep viser til en kunnskapsenhet hvor alt det man vet om referenten er samlet. Term er uttrykk som setter navn på begrepet (Suonuuti 2008).

I Hertzberg (1995) redegjøres det for ulike argumenter som har vært rådende for å legitimere undervisning i grammatikk i morsmålsfaget. Hertzberg peker på det hun kaller formaldanningsargumentet, fremmedspråksargumentet, språkferdighetsargumentet og allmenndanningsargumentet, og til slutt metaspråksargumentet som det som har størst aktualitet i dag. Dette argumentet baserer seg på at man for å kunne kommunisere om tekster og drive språklig veiledning, har det behov for et språk om språket, noe man nettopp finner i grammatikken. Dermed er det interessant å undersøke hvilket metaspråk elevene gis mulighet til å utvikle i løpet av skolegangen.

Myhill (2012: 250) definerer metaspråklig aktivitet som «the explicit bringing into consciousness of an attention to language as an artefact, and the conscious monitoring and manipulation of language to create desired meanings grounded in socially shared understandings». Det handler altså om å skape bevissthet omkring og å rette oppmerksomhet mot språk som fenomen, og det å arbeide med konkrete språklige grep for derigjennom å oppnå ulike semantiske og stilistiske effekter i teksten. Dermed gjøres grammatikken direkte relevant for skriveopplæringen. Innenfor skriveforskning har man pekt på viktigheten av at lærere og elever utvikler et metaspråk om tekst og skrivning (Matre og Solheim 2016; Myhill og Newman 2016). Dette metaspråket kan favne om ulike aspekter og nivåer ved tekster. Grammatiske termer er en naturlig del av et slikt metaspråk.

Gjennom å lære om og arbeide med grammatikk øves elevene i å se språket utenfra og snakke om ulike aspekter ved det. Ifølge Hertzberg (2004) har grammatikken blitt undervurdert som metaspråk i undervisningssammenheng. Hun hevder imidlertid at i denne marginaliseringen av grammatikken, har noe gått tapt, og at man i skolen med fordel kunne ta i bruk det begrepsapparatet som finnes i den tradisjonelle grammatikken:

Lar vi den tradisjonelle skolegrammatikken være det den opprinnelig er utviklet som, et system som gjør det mulig for oss å snakke om språk på en enkel måte, er den god som gull. Den har også den store fordelen at den finnes over hele verden. Det er nok utviklet mange modeller som er bedre enn den for et enkelt formål, men ingen som er så allment kjent eller så lett å tilegne seg som den, og den har derfor fått bestå som et slags lingua franca også språkforskere imellom (Hertzberg 2004: 107-108).

Flere studier viser imidlertid at metaspråklig kunnskap innenfor det grammatiske domenet er utfordrende for mange lærere, og at det ofte er hver-

dagspråket som dominerer (Matre og Solheim 2016; Myhill, Jones og Watson 2013). Både Watson (2015) og Myhill og Watson (2014) rapporterer om at flere britiske lærere er usikre på grammatikk og nervøse for å undervise i det, samt at en del lærere faktisk velger å unngå grammatiske emner der det er mulig. Det er grunn til å tro at det finnes liknende tendenser i Norge. Flere har uttrykt bekymring for svake grammatikkunnskaper hos elever (Hognestad 2013), lærerstudenter (Oksfjellelv 2013, Holmen 2014) og lærere (Tonne 2017), og for en generell svekkelse av fagdisiplinen både i skoleverket og i lærerutdanningene (Hertzberg 2014, Brøyn 2014). Så kan man bare spekulere i om denne langvarige marginaliseringen av grammatikk i norskfaget også har gjort andre sentrale norskfaglige temaer som krever grammatisk forståelse og et metaspråk, skadelidende.⁴ Eksempelvis har Myhill og kolleger i flere studier pekt på en sammenheng mellom lav metaspråklig bevissthet hos lærere – herunder svake grammatikkunnskaper – og lavere kvalitet på skriveopplæringa i skolen (Myhill et al. 2013).

I de tilfellene der lærere er utrygge på fagstoffet, er det grunn til å tro at de i større grad støtter seg på lærebøkene. På bakgrunn av dette er det naturlig å anta at læreverkene har sterk innflytelse på det grammatiske metaspråket lærerne tar i bruk i sin undervisning, noe som gjør det spesielt interessant å undersøke hvilket grammatisk metaspråk som blir presentert i lærebøker.

2.2 Tidligere forskning

Knudsen (2011) presenterer en oversikt over eksisterende forskning på læremidler i en rekke land.⁵ Rapporten peker ut Norge og Tyskland som de landene hvor forskningen på læremidler er nådd lengst (Knudsen 2011: 9). Selv om det finnes en omfattende forskning på lærebøker i Norge (Skjelbred 2003), har vi ikke funnet forskning som undersøker grammatisk metaspråk i lærebøker i norsk for ungdomstrinnet. Det ser heller ikke ut til at lingvistiske undersøkelser, og herunder grammatikk, har vært særlig utbredt i tysk forskningsstradisjon. Kiesendahl og Ott (2015:7) sier at: «Lærebøker er et tradisjonelt studieobjekt.

4. Se også Nygård (2017) og Brøseth og Nygård (2019) for en diskusjon av grammatikkdidaktikk i norskfaget, samt et forslag til en didaktisk tilnærming til grammatikk.

5. Knudsen (2011) viser til disse landene: Norge, Sverige, Danmark, Finland, Nederland, Tyskland, Frankrike, Spania, Australia, England og Brasil. I sammenfatningen fra Brasil sies det «[...] at feltet domineres av lingvistiske (inkludert anvendt lingvistikk) problemstillinger knyttet til språk, språkforståelse, grammatikk, lesing og muntlig fortelling/muntlig kultur» (Knudsen 2011: 39). Tematisk sett er dette interessant for vår studie, men alle master- og PhD-avhandlinger fra Brasil som ligger til grunn for Knudsen (2011), er skrevet på portugisisk, hvilket dessverre gjør dem utilgjengelige for oss.

[...] Det er overraskende at lingvistikken har vært nesten fraværende i denne diskusjonen til nå, og fremdeles blir sett på som eksotisk i denne sammenhengen» (vår oversettelse).⁶ Heller ikke *The Palgrave Handbook of Textbook Studies* (Fuchs og Bock 2018) har noen henvisninger til lærebokstudier som tar for seg grammatikk som kunnskapsinnhold.

Det er særlig to norske undersøkelser som grenser opp mot vår studie. Fiva og Krogtoft (2008) analyserer to lærebøker i norsk for 5. trinn, hvor ordklassen substantiv er ett av elementene som undersøkes. De påpeker at den ene læreboka (*Ord for alt 5*) har grammatikk og rettskriving samlet som et oppslagsverk bakerst. Temaet presenteres ved hjelp av en kort punktliste. Det andre læreverket (*Norsk i midten 5*) har også lite tekst på sidene som forklarer ordklassene (deriblant substantiv), og forfatterne konkluderer slik: «Grammatikkapitlet i elevboka synes vi ikke holder et faglig akseptabelt nivå» (Fiva og Krogtoft 2008: 98).

Tiller (2016) sammenlikner hvordan to lærebøker i norsk (*Intertekst* og *Grip teksten*) for Vg1 studiespesialisering presenterer grammatiske språktrekk som verktøy i arbeid med sakpreget skrijving. Den sterke vektleggingen av skrijving, samt det faktum at lærebøkene er fra Vg1, gjør at Tillers funn ikke er direkte sammenliknbare med vår undersøkelse. Det er imidlertid interessant at hun observerer manglende sammenheng i det faglige innholdet på tvers av kapitler og avsnitt i de to lærebøkene:

Også når det gjelder selve de grammatiske språktrekkene er begrepsbruken tidsvis manglende, språktrekkene beskrives i flere av tilfellene bare som «ord». Lærebøkene oppretter derfor ikke en indre begrepsforståelse som kan trekkes fram igjen senere og bidra til en dypere faglig innsikt hos eleven (Tiller 2016: 60).⁷

I 1987 ble *Grammatik på villovägar* (Teleman 1987) publisert i Sverige. Antologien skulle peke på feil, merkverdigheter og hull i den tradisjonelle skolegrammatikken. I enkelte av artiklene vises det til ett eller flere læreverker for å illustrere hvordan grammatiske fenomen blir dårlig eller feilaktig presentert, sett i lys av (nyere) kunnskap innenfor språkvitenskapen. Nilsson

6. Opprinnelig sitat: “Die Schulbücher sind ein traditioneller Untersuchungsgegenstand [...] Es ist überraschend, dass die Linguistik in dieser Diskussion kaum vertreten ist und ihr noch immer ein Exotenstatus zugeschrieben wird”.

7. De grammatiske språktrekkene som undersøkes, er kohesjonskopplinger, referentkopplinger og tekstordnere, samt passiv og nominalisering.

(2000) undersøker et læreverv for 7.–9. trinn og påpeker flere feilaktige, problematiske og manglende forklaringer av bl.a. ordklasseinndeling, tempus, adjektiv, objekt, og forholdet mellom undersetning og hovedsetning. Både artiklene i Teleman (1987) og Nilsson (2000) har primært hatt som målsetning å peke på lærebokas mangler på det grammatiske området.

Selv om det altså finnes noen studier som tangerer vår undersøkelse, har det ikke lyktes oss å finne studier av fagområdet grammatikk i lærebøker for morsmålsfaget norsk.

3. Forsknings spørsmål, metode og materiale

3.1 *Forskningsspørsmål og metode*

Analyse av pedagogiske tekster kan gjøres med ulike teoretiske tilnæringsmåter og analyseperspektiv (Knudsen og Aamotsbakken 2010; Skrunes 2010). Studiens overordnede problemstilling dreier seg om hvilket grammatisk metaspråk elevene presenteres for i NK–B. Med utgangspunkt i Skrunes' (2010: 74) forslag til kunnskapsanalyse av lærebøker har vi formulert følgende tre forskningsspørsmål:

1. I hvilken grad er kunnskapsgrunnlaget om grammatikk i læreboka korrekt?
2. I hvilken grad bygger de ulike kursene/avsnittene om grammatikk på hverandre?
3. Hvordan er oppgaven med å forenkle grammatikk løst?

For å undersøke om kunnskapsgrunnlaget om grammatikk er korrekt, gjorde vi en kvalitativ innholdsanalyse der vi kontrollerte det som presenteres i lærebokteksten, mot den grunnleggende kunnskapen som faget er forankret i (jf. Skrunes 2010: 76), som i dette tilfellet er språkvitenskapen. Til dette brukte vi *Norsk referansegrammatikk* (heretter: NRG) (Faarlund, Lie og Vannebo 1997) og *Grammatiske termer til bruk i skoleverket. Tilråding frå Norsk språkråd og Utdanningsdirektoratet* (Norsk språkråd og Utdanningsdirektoratet 2006) (heretter: Tilrådinga). Tilrådinga påpeker at det er diskrepans mellom de grammatiske termene som brukes på høyskole- og universitetsnivå, som forholder seg til NRG, og den (tradisjonelle skole-)grammatikken som undervises i grunnopplæringen. Tilrådinga gir anbefalinger om hvilke grammatiske termer som bør brukes i grunnopplæringen, og oppgir at man har lagt NRG til grunn. Den

følger likevel ikke NRG konsekvent ettersom pedagogiske hensyn også blir tillagt vekt. Tilrådinga henvender seg eksplisitt til lærebokforfattere og er således en viktig kilde i vår studie.

Skrunes (2010: 78) peker på at en av lærebokas oppgaver er å «[...] bygge opp større faglige kunnskaps- og innsiktssammenhenger, [...]». De ulike avsnittene bør bygge på hverandre for å skape oversikt, samtidig som de gir faglig fordypning. Skrunes (2010) presenterer dette prinsippet som en spiral der sekvenser med ny kunnskap knyttes sammen med det som allerede er kjent for eleven, samtidig som sekvensene i læreboka gir eleven mer eller dypere kunnskap innenfor fagfeltet. Det er dessuten viktig å balansere faglig sammenheng, fordypning og sekvensering med hensynet til elevens forutsetninger for forståelse og tilegnelse av fagets kunnskapsinnhold. Kunnskapsanalysen kan dermed ha sin teoretiske plattform i fagets kunnskapsforståelse og/eller i elevens forutsetninger for forståelse og tilegnelse av kunnskapsinnhold. I vår studie tar vi utgangspunkt i hvorvidt de ulike kursene i læreboka bygger på hverandre ut fra faglige kriterier. Kunnskapsstoffet skal gi oversikt over grammatikk både når det gjelder faglig bredde og fordypning. For å belyse forskningsspørsmål to har vi undersøkt antall forekomster av grammatiske termer (ordklasser og setningsledd) i *Nye Kontekst 8–10 Basisbok* (heretter: NK–B), samt sammenheng som termene anvendes igjennom boka.

Det tredje forskningsspørsmålet handler om hvordan læreboka har løst forenklingsoppgaven, det vil si å tilpasse formidlingen av et komplekst fagstoff til elever samtidig som man unngår at det formidles feilaktig, eller gir for lite kunnskap. Presentasjonen av grammatikk i en lærebok kan åpenbart ikke være like omfattende og detaljert som i NRG. Kunnskapsstoffet må gjennomgå en faglig forenklingsprosess som samtidig ivaretar et didaktisk perspektiv som handler om hvordan kunnskapsstoffet tilrettelegges for å kommunisere godt med elever.⁸ I vår studie har vi analysert det grammatiske kunnskapsinnholdet og vurdert i hvilken grad de sentrale og grunnleggende prinsippene innenfor fagfeltet er overholdt i forenklingsprosessen. Vi diskuterer også i hvilken grad læreboka dekker innholdet i læreplanen for norsk (NOR01-5) som var gjeldende da læreboka ble gitt ut (Utdanningsdirektoratet, 2013).

8. Skrunes (2010) fremhever at det kan være vanskelig å undersøke både den faglige forenklingen og den elevrelaterede forenklingen innenfor rammene av ett prosjekt.

3.2 *Materiale: Læreboka Nye Kontekst 8–10 Basisbok (NK–B)*

NK–B (2014) er utgitt av Gyldendal undervisning. Ifølge baksideteksten dekker NK–B fagstoffet i norsk for alle årene på ungdomstrinnet. Læreboka er del av et større læreverk bestående av: *Tekster 4*, *Oppgavebok*, *Nynorsk – som sidemål*, *Lærereens bok*, samt ulike digitale komponenter. NK–B utgis både på bokmål og på nynorsk. Vi har analysert bokmålsutgaven av læreboka, som er på 424 sider.

NK–B består av ni ulike kapitler: 1. Lytting og muntlig kommunikasjon, 2. Lesing for å lære, 3. Skriftlige tekster, 4. Saktekster, 5. Skjønnlitteratur, 6. Sidemål – nynorsk, 7. Sammensatte tekster, 8. Språk og kultur og 9. Litteratur og kultur. Hvert kapittel er inndelt i tre til ni ulike kurs, og hvert kurs innledes med læringsmålene for det aktuelle kurset. NK–B inneholder også delene *Oppslagsdel*, *Kilder* og *Stikkord*.

I bokas oppslagsdel presenteres *Grammatikk* over to sider (Blichfeldt og Heggem 2014: 399-400) (se vedlegg 1 og vedlegg 2). De to sidene består til sammen av 547 ord (inkl. alle ord, forkortelser, tall) og tre bilder. I og med at grammatikk tilhører *Oppslagsdel*, inneholder ikke lærerveiledningen *Lærereens bok* noe informasjon om, eller tips til, undervisning relatert til det som presenteres på disse to sidene. Innholdet i *Lærereens bok* er kun knyttet til lærebokas ulike kurs.

4. Hvordan presenteres kunnskapsinnholdet i NK–B?

Vi har valgt å presentere og analysere det grammatiske kunnskapsinnholdet i to bolker. I 4.1 og 4.2 ser vi nærmere på ordklasser og setningsledd på sidene *Grammatikk* i oppslagsdelen, mens 4.3 tar for seg forekomster av grammatisk metaspråk i lærebokas kapitler. I 4.4 undersøkes sammenheng og faglig fordypping relatert til dette kunnskapsinnholdet i NK–B.

4.1 *Oppslagsdel Grammatikk - Ordklasser*

NK–B deler ordklassene inn i ti grupper, og både antall og termer samsvarer med NRG og Tiltrådinga. De termene som brukes, er: verb, substantiv, adjektiv, pronomer, determinativ, adverb, konjunksjoner, subjunksjoner, preposisjoner og interjeksjoner.

I tillegg viser NK–B eksempler på disse ordklassene. Eksempelordene står i kursiv, og er en liste med ord, et bøyingsmønster, i en frase eller en setning. De kursiverte eksemplordene i NK–B sammenfaller stort sett med den

kategoriseringen som er gjort i NRG.⁹ Forskjellen mellom NK–B (og Tilrådinga 2006: 6) og NRG er først og fremst knyttet til ordklassen adverb. I NRG er det et morfologisk kriterium at ordklassen adverb er ubøyd, mens i læreboka eksemplifiseres adverb både som selvstendig setningsledd (med bøying); «De gikk *langt*», og som del av frase: «De gikk *svært langt*» og «Det var ei *svært god bok*».

Vi kan dermed konkludere med at i) ordklassetermene, ii) antall ordklasser (10 stk.) og iii) eksempelordene som blir brukt i NK–B, er korrekte sett i lys av fagområdet slik det er representert i NRG og/eller i Tilrådinga.

I NK–B blir fem av ordklassene videre beskrevet ved hjelp av et synonym (vår utheving, fet skrift), etterfulgt av en liste med eksempler på ordklassen:

1

- Substantiv er **navnord**, altså navn på personer, ting, fenomener: *menneske, ball, lykke*. [...]
- Determinativ kan kalles **bestemmerord** på norsk: *min, din, denne, dette, noen, ingen, en, to, tre, en, ei, et*, osv.
- Konjunksjon er **bindeordene** *og, eller, men, for*.
- Preposisjoner er **småord** som *av, bak, blant, etter, for, fra, gjennom, hos, i, ifølge, innen, innenfor, med, mellom, mot, om, omkring, ovenfor, overfor, på, rundt, til, under, ved hjelp av, på grunn av, i ferd med*.
- Interjeksjoner (**utropsord**) er **småord** som *ja, nei, huff, plask*, osv.

For ordklassene interjeksjon, preposisjon, konjunksjon og determinativ er den utheverte termen og listen med eksempelord det eneste som utgjør beskrivelsen av ordklassen. Med unntak av termen *bestemmerord* er de utheverte termene verken anbefalt i Tilrådinga eller brukt i NRG. For å kunne vurdere hvorvidt beskrivelsen «preposisjoner er småord» er korrekt, må vi vite hva *småord* refererer til. Forleddet består av adjektivet *små*, hvilket gjør det nærliggende å anta at termen viser til lengden på selve ordet, men i NK–B er også trestavete ord som *innenfor* og *ifølge* er klassifisert som småord.

Navnord, småord, utropsord og bindeord blir ikke forklart eller definert noe (annet) sted i læreboka. Termene bindeord, småord og utropsord er kun brukt i oppslagsdelen. Termen *navn-/namnord* blir bare brukt i ett annet kurs, mens termen *bestemmer-/bestemmarord* blir brukt i ett annet kurs og i stikkordsregis-

9. En forskjell er at NRG (Faarlund et al. 1997: 1072) bare regner *som* som subjunksjon, mens *slik* regnes som korrelat i uttrykket *slik som*.

teret. Det som står i oppslagsdelen om navnord og bestemmerord, er det samme som står i kursene: «Substantiv er namnord, [...]» (Blichfeldt og Heggem: 2014:258) og «Ordklassen determinativ (bestemmarord) omfattar eigedomsord [...]» (Blichfeldt og Heggem 2014:262).

De fleste ordklassene blir eksemplifisert med en liste med ord. Listene for determinativ og interjeksjoner avsluttes med «osv.» for å indikere at det finnes flere ord som tilhører ordklassene, mens de andre listene ikke gjør det. Det finnes ingen faglig grunn til å sette «osv.» bak listen med eksempelord for akkurat disse to ordklassene, og ikke de andre åpne ordklassene som også har flere medlemmer enn dem som er med i listen over eksempelord.

Ordklassene verb, substantiv, adjektiv, pronomen, adverb og subjunksjoner gis i tillegg en kort definisjon. Opplysningene i definisjonen kan deles inn i to hovedkategorier: semantisk informasjon og morfologisk/syntaktisk informasjon. Også NRG bruker morfologiske, syntaktiske og semantiske kriterier for å skille mellom de ulike ordklassene (Faarlund, Lie og Vannebo 1997: 20). Det semantiske kriteriet i NRG går ut på om ordet er et leksikalsk ord, grammatisk ord og pro-ord. Dette kriteriet er altså ikke knyttet til ordenes leksikalske betydningsinnhold. Imidlertid har NRG egne kapitler som ser nærmere på betydningen til substantiv, adjektiv, preposisjoner og verb. I tekstutdragene fra NK–B markerer vi det vi anser som semantisk informasjon med understreking, og morfologisk eller syntaktisk informasjon med fet skrift. Vi starter med å se på beskrivelsen av verb, jf. 2.

2 Verb forteller hva noen gjør eller er – eller hva som hender: [...]. Verbene **blir bøyd** og viser tid: å gå – går – gikk – har gått.

Selv om det er stor spredning i betydningsinnhold, klassifiserer NRG verbene i tre ulike handlingstyper: aktivetsverb (at noen gjør eller utfører noe), tilstandsverb (subjektet er eller forblir i en gitt tilstand uten å forandres) og endrings- eller overgangsverb (verb som uttrykker et forløp eller endringsprosess). Som vi ser, samsvarer disse handlingstypene med NK–Bs betydningsinformasjon.

NRG skiller dessuten ut hjelpeverb som egen underklasse av verb, da de har grammatisk betydning, og *ikke* tilhører noen av handlingstypene. NK–B skiller ikke mellom leksikalske verb og hjelpeverb, og dette sammenfaller med Tilrådingas inndeling. Vi vil påpeke at det ikke lar seg gjøre å identifisere et hjelpeverb som medlem av ordklassen verb på bakgrunn av den semantiske in-

formasjonen i NK–B, og som vi skal se i 4.4 dukker termen *hjelpesverb* opp i NK–Bs forklaring av passiv.

NRG bruker bøyning som hovedinndelingskriteriet i sin inndeling av ordklasser. Verb tilhører gruppen *Ord med bøyning*, noe som samsvarer med den morfologiske opplysningen «verbene blir bøyd» i NK–B. I læreboka kommer det ikke fram at det morfologiske kriteriet «blir bøyd» nødvendigvis må være oppfylt for at den semantiske opplysningen «viser tid» skal fungere som et kjennetegn for verb. Hvis opplysningen «viser tid» løsrives fra opplysningen om tempusbøyning, passer den også for leksikalske uttrykk som f.eks. «i går, på julaften, snart». Disse uttrykkene viser også tid. Selv om det som står om ordklassen verb er riktig, gjør den spartanske teksten at fagstoffet blir vanskelig å forstå.

Om substantivets betydning står det i NRG at dette er ord som brukes som navn eller betegnelser på gjenstander, individer og abstrakte begreper (Blichfeldt og Heggem 2014: 138). Dette stemmer godt overens med NRGs forklaring.

- 3 Substantiv er navnord, altså navn på personer, ting og fenomener: [...] Substantiv **bøyes**: en stol – stolen – stoler – stolene.

Ifølge NRG tilhører substantiv gruppen *Ord med bøyning*, og denne opplysningen finner vi også i NK–B: «Substantiv bøyes». Bøyingsparadigmet til substantivet «en stol» blir deretter brukt som eksempel. Verken her eller i gjennomgangen av verb forklarer NK–B hvordan bøyinga blir realisert (f.eks. ved å markere affiksene) eller hvilken grammatisk informasjon bøyings-suffiksene tilfører.

For adjektiv bruker NRG hovedinndelingskriteriet om morfologisk bøyning, og definerer alle ord som kan gradbøyes som adjektiv. I NK–B er det ingen opplysninger om at bøyning kjennetegner ordklassen adjektiv. I stedet gis syntaktisk informasjon om at adjektiv er knyttet til et substantiv, jf. 4.

- 4 Adjektiv er **knyttet til et substantiv** og forteller noe om egenskapene til dette substantivet: en *rød* sportsbil, en *stille* stund. [...]

Dette stemmer overens med NRG som sier at adjektivfrasen kan stå som adledd i en substantivfrase (Faarlund, Lie og Vannebo 1997: 345), men NRG opplyser i tillegg om muligheten for å ha adjektivfrase som predikativ i setningen. Selv om uttrykket «å være knyttet til» i NK–B ikke gir noen spesifikke opplysninger om hvilke syntaktiske konfigurasjoner det er snakk om, kan vi se på eksemplene

«en rød sportsbil» og «en stille stund» at adjektivene står som premodifikator til substantivet. Heller ikke i kurs 6.2 *Substantiv, pronomen, determinativ og adjektiv* finnes det noen eksempler eller forklaring på adjektiv som predikativ i setningen. Dette betyr at NK–B ikke eksplisitt nevner muligheten for at ordklassen adjektiv kan være predikativ, f.eks. *Sportsbilen er rød*. Det er også verdt å merke seg at dersom kriteriet om bøyning ikke er med, vil også preposisjonsfraser passe til beskrivelsen som gis. I frasen *sportsbilen til Per er til Per* også knyttet til substantivet og forteller noe om substantivet *sportsbilen*.

Også ordklassen pronomen tilhører gruppen *Ord med bøyning* ifølge NRG. Enkelte pronomen kan riktignok ikke bøyes, men fordi de har mange semantiske og syntaktiske fellestrekk med personlige pronomen, regnes de til ordklassen likevel (Faarlund, Lie og Vannebo 1997: 22). I NK–B er ikke bøyning nevnt som et kjennetegn ved ordklassen, men ettersom flere av undertypene ikke kan bøyes, er det forståelig at en kort beskrivelse av ordklassen ikke tar opp dette kjennetegnet. Pronomen hører også til pro-ordene (Faarlund, Lie og Vannebo 1997: 25). Dette er ikke en egen ordklasse, men pro-ord kjennetegnes av at referansen blir bestemt ut fra konteksten, samt at de kan erstatte en substantivfrase (Faarlund Lie og Vannebo 1997: 26). Dette stemmer overens med opplysningen i NK–B, jf. 5.

- 5 Pronomen er ord som kan **erstatte substantiv i en setning**: *jeg, du, vi, seg, hverandre, hvem, man*.

NRG bruker riktignok termen *substantivfrase*, mens NK–B bruker *substantiv*. Termen *frase* blir ikke brukt i NK–B, selv om Tilrådninga åpner opp for det.

NK–B gir kun en semantisk forklaring av ordklassen adverb, jf. 6.

- 6 Adverb beskriver verb, adjektiv, andre adverb og setninger: «De gikk langt.» «De gikk svært langt.» «Det var ei svært god bok.»

Problemet med dette er at også andre ord/fraser kan beskrive, som vist i disse eksemplene fra NRG (Faarlund, Lie og Vannebo 1997: 404, 804) (det understreket leddet beskriver frasen i fet skrift):

7

Dei var alltid **ivrige til å slåss**

De **kjørte på trass**

Framleis på 1920-talet var det husmenn i Noreg

Beskrivelsen av ordklassen adverb i NK–B er altså ikke feil, men den er ikke tilstrekkelig til å kunne skille ordklassen adverb fra andre ordklasser. Dersom vi ser nærmere på den første opplysningen «adverb beskriver verb», samsvarer dette med det første eksemplet «De gikk langt», men opplysning nummer to «adverb beskriver [...] adjektiv», samsvarer ikke med eksempel to «De gikk svært langt». Ifølge NK–B er «langt» her et adverb. Det er dermed ikke slik at eleven kan dedusere seg fram til hvilket eksempel som viser hva, ved å se på rekkefølgen. Opplysningen «adverb beskriver [...] setninger» eksemplifiseres ikke i det hele tatt.

Som tidligere nevnt sier Tilrådinga eksplisitt at den ikke anbefaler læreverk og undervisning i grunnutdanninga å følge definisjonen av adverb slik den er gitt i NRG. I Tilrådinga defineres ordklassen adverb ut fra funksjon. Adverb som gradbøyes, skal fremdeles kalles adverb «fordi de står til verbet» (Tilrådinga 2006: 6).¹⁰ Det betyr at ordet «langt» i setningen «brevet var langt» er et adjektiv, mens ordet «langt» i setningen «de gikk langt», er et adverb. Eleven kan altså ikke vite hvilken ordklasse dette ordet tilhører med mindre eleven gjør en setningsanalyse først. I det ene tilfellet er «langt» et adverbial, og tilhører dermed ordklassen *adverb*, mens i det andre tilfellet er «langt» et subjektspredikativ, og tilhører ordklassen *adjektiv*.¹¹

NRG klassifiserer subjunksjoner ved at de er ubøyd (morfologisk kriterium), og at de innleder leddsetning og infinitivkonstruksjon (syntaktisk kriterium) (Faarlund, Lie og Vannebo 1997: 29). Som vi ser sammenfaller det syntaktiske kriteriet med informasjonen i NK–B, jf. 8.

- 8 Subjunksjoner **innleder leddsetninger**: *når, hvis, dersom, før, siden, etter (at), fordi, at, for at, om, enda, selv om, som, slik som* og infinitivmerket *å*.

Det er interessant å merke seg at i presentasjonen av leddsetninger brukes ikke tilstedeværelsen av subjunksjon for å kunne identifisere en leddsetning. Kun informasjonsverdi trekkes fram: «En leddsetning er en setning som ikke gir full mening alene», samt plassering: den kan stå først, midt inni eller til slutt i en helsetning. Her har vi et tydelig eksempel på manglende sammenheng i faginnholdet mellom ulike avsnitt.

10. Selv om det ikke kommer så tydelig fram i Tilrådinga, betyr dette også at den heller ikke følger NRGs inndeling av ordklassene adjektiv og preposisjon.

11. Dersom man hadde fulgt ordklasseinndelingen i NRG, ville ordet *langt* være adjektiv i begge setningene fordi ordet «lang» kan gradbøyes.

Dersom vi gransker de kursiverte eksempelordene/-frasene knyttet til de enkelte ordklassene, kan disse deles inn i fire ulike typer: lister med ord, frasestruktur, setningsstruktur og bøyingsparadigme. I de tre første typene er ordet som eksemplifiserer ordklassen, kursivert. I bøyingsparadigmene er også hele ordet kursivert, og eleven må altså selv finne ut hvilke affikser i bøyingsparadigmet som eksemplifiserer opplysningen *bøyning*. Dersom bruken av kursiv skal hjelpe eleven å rette oppmerksomheten mot det omtalte fenomenet, ville det vært naturlig at kun bøyingsuffiksene var kursiverte.

Avslutningsvis kan vi merke oss at de opplysningene som blir gitt om de enkelte ordklassene, er svært varierende. For ordklassene determinativ, konjunksjoner, preposisjoner og interjeksjoner er det ingen informasjon utover en synonym term og en liste med eksempelord. Videre gis det informasjon om bøyning ved ordklassene verb og substantiv, mens bøyning ikke nevnes ved ordklassene adjektiv, pronomen og determinativ. I NK–B finner vi ingen systemattikk i bruk av kriterier for å definere de ulike ordklassene, noe som NRG understreker som viktig. En klassifisering bør bygge på et enhetlig sett med kriterier, og dersom flere kriterier må benyttes for å komme fram til en inndeling, «[...] er det viktig at de benyttes i samme rekkefølge» (Faarlund, Lie og Vannebo 1997: 21).

4.2 Oppslagsdel Grammatikk - Setningsledd

NK–B introduserer fem termer for setningsledd: subjekt (S), verbal (V), direkte objekt (DO), indirekte objekt (IO) og adverbial (A).¹² Tilrådinga gir ingen definisjon eller beskrivelse av setningsleddene ut over selve termen som anbefales brukt.¹³ NK–B gir heller ingen definisjon eller beskrivelse av setningsleddene. Utover å konstatere at det er de samme termene som brukes, er det vanskelig å undersøke hvorvidt opplysningene som gis i NK–B er korrekte (sett i lys av NRG og/eller Tilrådinga) fordi begrepene som termene skal vise til, ikke blir forklart.

NK–B presenterer en analysemetode som kan benyttes for å identifisere de fem ulike leddene i en setning. Den gir bl.a. følgende framgangsmåte for å gjenkjenne setningsleddet verbal (V): «Det er smart å finne V først: *ga*» (Blichfeldt og Heggem: 400). *Ga* viser til verbalet i eksempelsetningen som er plassert rett

12. I tillegg finner vi flere andre setningsledd både i NRG og i Tilrådinga. Vi konsentrerer oss kun om de setningsleddene som er nevnt i NK–B.

13. Tilrådinga (2006: 12-13) har riktignok et eget kapittel om Det-setninger som er en utdyping av formelt subjekt og egentlig subjekt. Ingen av de øvrige setningsleddene blir i Tilrådinga presentert på tilsvarende måte.

over framgangsmåten for å finne verbalet: «Farmor ga barnebarnet sitt en gave i dag tidlig» (vedlegg 2). Det gis ingen øvrig informasjon om hvordan man skal gå fram for å identifisere verbalet.

NK–B identifiserer setningsleddene S, DO og IO ved å stille spørsmål til setningen. For å finne subjektet skal følgende spørsmål brukes: hvem/hva + V. Læreboka viser ved hjelp av eksempelsetningen at bokstaven V er en variabel, og V skal byttes ut med det ordet som eleven kom fram til da han/hun fant verbalet først. Eksempelsetningen er «Farmor ga barnebarnet sitt en gave i dag tidlig», og når V er byttet ut med det aktuelle verbalet, kan eleven spørre: «Hvem ga?». Læreboka viser deretter at svaret på dette spørsmålet, i lys av eksempelsetningen, er «Farmor» (vedlegg 2). Å finne DO og IO følger det samme mønsteret, jf. 9 (Blichfelt og Heggem: 400):

9

- a. DIREKTE OBJEKT: hvem/hva + V + S: Hva ga farmor? *En gave*
- b. INDIREKTE OBJEKT: til/for hvem + V + S + DO: Til hvem ga farmor (sic) en gave? *Barnebarnet sitt*.

NK–B viser ikke til plassering i setningen for å identifisere disse setningsleddene, noe NRG gjør: «De [setningsleddene] kan defineres ut fra plassering innenfor setningen og dels ut fra frasetype» (Faarlund, Lie og Vannebo 1997: 42). NK–B bruker heller ikke termen frase, noe vi blant annet kan se i den første setningen under overskriften *Setningsledd*: «I en setning har ulike ord ulik funksjon» (vedlegg 2).¹⁴ Det betyr at adverbialet i eksempelsetningen består av ordet i dag tidlig. Det å kalle *i dag tidlig* et ord, samtidig som man kaller *i, dag* og *tidlig* ord, gjør at det blir uklart hva termen *ord* egentlig referer til av språklig materiale. Blant annet oppstår det problemer i sammenhengen mellom ord og ordklasse. Hvis *i dag tidlig* kategoriseres som et ord, skal det også tilhøre en ordklasse, jf. inndelinga av ordklassene (vedlegg 1).

For å identifisere setningsleddet adverbial bruker ikke NK–B et spørsmål etter mønster fra SU, DO og IO, men gir følgende opplysning: «ADVERBIAL forteller hvor, når, hvorfor eller hvordan noe foregår» (Blichfelt og Heggem 2014: 400). Dette viser til semantisk innhold i ulike typer av adverbial, og opplysningene stemmer overens med det NRG skriver om adverbialenes

14. Tilrådinga (2006: 11) sier, som tidligere nevnt, at: «Det er ikke nødvendig å nevne alle frasetyper i lærebøker for grunnskolen og den videregående skolen, men fire typer nevnes for oversiktens skyld: Substantivfrase [...], pronomensfrase [...], adjektivfrase [...] og preposisjonsfrase [...]».

semantiske innhold (Faarlund, Lie og Vanneboe, 1997:45). Disse semantiske opplysningene er supplerende informasjon i NRG; plassering i setningen og frasetyper er også her det viktigste kategoriseringskriteriet for setningsleddet adverbial.

Avslutningsvis i NK-B får elevene vite at «Ikke alle setninger inneholder alle typer setningsledd» (Blichfelt og Heggem 2014: 400). Implisitt i dette utsagnet ligger det en forståelse av at en setning kan mangle ett eller flere av setningsleddene S, V, IO, DO og A, for eksempel at en setning kun består av setningsleddene IO + A. I spalte to på samme side, under overskriften *Ytringer og setninger*, blir imidlertid opplysningen modifisert. Her står det «En setning må inneholde både subjekt og verbal». Til sammen vil disse to opplysningene samsvare med NRG ettersom NRG definerer subjekt og predikat (med verbfrasen som kjerne) som de eneste to nødvendige delene av en setning, hvilket innebærer at andre setningsledd kan være til stede i en setning, men at det ikke er obligatorisk.

4.3 Grammatisk metaspråk i lærebokas kapitler

I denne delen ser vi nærmere på hvordan grammatisk kunnskapsinnhold presenteres i lærebokas ulike kapitler. Vi gjennomgår ikke alle forekomstene, men kommer med generelle kommentarer, samt trekker fram noen eksempler der vi mener læreboka er utilstrekkelig, uklar eller direkte feil.

Det er iøynefallende at termene for ordklasser og setningsledd nesten utelukkende blir brukt i kapittel 6 *Sidemål – nynorsk*. Hovedformålet med dette kapitlet er å lære elevene å skrive riktig nynorsk, altså fokuseres det på normativ grammatikk. I det 37 sider lange kapitlet finner vi 41 tabeller og 14 punktlistor. Tabellene viser i all hovedsak bøyingsparadigmer i nynorsk, ofte sammenliknet med tilsvarende bøyingsmønster i bokmål. Hva tabellene viser, er imidlertid i liten grad forklart. Videre finner vi eksempler på at flere av tabellene er uklare og forvirrende. Eksempelvis finner vi overskriften «Personlige pronomener og determinativer» samt en tilhørende tabell. Neste overskrift og tabell heter imidlertid «Andre determinativer», og den tilhørende tabellen inneholder *min* og *din*, som også var med i den foregående tabellen. Det er vanskelig å forstå hva som er forholdet mellom *determinativ* og *andre determinativer*. Det at tabellene viser ulike bøyingsparadigmer er lett å se, men den magre brødteksten gir ingen forklaring på hvorfor determinativ står i to ulike tabeller. Sannsynligvis vil også elevene oppleve det som forvirrende at *min* og *din* er oppført i begge tabellene.

Videre finner vi eksempler på at grammatikken er beskrevet på en så forenklet måte at det blir uklart. I Kapittel 6 *Sidemål – nynorsk* presenteres fenomenet dobbelt bestemthet på norsk: f.eks. *den store katten*. 10 viser eksemplene på dobbel bestemthet og det som står om fenomenet i NK–B.

10

Dobbel bestemning

På bokmål kan vi skrive:

den lykkelige eier, den norske regjering, min største tabbe.

På nynorsk skriv vi:

den lykkelege eigaren, den norske regjeringa, den største tabben min.

Vi brukar den/det/dei framfor bestemt form av substantivet. Dette kallar vi dobbel bestemning, og det er slik vi oftast uttrykker oss når vi snakkar.

Slik kan vi òg skrive på bokmål: den lykkelige eieren.

Fra NK–B (Blichfelt og Heggem 2014: 280)

Et problem med disse eksemplene er at kun bestemthetsuffixene er markert med fet skrift. Alle eksemplene inneholder riktignok et determinativ, og det står i teksten at «Vi brukar *den/det/dei* framfor bestemt form av substantivet». Selv om disse eksemplene ikke er direkte feil, mener vi at de er uklare, og at det hadde vært enklere å forstå hvordan dobbel bestemthet markeres i (ny)norsk dersom begge bestemthetsmarkørene, altså det som gjør bestemtheten nettopp dobbel, var markert med fet skrift. Dobbel bestemthet fremstilles primært som noe nynorskspesifikt: «På nynorsk skriv vi: den lykkelege eigaren, [...]», mens det fremheves at man på bokmål kan skrive *den lykkelige eier*. Til slutt kan elevene lese at dobbel bestemthet også kan brukes i bokmål: «Slik kan vi òg skrive på bokmål: den lykkelige eieren» (Blichfelt og Heggem 2014: 280). Det som står i NK–B er ikke feil, men det kommuniseres ikke tydelig nok at dobbel bestemthet er umarkert bruk også i bokmål. Videre bruker NK–B verbet *skrive* om enkel bestemthet i bokmål (*den lykkelige eier*), mens verbet *snakke* blir brukt om dobbel bestemthet («...det er slik vi oftast uttrykker oss når vi snakkar.»). Det oppstår dermed en potensiell uklarhet om hvorvidt det er forskjeller mellom skriftlig og talt språkbruk for akkurat dette fenomenet.

Et annet eksempel på uklar framstilling finner vi i kapittel 5 *Skjønnlitteratur*. Under kurset *Skrivemåter, synsvinkler og tid i fortellinger* (Blichfelt og Heggem 2014: 204ff.) er det en bolk om grammatikk i en del som handler om hvordan

beskrivelser kan brukes for å gjøre en fortelling mer levende. Dette er et av få steder i boka der grammatikken er integrert. Imidlertid er forklaringene og bruken av grammatikkord noe utydelig. For det første omtales ordklassene verb, substantiv og adjektiv som *viktige* når man skal beskrive noe. Det er uklart hva som egentlig menes med *viktig* i denne sammenhengen. Vi ser også et manglende samsvar mellom overskriftene og eksemplene som er brukt, jf. 11.

11

2 Bruke beskrivelser, skildringer

Når du beskriver noe, skaper du bilder hos leserne. Vær som et filmkamera og fang opp bilde og lyd, men bruk også de andre sansene: lukt, smak, berøring. Let etter presise ord og uttrykk for det du vil si. Spesielt ordklassene verb, substantiv, adjektiv og adverb er viktige:

Verb og substantiv

Se hvordan de ulike eksemplene her gir deg ulike bilder:

- Mannen *gikk* opp trappa.
- Den *vesle tassen* *låg* opp trappa.
- Gømlingen *støt* *seg* opp trappa.
- Bodybuilderen *brøyt* *seg* *vei* opp trappa.
- Tyven *låt* *seg* opp trappa.

Adjektiv og adverb

Adjektivene og adverbene er beskrivende i seg selv:

- Natta var *stille* og *luktet* *frukt*, *sluk* *vårnetter* *gjør*.
- Ansiktet *hennes* var *lite* og *hvit* *mot* den *grønne* *genseren*.
- Hun *gikk* *forsiktig* *nedover* *stien*.
- Huset var *falleferdig*.

Fra NK–B (Blichfelt og Heggem 2014: 205).

For eksempel samsvarer ikke overskriften *verb og substantiv* med det som er markert med kursiv og understreking i eksemplene. Majoriteten av substantivene er kursivert, men det gjelder bare substantivene som står som subjekt i setningene. Substantivet *trappa* er ikke kursivert i noen av eksemplene. Videre er hele frasen *den vesle tassen* kursivert, noe som innebærer at både et determinativ, et adjektiv og et substantiv er kursivert. Det som er kursivert i disse eksemplene er setningenes subjekt (som riktignok ofte har form som substantivfrase), ikke setningens substantiver. Verbene i eksempelsetningene er markert med både kursiv og understreking, men dette gjelder også *seg* og *seg vei*. Betyr det at *seg* og *seg vei* er verb? Det er uheldig at det ikke er forklart hva de ulike uthevingene skal vise til i eksemplene, særlig ettersom det er diskrepans mellom overskriften og markeringene i eksemplene.

Videre er det som står om adjektiv og adverb uklart. For det første beskrives adjektiv og adverb som *beskrivende i seg selv*. Det er ikke intuitivt hva forfatterne mener med dette. Også her er eksemplene uklare fordi begge ordklassene som vises i eksemplene er uthevet på samme måte (kursivering). En elev som er usikker på forskjellen mellom adjektiv og adverb, vil ha vansker med å forstå disse eksemplene, da de ikke er selvforklarende. En annen utfordring er at alle eksemplene på adjektiv viser adjektiv i predikativ stilling (*natta var stille*). Oppslagsdelen i boka, som er det eneste stedet der det står noe om adjektiver, inneholder ingen eksempel eller forklaringer på adjektiv i predikativ stilling. For elever som er usikre på hva som er henholdsvis adjektiv og adverbial i disse eksemplene, finnes det ikke noe sted i læreboka som kan hjelpe dem med å finne ut av hva som er hva.

4.4 Sammenheng og fordypning i NK–B

Plasseringen av grammatikken bakerst i læreboka, som en oppslagsdel, gjør det utfordrende å vurdere om de ulike kursene bygger på hverandre. Grammatikk er ikke en del av bokas kapitler, og dermed bygger ikke boka opp kunnskap i grammatikk som gir oversikt og faglig fordypning, slik f.eks. Skrunes (2010) anbefaler. Det at mesteparten av kunnskapsinnholdet i et tema, blir presentert helt til slutt i en lærebok, synes heller ikke å være forenlig med Skrunes' spiralprinsipp, hvor sekvenser med ny kunnskap skal knyttes sammen med det som allerede er kjent for eleven. Oppslagsdelen om grammatikk består, som nevnt, hovedsakelig av ordklasseterminologi, og mye av terminologien som presenteres, brukes i liten grad i bokas kapitler.

I tillegg til den kvalitative analysen har vi foretatt en kvantitativ analyse av forekomsten av grammatiske termer i NK–B. De kvantitative dataene gir oversikt over antall forekomster samt hvor de ulike termene er brukt. Forekomstene av grammatiske termer kan gi en indikasjon på om de anvendes som en integrert del av boka. Det er imidlertid viktig å huske på at forekomsten av en term ikke nødvendigvis er synonymt med at termen anvendes på en integrert måte. Vi har derfor sett på både antall forekomster, spesifikk plassering samt hvordan de grammatiske begrepene brukes.

I kvantifiseringen av datamaterialet brukte vi søkefunksjonen i Smartbok.¹⁵ Å presentere resultater for all bruk av grammatisk terminologi er ikke mulig innenfor rammene av en artikkel, og derfor er termer som *infinitiv* og *presens* ikke undersøkt, selv om disse er relatert til ordklassen *verb*. I innsamlingen av

15. Smartbok er den digitale versjonen av NK-B.

kvantitative data tok vi med ulike (bøyde) former av samme leksem, mens sammensatte ord av typen *verbbøying* ikke ble inkludert.¹⁶

NK–B operer i enkelte tilfeller med synonyme termer som eksempelvis *navnord* («substantiv er navnord»). Våre søk viste imidlertid at synonyme termer sjelden ble brukt mer enn 1–2 ganger i læreboka. De synonyme termene er derfor ikke inkludert i tabell 1, men de er kommentert i 4.1.

Tabell 1 gir oversikt over forekomsten av ti ulike ordklasser. Tabellen viser hvor ofte de ulike termene brukes i henholdsvis innholdsfortegnelsen, kapittel 1–9, oppslagsdelen og stikkordsregisteret. Tabellens nederste rad, *Total per kap.* viser det totale antallet forekomster per kapittel, mens kolonnen *Total* viser lærebokas totale antall forekomster for hver av ordklassene. Tabellen inneholder alle forekomstene av hver term, inkludert de som er nevnt i overskrifter, oppgaveformuleringer og lignende.

Kapittel/ term	Inn- hold.	1	2	3	4	5	6	7	8	9	Opp- slagsdel	Stikk -ord	Total
Verb	3	-	-	2	2	5	125	1	3	-	8	1	150
Substantiv	2	-	3	3	-	4	42	1	2	-	5	1	63
Adjektiv	2	-	-	-	-	6	28	1	1	-	3	1	42
Pronomen	2	-	-	2	-	-	27	-	4	-	2	1	38
Determinativ	3	-	-	-	-	-	27	-	-	-	1	1	32
Adverb	-	-	-	2	-	6	-	-	-	-	2	1	11
Preposisjon	-	-	-	-	-	-	3	-	-	-	2	1	6
Konjunksjon	-	-	-	1	-	-	-	-	-	-	3	1	5
Subjunksjon	-	-	-	1	-	-	-	-	-	-	1	1	3
Interjeksjon	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	1	1	2
Total per kap.	12	-	3	11	2	21	252	3	10	-	28	10	

Tabell 1: Forekomst av ordklasseterminologi i NK–B.

Tabell 1 viser at alle ordklassene nevnes i *Oppslagsdel*, der de defineres. Kapittel 6 *Sidemål – nynorsk* har suverent flest forekomster. Det er viktig å merke seg at 12 av forekomstene for henholdsvis *verb*, *substantiv*, *adjektiv*, *pronomen* og *determinativ* skyldes at ordene står i en kursoverskrift som gjentas

16. Dersom *verbbøying* hadde blitt inkludert, måtte også søket utvides med ordet *bøying* fordi det av og til kun fremkommer av konteksten at det dreier seg om bøyning av verb, og tilsvarende for de andre ordklassene med bøyning. Selv om vi overlater til fremtidig forskning å undersøke bruk av *-bøying* og annen grammatisk terminologi, er vårt inntrykk at inkludering av sammensatte ord bestående av ordklasse + *-bøying* ikke ville ha endret resultatene våre for de enkelte ordklassene i særlig grad.

i bunnsteksten på flere sider. Et nærmere ettersyn viser at disse ordene sjelden forekommer i løpende tekst, men stort sett opptrer i overskrifter for kurs, tabeller og avsnitt og i oppgaveformuleringer. En av målsetningene for kapittel 6 er at elevene skal lære seg forskjeller og likheter i bøyingsmønster for substantiv, adjektiv og determinativer på nynorsk og bokmål. For substantiv presenteres elevene for korrekt bøyning i bestemthet og tall relatert til kjønn. Elevene presenteres for bøyings*systemet*, men det reflekteres ikke over hva de grammatiske kategoriene bestemthet og tall uttrykker. Adjektiv, pronomen og determinativ blir ikke forklart mer utdypende enn definisjonen i *Oppslagsdel*, ut over at bøyningssystem for nynorsk er oppført i tabeller. Elevene henvises imidlertid til Språkrådets nettsider for en grundigere gjennomgang av disse fire termene. Hvis elevene har kjennskap til ordklassene substantiv og adjektiv fra tidligere skoletrinn, kan man argumentere for at disse termene brukes på en integrert måte, og at kunnskapen delvis utbygges. Dette er sannsynligvis ikke tilfelle for pronomen og determinativ. Termen verb er hyppig brukt i kapittel 6, som inneholder et eget kurs om verb. I likhet med de andre kursene består dette også i stor grad av tabeller med bøyingsmønstre som i liten grad forklares.

I kapittel 2 *Lesing for å lære* brukes substantiv som eksempel på hvordan elevene kan lage såkalte ordkunnskapskort. På et ordkunnskapskort skal elevene skrive opp et ord/begrep og deretter definere, beskrive og eksemplifisere ordet. Ved å bruke substantiv som eksempel her, får elevene anledning til å bruke kunnskapen om grammatikk i en annen kontekst og på en annen og mer selvstendig måte enn i «klassiske» presentasjoner av grammatikk. Elevene må aktivere både metaspråk og metakunnskap knyttet til substantiv. Ordkortet er imidlertid upresist formulert. Under *egenskaper* står det at «substantiv bøyes i kjønn og tall [...]» (Blichfelt og Heggem 2014: 62). For det første er det vanlig å anta at substantiv har grammatisk kjønn, og ikke at dette er noe substantivet får gjennom bøyning. For det andre bøyes substantiver også etter bestemthet, noe som ikke er nevnt. Eksemplene på ordkortet viser imidlertid bøyning etter både bestemthet og tall.

I kapittel 3 *Skriftlige tekster* nevnes seks ulike ordklasser 1–3 ganger hver, og i kapittel 5 *Skjønnlitteratur* brukes *verb*, *substantiv*, *adjektiv* og *adverb* 4–6 ganger hver. Termene brukes imidlertid ikke på en måte som utvider eller utdyper elevenes kunnskap. Fire ordklasser nevnes 1–4 ganger hver i kapittel 8, *Språk og kultur*. Termene forekommer hovedsakelig på en side med oversikt de viktigste målmerkene i norske dialekter. Dette kurset kan i liten grad sies å utvide elevenes kunnskap om ordklasser ut over å vise at det er dialektal variasjon. I de resterende kapitlene forekommer enkelte av ordklassene, men

med lav frekvens, og det faglige innholdet kan ikke sies å nærmere utvide elevenes kunnskap om ordklassene ut over det som står i oppslagsdelen.

Tabell 2 viser forekomsten av termene *subjekt*, *verbal*, *direkte objekt*, *indirekte objekt*, *adverbial* og *objekt*.¹⁷

Kapittel/ Term	Inn- hold	1	2	3	4	5	6	7	8	9	Opp- slag	Stikk -ord	Total
Subjekt	-	-	1	1	-	-	-	-	2	-	4	1	9
Verbal	-	-	-	1	-	-	-	-	2	-	3	-	6
Direkte objekt	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	3	1	4
Indirekte objekt		-	-	-	-	-	-	-	-	-	3	1	4
Adverbial		-	-	-	-	-	-	-	-	-	3	1	4
Objekt		-	1	-	-	-	-	-	-	-	-	-	1
Total per kap.		-	2	2	-	-	-	-	4	-	16	4	28

Tabell 2: Forekomst av setningsledd i NK–B

Alle navn på setningsledd er brukt i oppslagsdelen. *Subjekt* er brukt til sammen fire ganger i tre ulike kapitler: Kapittel 2, 3 og 8. *Verbal* er nevnt tilsammen tre ganger i to ulike kapitler, mens *objekt* forekommer én gang i kapittel 2. *Direkte objekt*, *indirekte objekt* og *adverbial* er ikke brukt i noen av bokas kapitler. Vi kan dermed konkludere med at termer for setningsledd forekommer svært sjelden i NK–B.

I NK–B finner vi også eksempler på at ord som ikke er forklart eller definert noe sted i læreboka, brukes for å forklare andre fagtermer eller grammatiske konstruksjoner. Et eksempel er i forklaringen av hvordan passiv dannes i kapittel 6 om nynorsk. Her brukes både *hjelpeverb*, *perfektum partisipp* og *modalt hjelpeverb* i forklaringen. Termene *hjelpeverb* og *modalt hjelpeverb* brukes ingen andre steder i boka, mens *perfektum partisipp* er brukt ett annet sted (i kapitlet om nynorsk). Felles for de tre er at de verken blir forklart eller definert der de brukes, og heller ingen andre steder i boka. NK–B skiller heller ikke mellom verb og hjelpeverb ved definisjonen av ordklassen verb i *Oppslagsdel*. Også *genitiv* opptrer helt uten forklaring (Blichfelt og Heggem 2014: 280). Et annet eksempel er termen *syntaks* som dukker opp uten å være forklart, og som i tillegg brukes på en forvirrende måte. I kurset om *Slang og ungdomsspråk* (Blichfelt og Heggem 2014: 327) ser man nærmere på ulike kjennetegn

17. Termene predikativ, subjunksjonal og konjunksjonal er anbefalt i Tilrådinga, men ikke brukt i læreboka.

ved multietnolektisk stil og bruker følgende eksempel for å vise forskjellen mellom multietnolekt og standard norsk:

12

v s

Norsk syntaks: Hvis du betaler, blir jeg med.

s v

Multietnolektisk stil: Hvis du betaler, jeg blir med.

I eksempelet markeres det at subjektet og verbalet har ulik plassering. Leddstillingen i eksempelet på multietnolekt omtales imidlertid som *stil*, mens leddstillingen i eksempelet fra tradisjonelt norsk talemål omtales som *syntaks*, selv om det i begge tilfeller er snakk om syntaks. Videre forklares leddstillingsvariasjonen i eksemplene som at «[...] rekkefølgen på ordene kan endres [...]» (Blichfelt og Heggem 2014: 327).

5. Diskusjon

Målet med denne studien var å finne ut hvilket grammatisk metaspråk som presenteres i NK–B. Denne overordnede problemstillingen ble brutt ned i tre forskningsspørsmål (jf. 13), som alle kommenteres i den påfølgende diskusjonen.

13

1. I hvilken grad er kunnskapsgrunnlaget om grammatikk i læreboka korrekt?
2. I hvilken grad bygger de ulike kursene/avsnittene om grammatikk på hverandre?
3. Hvordan er oppgaven med å forenkle grammatikk løst?

Noe av det mest påfallende i NK–B er plasseringen av grammatikken – bakerst i boka, som en oppslagsdel. NK–B er delt inn i 9 kapitler som alle tar for seg sentrale deler av norskfaget. Når grammatikken verken er et eget kapittel eller et eget kurs i et kapittel, kan dette tolkes som et signal om at grammatikken ikke anses for å være en like sentral del av norskfaget som eksempelvis sammensatte tekster eller skjønnlitteratur. En innvending mot denne påstanden er naturligvis at lærere kan bruke andre, lærebokesterne hjelpemidler i arbeidet med grammatikk. Men i og med at lærebokas status i norsk skole er sterk (jf.

Blikstad-Balas 2014; Juul et al. 2010), mener vi uansett at det er uheldig at grammatikk som fagområde ikke utgjør en egen del av læreboka.

Det som presenteres av grammatisk kunnskapsinnhold om ordklasser i *Oppslagsdel – grammatikk*, er hovedsakelig riktig, men ikke alltid. Dessuten er definisjonene og forklaringene svært kortfattede. Flere av ordklassene defineres ved hjelp av synonymer, for eksempel «substantiv er navnord» og «preposisjoner er småord», «konjunksjon er bindeord» og «interjeksjoner (utropsord) er småord» (Blichfelt og Heggem 2014: 399). Det kan være hensiktsmessig å bruke synonymer eller andre «hjelpoord» for å forklare fagterminologi, men når synonymene som brukes, ikke nødvendigvis er selvforklarende, og heller ikke forklares ytterligere, framstår forklaringen som sirkulær. Bruk av sirkeldefinisjoner er uheldig, da de regnes som feilaktige definisjoner som ikke gir økt kunnskap om begrepet (Suonuuti 2008:27). Termene bindeord, småord og utropsord er kun brukt i oppslagsdelen. Ettersom disse termene ikke blir forklart eller brukt verken der de anvendes eller ellers i læreboka, er det vanskelig å se noen grunn til at de i det hele tatt skal introduseres. Som diskutert i Myhill, Jones og Watson (2013), finnes det ingen pedagogiske grunner til at faglige termer som *preposisjon* bør unngås i undervisningen til fordel for ikke-faglige termer som *posisjonsord*. For elevene vil de ikke-faglige termene (f.eks. *småord* og *bindeord*) også være ukjente ord, og det framstår derfor som uhensiktsmessig at læreboka introduserer ikke-faglige ord i oppslagsdelen – spesielt når de ikke nødvendigvis er mer forklarende og (nesten) ikke brukes noe annet sted.

Bruken av begrepet *småord* i *Oppslagsdel* er spesielt problematisk. Ettersom termen *småord* ikke er en etablert term for preposisjoner og interjeksjoner i fagområdet, kan det tenkes at pedagogiske hensyn ligger bak introduksjonen av termen i læreboka. Det er nærliggende å anta at termen viser til lengden på selve ordet. Problemet er at trestavete ord som *innenfor* og *ifølge*, og fraser som *ved hjelp av*, *på grunn av* og *i ferd med* også er klassifisert som småord. Disse frasene er for øvrig betydelig lengre enn eksemplene som er listet opp under determinativ og pronomen. Termen *småord* er kanskje ment å være en pedagogisk forenkling av termene preposisjon og interjeksjon. Vi tror imidlertid denne termen heller kan bidra til forvirring, spesielt fordi den ikke defineres eller forklares.

Ordklassene defineres hovedsakelig ut fra semantiske kriterier. Dette gjør det trolig mulig for elevene å forstå hver enkelt ordklasse, men mangelen på felles kriterier i inndelingen av ordklasser er problematisk. Det at ordklassene kan grupperes systematisk, kommer heller ikke fram gjennom de valgte ek-

semplene. Denne mangelen bidrar trolig til å gjøre det vanskeligere for elevene å se faglige sammenhenger og oppnå dypere faglig innsikt.

Definisjonene av ordklasser i *Oppslagsdel – Grammatikk* er stort sett riktige. Funksjonen til en oppslagsdel i en lærebok vil f.eks. være at når en elev støter på ordet *adverb* i læreboka, og ikke vet eller husker hva adverb er, kan eleven slå opp i *Oppslagsdel* for å få en forklaring, eller bli minnet på, hva termen adverb betyr. Selv om opplysningene som står i *Oppslagsdel – Grammatikk* stort sett er riktige, stiller vi oss spørsmål om det som står her er *tilstrekkelig* for å skape forståelse. Den spartanske teksten gjør det vanskeligere å forstå fagstoffet. Det er trolig lettere å kunne reproducere kunnskapsstoffet når det er så komprimert, men det er tvilsomt at det er tilstrekkelig til at elevene vil kunne gjenkjenne verb i en tekst eller forstå hva bøyning er.

Setningsledd er stemoderlig behandlet i NK–B. Fem setningsledd (S, V, IO, DO og A) nevnes i *Oppslagsdel*, men ingen av dem er definert. Formuleringen om at «ikke alle setninger inneholder alle typer setningsledd» (Blichfelt og Heggem 2014: 400) er svært upresis, og kan potensielt gi grobunn for uheldige misforståelser som eksempelvis at setninger kan mangle verbal. Denne påstanden modifiseres riktignok på samme side med en presisering om at setninger må inneholde subjekt og verbal. Det er imidlertid uheldig at disse to opplysningene blir presentert under to forskjellige overskrifter i oppslagsdelen av læreboka, da det ikke nødvendigvis er slik at en elev som slår opp på *Setningsledd*, fortsetter å lese det som står under *Ytringer og setninger*.

Som nevnt i 4.2 gir NK–B i *Oppslagsdel* en oppskrift på hvordan man kan identifisere setningsleddene subjekt, direkte objekt, indirekte objekt og adverbial, mens verbalet er det «smart» å finne først. På den ene siden er opplysningen om at det er smart å finne verbalet først korrekt, men på den andre siden er det betimelig å spørre om elevene blir i stand til å identifisere et verbal ved å få vite at det er smart å gjøre det først. Den samme «spørremetoden» brukes i svenske læreverk, men har blitt kritisert av Hultman (1987) og Nilsson (2000) som hevder at metoden ikke gir elevene noen grammatisk forståelse så lenge forholdet mellom semantisk rolle og setningsledd ikke blir tematisert. Dette forholdet diskuteres ikke i NK–B. Selv om NK–B gjennomgår ordklassene på foregående side, presenteres ingen sammenheng mellom form (ordklasse) og funksjon (setningsledd). Plassering i setningen brukes heller ikke som kriterium i setningsanalysen. Også for setningsledd er NK–B lite konsistent med hensyn til hvilke kriterier som brukes i defineringen av dem. Vi mener at framstillingen er så forenklet og utilstrekkelig at det vil være vanskelig for en leser å oppnå forståelse for emnet. Tabell 2 viser at navn på setningsledd nærmest utelukkende

forekommer i *Oppslagsdel*. Dette tyder på at fagkunnskap om setningsledd og setningsanalyse er dårlig integrert i læreboka for øvrig (jf. forskningsspørsmål 2). Der termene forekommer, brukes de heller ikke på en måte som utvider den spartanske informasjonen som står i oppslagsdelen.

Integreringen av grammatiske termer i læreboka for øvrig finnes hovedsakelig i kapitlet om nynorsk, og som det framkommer av Tabell 1 og 2, er det først og fremst ordklasseterminologi som brukes. Det er uheldig at grammatikk hovedsakelig kun diskuteres i kapitlet om nynorsk fordi det bygger opp under en misforståelse mange elever har, nemlig at grammatikk er «noe som finnes i nynorsk», eller at det er «mer» grammatikk i nynorsk enn i bokmål. Mange elever har en negativ holdning til både nynorsk og grammatikk. Å plassere så å si alt fagstoffet om grammatikk i nynorskkapitlet vil sannsynligvis forsterke denne holdningen. Samtidig er ikke valget om å blande grammatikk og nynorsk særlig overraskende. Læringsmålet «bruke grammatiske begreper til å sammenlikne bokmål og nynorsk» fra NOR1-05 blir da også presentert som mål for tre av de fire kursene i kapittel 6. I tillegg til dette komparative perspektivet er det normative det mest iøynefallende i kapitlet: Eleven skal lære å skrive riktig nynorsk. Dette medfører at grammatikk fremstilles som synonymt med rettskriving og bøyning, som om det er et sett av regler som elevene må lære seg.

For at terminologi skal innlæres og huskes, er det viktig at termene brukes også der de ikke er «hovedtema». Da er det viktig at det er enkelt å finne en definisjon eller forklaring av termen dersom man ikke husker termens betydning. I NK–B ser vi imidlertid eksempler på at termer som *hjelpeverb*, *perfektum partisipp*, *modalt hjelpeverb*, *genitiv* og *syntaks* brukes uten at de er forklart eller definert noe annet sted i boka. Selv om elevene kan ha møtt disse fagtermene tidligere i skolegangen, er de såpass tekniske at det bør være mulig å finne en definisjon av dem i læreboka. Det er riktig nok mulig å slå opp på *verb* i *Oppslagsdel*, men i forklaringen skilles det ikke mellom verb og hjelpeverb, og da virker det noe optimistisk at elevene selv skal vite forskjellen på «vanlige» hjelpeverb og modale hjelpeverb. Å bruke nye og ukjente grammatiske termer for å forklare et språklig fenomen vil gjøre det vanskelig for elevene å forstå forklaringen. Som vist i 4.4, brukes termen *syntaks* i et eksempel som illustrerer variasjon i plassering av verbal i «standard» norsk og multietnolekter. Det er positivt at NK–B inkluderer leddstillingsvariasjon når de diskuterer multietnolekter, da dette kan gi grobunn for diskusjon og refleksjon over syntaktiske regler som eksempelvis at det finitte verbet alltid står som ledd nummer to i deklorative hovedsetninger i norsk. Imidlertid er NK–B

upresis både i terminologibruk og forklaring rundt dette eksempelet, noe som igjen kan medføre forvirring hos elevene når *multietnolektisk stil* brukes om eksempelet fra multietnolekt, mens *syntaks* brukes om eksempelet som har standard norsk ordstilling (verbalet som ledd nummer to). Ettersom *syntaks* verken er brukt eller definert andre steder i boka, er det ikke usannsynlig at elevene, etter å ha sett dette eksempelet, kan tro at *syntaks* er «noe som finnes i norsk», og ikke i multietnolekter. Dette er potensielt forvirrende. Videre er det uheldig at leddstillingsvariasjonen omtales som at «[...] rekkefølgen på ordene kan endres [...]» (Blichfelt og Heggem 2014: 327). Det kan tilsynelatende se ut til at variasjonen de illustrerer foregår på ordnivå, til tross for at variasjonen foregår på leddstillingsnivå. Man kan ikke bytte om på rekkefølgen på hvilke ord som helst i multietnolekter. Å forenkle *setningsledd* til *ord* åpner dermed opp for at elevene kan gjøre en rekke feiltolkninger. Dette er feiltolkninger som ikke ville oppstått dersom man hadde brukt termen *setningsledd* som er introdusert i læreboka, jf. 4.2.

Grammatikk og grammatiske fenomen er i liten grad gjenstand for diskusjon eller forklaring i NK–Bs kapitler, og framfor alt er det slående at innholdet er lite integrert. Unntaket er kapittel 6 *Sidemål – nynorsk* hvor ordklasseterminologien tas i bruk. Grammatikk presenteres fragmentert og på en så forenklet måte at det vil være vanskelig å bygge opp en god grammatisk forståelse med dette som utgangspunkt. Grammatikken er også dårlig integrert, og inkluderes i liten grad i kapitler det det kunne vært naturlig. Elevene gis dermed i liten grad mulighet til å bygge ut sitt metaspråk og sin kunnskap om grammatikk på en systematisk måte der kunnskapen først presenteres for deretter å gradvis bygges ut (jf. Skrunes' 2010 spiralprinsipp).

Når det gjelder forenklingsoppgaven, viser vår gjennomgang altså at NK–B formidler grammatikk på en måte som er svært forenklet både i omfang og innhold. Boka inneholder lite om temaet, og det som står, går svært lite i dybden. Læreboka inneholder magre definisjoner og tabeller som ofte ikke forklares, og som dermed ved flere tilfeller framstår som uklare. I Maagerø og Skjelbred (2010) undersøkes det hvordan elever leser sammensatte tekster i matematikk og naturfag. Disse fagene kjennetegnes ved utstrakt bruk av figurer, symboler, tabeller, formler og bilder. Kapittel 6 *Sidemål – nynorsk* har dermed flere fellestrekk med presentasjonsmåten i disse fagene. Den omfattende bruken av tabeller i kapittel 6 gjør at kapitlet skiller seg tydelig fra de andre kapitlene i NK–B. Konklusjonen fra Maagerø og Skjelbred (2010: 72-73) er at: «Å lese læreboktekst er gjerne det samme som å lese brøtteksten og ikke andre visuelle elementer. Da går de [elevene] glipp av mye viktig informasjon [...]». Dette

vil sannsynligvis også gjelde for presentasjonen av grammatikk i kapittel 6. Vårt inntrykk er at tabellene i NK–B antas å være nærmest selvforklarende, mens det i virkeligheten kreves mye grammatisk kunnskap hos leseren for å avkode meningsinnholdet i tabellene. Kapitlet ser ut til å forutsette at det grammatiske metaspråket allerede er innlært, og dersom elevene har kunnskaps-hull, kan de slå opp i *Oppslagsdel – Grammatikk*. Tabellene som viser bøyings-systemer er stort sett riktig. Det er likevel uheldig at det kun fokuseres på *hvordan* en grammatisk kategori uttrykkes, og at det ikke reflekteres over *hva* de grammatiske kategoriene uttrykker. En annen ulempe med å legge store deler av grammatikken inn i kapitlet om nynorsk, er at man kun sammenligner nynorsk og bokmål. Når det gjelder verb-bøyning og substantivbøyning er det ikke store forskjeller i *måten* grammatiske kategorier uttrykkes på. Eksempelvis uttrykkes bestemthet form entall ved bruk av suffikser på substantivet i begge skriftspråkene, selv om suffiksene i noen tilfeller er ulike. Her kunne det vært interessant å sammenligne norsk med engelsk, som er et kjent språk for norske elever, for å vise at den grammatiske kategorien bestemthet markeres ulikt i de to språkene (*flaska* vs. **the** bottle).

I NK–B presenteres grammatikken stykkevis og delt, og framstillingene er ofte så uklare og forenklete at det vanskelig kan føre elevene inn i det mer omfattende kunnskapsfeltet grammatikk. Flere steder er enkeltopplysninger direkte feil, og andre steder er grammatiske fenomener uklart beskrevet. Vi mener det vil være vanskelig for elever å oppnå en begrenset, men sammenhengende og koherent forståelse for grammatikkfaget bare ved å arbeide med denne læreboka; i beste fall vil elevene sitte igjen med bruddstykker. Samlet sett er det vanskelig å se for seg at dette borger for forståelse og nysgjerrighet for fagfeltet. Det kan se ut som man har ønsket å forenkle kunnskapsstoffet, men at man har endt opp med for lite forklaring og for lite konsistent presentasjon av innholdet, slik at resultatet ikke er forenklen- de allikevel.

Det er også relevant å kommentere hvorvidt læreboka dekker innholdet i læreplanen. I læreplanen for norskfaget i ungdomsskolen finner vi noen kompetansemål som er særlig relevante for grammatikk. For det første heter det under hovedområdet *Språk, litteratur og kultur*, som gjelder alle trinn, at «Elevene skal få kunnskap om språket som system og språket i bruk». På de ulike trinnene finner vi spesifikke kompetansemål som skal sørge for at dette overordnede målet oppnås. For denne studien er kompetansemålene etter 10. trinn relevante, og her er det to mål som spesifikt nevner grammatikk. Det første målet sier at eleven skal kunne «bruke grammatiske begreper til å sammenlikne nynorsk og bokmål». Dette målet kan vi si blir oppnådd gjennom kapitlet om

nynorsk, som er kapitlet med høyest forekomster av grammatiske termer. Som tidligere nevnt legger dette kapitlet opp til en svært ferdighetsorientert tilnærming, slik at det kompetansemålet som kanskje i enda større grad vektlegges er: «... uttrykke seg med et variert ordforråd og mestre formverk, ortografi og tekstbinding». Ifølge det andre relevante kompetansemålet skal eleven kunne «beherske grammatiske begreper som beskriver hvordan språk er bygd opp». Vår empiriske gjennomgang viser svært tydelig at læreverket i liten grad dekker dette målet. Kunnskapsstoffet som formidles om ordklasser og setningsoppbygging, er magert, spesielt gjelder dette setningsledd. Skal elevene beskrive hvordan språk er bygget opp, kreves kunnskap om setningsledd og setningsoppbygging. Dette forsterkes også av det faktum at kompetansemålet om å beskrive språkets oppbygging ikke nevnes noe sted, mens kompetansemålet om nynorsk nevnes eksplisitt i læreboka, i kapitlet om nynorsk.

Læreverket *Nye Kontekst* består av flere elementer enn selve læreboka. I heftene *Oppgaver* og *Grammatikk og rettskriving* finner vi kunnskapsstoff om grammatikk som vi ikke har analysert i denne artikkelen ettersom bakside teksten på NK–B eksplisitt sier at «*Nye Kontekst Basisbok* [...] dekker fagstoffet i norsk for treårsløpet». Heftene er supplement til basisboka og anses altså ikke som nødvendige for å nå læringsmålene i faget. Plasseringen av grammatikken i oppslagsdelen av læreboka, samt i tilhørende oppgavehefter, er, som nevnt, grunnleggende problematisk fordi læreboka har sterk status, og står sentralt i undervisningen (jf. Blikstad-Balas 2014). I en spørreundersøkelse blant 700 lærere fant Gilje et al. (2016: 71) at «den papirbaserte læreboka er det læremiddelet som flest lærere oppgir var i bruk i sist time», mens Roe, Ryen og Weyerang (2018: 12) påpeker at læreboka stort sett oppfattes som «[...] en faglig trygg og sikker kilde til relevant informasjon, og den pedagogiske presentasjonen av fagstoffet er tilpasset elevgruppen». I og med at læreboka står sterkt, brukes mye og oppleves som en faglig trygg kilde, er det viktig at den dekker alle sider av norskfaget. Å plassere store deler av fagstoffet om grammatikk utenfor læreboka signaliserer dermed at dette fagområdet er mindre viktig enn andre deler av norskfaget. Det er også viktig å påpeke at ikke alle skoler kjøper de supplerende delene av læreverket til alle elever. Ikke minst er det slik at det som står i læreboka, blir signalisert som det viktigste. Det at grammatikk ikke får en mer omfattende framstilling i selve læreboka, gir signaler om hvor (u)viktig dette fagstoffet anses å være. Grammatikk framstår på denne måten som en marginalisert del av faget, og utelukkende som en støtte for andre deler av norskfaget, for eksempel å skrive riktig nynorsk. Dette inntrykket understrekes ytterligere også av at vi under *Ordforklaringer* bakerst i

boka ikke finner en eneste grammatisk term, selv om det står at man her «har tatt med forklaringer som er aktuelle for denne boka» (Blichfeldt og Heggem 2014: 413). Det magre kunnskapsinnholdet i grammatikk i læreboka legger dermed et stort ansvar over på den enkelte lærers grammatikkunnskap.

6. Oppsummering

Vi hadde i denne studien som mål å undersøke hvilket grammatisk metaspråk som presenteres i *Nye Kontekst 8–10 Basisbok*. Overordnet må vi konkludere med at det grammatiske metaspråket som boka formidler, er svært magert og lite systematisk redegjort for, og det er grunn til å tro at elevene på grunnlag av dette ikke vil være særlig godt rustet til å nå kompetansemålene som direkte og indirekte krever grammatikkunnskap. Vi stilte videre følgende forsknings-spørsmål:

1. I hvilken grad er kunnskapsgrunnlaget om grammatikk i læreboka korrekt?
2. I hvilken grad bygger de ulike kursene/avsnittene om grammatikk på hverandre?
3. Hvordan er oppgaven med å forenkle grammatikk løst?

Studien vår viser at både ordklasser og setningsledd stort sett er korrekt definert, men at dette er gjort på en så forenklet, lite utbygd og lite systematisk måte at det ikke legger til rette for god grammatisk forståelse. Ettersom det grammatiske stoffet stort sett er å finne i oppslagsdelen av boka, samt i nynorskkapitlet, og er lite integrert i andre kapitler, kan vi vanskelig konkludere med at ulike deler bygger logisk på hverandre (forskningsspørsmål 2). Når det gjelder forenklingsoppgaven (forskningsspørsmål 3), viser vår studie at denne læreboka forenkler fagstoffet i så stor grad at det virker vanskelig å kunne oppnå særlig grad av forståelse av grammatikk. Det er lite grammatikk i boka, og det som står, er lite utbygd.

Samlet sett må vi dermed konkludere med at det grammatiske metaspråket som elevene får presentert gjennom denne læreboka, framstår som fattig og upresist. De fleste grammatiske termene (ordklasser og setningsledd) er riktignok nevnt og gitt en kort definisjon, men kunnskapsstoffet om grammatikk er så å si ikke gjenstand for diskusjon. Heller enn å nærme seg grammatikk som et fagfelt som åpner for undring og refleksjon omkring språkstruktur, og hvordan språkstruktur kan variere, finner vi her en presentasjon av grammatikk

som en statisk størrelse. NK–B beskriver hvordan (skrift)språkstrukturen i norsk (særlig nynorsk) *er*. Det åpnes i liten grad opp for et dynamisk syn på grammatikk, der språkstruktur kan variere. Vi savner også mer refleksjon omkring det faktum at fagområdet grammatikk søker å beskrive og forklare en internalisert og iboende kompetanse hos alle mennesker, også elevene.

Vi må konkludere med at NK–B gir et lite sammenhengende grunnlag for elevenes arbeid med språk og skriving, og det virker problematisk å forholde seg til læreboka som eneste læringskilde dersom man faktisk skal oppnå de kompetansemålene som settes opp i læreplanen. Vi finner altså en ensidig instrumentell og ferdighetsorientert tilnærming til grammatikken. Perspektiver som legger grunnlaget for refleksjon omkring og forståelse av språket som system, som læreplanen faktisk krever, er fraværende. Her er det verdt å nevne at vi merker oss flere steder i boka der det ville vært mulig å ta i bruk grammatiske begreper på en hensiktsmessig måte. Eksempler på dette er temaer som multietnolekt, dialekter og digitalt språk, som man naturlig kunne knyttet opp mot diskusjoner om syntaks og leddstilling. Uten et utviklet metaspråk hos både lærere og elever blir imidlertid slike muligheter vanskelig å gripe.

Det må bemerkes at vi på bakgrunn av denne studien ikke kan komme med konklusjoner om status for grammatikken i norske ungdomsskoler. Til det er vår empiri for smal. Fremtidige studier bør derfor ta for seg flere læreverker, de ulike oppgavesettene og læringsressursene tilknyttet læreverket (herunder også de digitale), andre skoletrinn, elevenes forståelse av lærebokas grammatikkunnskap og ikke minst læreres undervisningspraksiser.

Litteratur

- Blichfeldt, Kathinka og Tor Gunnar Heggem. 2014. *Nye Kontekst 8-10 Basisbok*. Oslo: Gyldendal Undervisning.
- Blikstad-Balas, Marte. 2014. Lærebokas hegemoni - et avsluttet kapittel? R. Hvistendahl og A. Roe (red.): *Alle tiders norskdidaktiker : festskrift til Frøydis Hertzberg på 70-årsdagen den 18. november 2014*, Oslo: Novus, 325–349.
- Boström, Lena og Gunlög Josefsson. 2006. *Vägar till grammatik*. Lund: Studentlitteratur.
- Brøseth, Heidi og Mari Nygård. 2019. Grammatikdidaktikk. H. Brøseth, K. M. Eide og T. A. Åfarli (red.): *Språket som system: norsk språkstruktur*, Bergen: Fagbokforslaget, 337–369.

- Brøyn, Tore. 2014. Intervju med Lars Anders Kulbranstad: Hvorfor har det blitt så vanskelig å snakke om språket? *Bedre skole* (1), 8–9.
- Cummins, Jim. 2008. BICS and CALP: Empirical and Theoretical Status of the Distinction. B. Street og N.H. Hornberger (red.). (2008). *Encyclopedia of Language and Education*. 2. utg, Volume 2. New York: Springer Science: 71–83.
- Faarlund, Jan Terje, Svein Lie og Kjell Ivar Vannebo. 1997. *Norsk referansegrammatikk*. Oslo: Universitetsforlaget.
- Fiva, Toril og Marit Krogtoft. 2008. Norsk – analyse av læreverker. I *Læreplan, læreverker og tilrettelegging for læring. Analyse av læreplan og et utvalg læreverker i naturfag, norsk og samfunnsfag.*, (red.) W. Rønning. Bodø: Nordlandforskning, 96–120.
- Fuchs, Eckhardt og Annekatrin Bock. 2018. *The Palgrave Handbook of Textbook Studies*. New York, NY: Palgrave Macmillan.
- Gilje, Øystein, Line Ingulfsen, Jan A. Dolonen, Anniken Furberg, Ingvill Rasmussen, Anders Kluge, Erik Knain, Anders Mørch, Margrethe Naalsund og Kaja Granum Skarpaas. 2016. *Med ARK&APP. Bruk av læremidler og ressurser for læring på tvers av arbeidsformer*. Oslo: Universitetet i Oslo.
- Hertzberg, Frøydis. 1995. *Norsk grammatikkdebatt i historisk lys*. Oslo: Novus.
- Hertzberg, Frøydis. 2004. Hva har skjedd med problembarnet? Grammatikken og norskfaget nok en gang. P. Hamre, O. Langlo, O. Monsson og H. Osdal (red.): *Fag og fagnad. Festskrift til Kjell-Arild Madssen i høve 60-årsdagen 28. oktober 2004*, Volda: Høgskulen i Volda, avd. for humanistiske fag, 97–111.
- Hertzberg, Frøydis. 2014. Grammatikken i skolen - klart for en omkamp? *Bedre skole*. Lastet ned: <http://utdanningsforskning.no/artikler/grammatikken-i-skolen—klart-for-en-omkamp/>
- Hognestad, Jan K. 2013. Språkdelen av norskfaget - I læreplan og klasserom. *Norsklæraren* (2), 24–29.
- Holmen, Sofie Emilie. 2014. Kvalitet i grammatikkundervisningen i lærerutdanningen. J. Amdam, Ø. Helgesen og K. W. Sæther (red.): *Det mangfoldige kvalitetsbegrepet. Fjordantologien 2013*, Oslo: Forlag1, 83–100.
- Hultman, Tor G. 1987. Objekt som objekt. I U. Teleman (red.): *Grammatik på villovägar*, Stockholm: Esselte, 39–55.
- Juuhl, Gudrud Kløve, Magnus Hontvedt og Dagrun Skjellbred. 2010. *Læremiddelforskning etter LK06. Eit kunnskapsoversyn*. Høgskolen i Vestfold.

- Karsrud, Kjellbjørn. 2014. *Grammatikkens nytteverdi i skulen: ein kritisk diskursanalyse av læreplanane frå 1939 til 2013*. Avd. for lærer- og tolkeutdanning, Høgskolen i Sør-Trøndelag, Trondheim.
- Keen, John. 1997. Grammar, metalanguage and writing development. *Teacher Development* 1 (3), 431–445.
- Kiesendahl, Jana og Christine Ott. 2015. *Linguistik und Schulbuchforschung: Gegenstände-Methoden-Perspektiven*, Eckert. *Die Schriftenreihe: Studien des Georg-Eckert-Instituts zur Internationalen Bildungsmedienforschung*. Göttingen, Tyskland: Vandenhoeck & Ruprecht.
- Knudsen, Susanne V. 2011. *Internasjonal forskning på læremidler - en kunnskapsstatus*. Høgskolen i Vestfold.
- Knudsen, Susanne V. og Bente Aamotsbakken. 2010. *Teoretiske tilnærminger til pedagogiske tekster*. Kristiansand: Høyskoleforlaget.
- Maagerø, Eva og Dagrun Skjelbred. 2010. *De mangfoldige realfagstekstene : om lesing og skriving i matematikk og naturfag*. Bergen: Fagbokforlaget.
- Matre, Synnøve og Randi Solheim. 2016. Opening dialogic spaces: Teachers' metatalk on writing assessment. *International Journal of Educational Research* 80 (C), 188–203.
- Myhill, Debra. 2012. "The Ordeal of Deliberate Choice": Metalinguistic Development in Secondary Writing. V. W. Berninger (red.): *Past, present, and future contributions of cognitive writing research to cognitive psychology*, New York: Psychology Press, 247–274.
- Myhill, Debra, Susan M. Jones, Helen Lines og Annabel Watson. 2012. Re-thinking grammar: the impact of embedded grammar teaching on students' writing and students' metalinguistic understanding. *Research Papers in Education* 27 (2), 139–166.
- Myhill, Debra, Susan Jones og Annabel Watson. 2013. Grammar matters: How teachers' grammatical knowledge impacts on the teaching of writing. *Teaching and Teacher Education* (36), 77–91.
- Myhill, Debra og Ruth Newman. 2016. Metatalk: Enabling metalinguistic discussion about writing. *International Journal of Educational Research* 80 (C), 177–187.
- Myhill, Debra og Annabel Watson. 2014. The role of grammar in the writing curriculum: A review of the literature. *Child Language Teaching and Therapy* 30 (1), 41–62.
- Nilsson, Nils-Erik. 2000. Grundskolans grammatikundervisning ur ett läro-medelperspektiv. B. Brodow, N.-E. Nilsson og S.-O. Ullström (red.):

- Retoriken kring grammatiken : didaktiska perspektiv på skolgrammatik*, Lund: Studentlitteratur, 11–27.
- Norsk språkråd og Utdanningsdirektoratet. 2006. *Grammatiske termer til bruk i skoleverket. Tilråding fra Norsk språkråd og Utdanningsdirektoratet. 2. utg.* Lastet ned: <http://www.sprakradet.no/localfiles/gramterm.pdf>
- Nygård, Mari. 2017. Grammatikk i norskfaget. M.-A. Igland og M. Nygård (red.): *Norsk 5-10 : språkboka*, Oslo: Universitetsforlaget, 39–51.
- Oksfjellelv, Berit. 2011. Intervju med Anne Lise Wie: Lærarstudentane kan for lite grammatikk. *Norsk læreren* (3), 13.
- Roe, Astrid, Jostein Andresen Ryen og Cecilie Weyergang. 2018. *God leseopplæring med nasjonale prøver : om elevers leseutfordringer i et mangfold av tekster*. Oslo: Universitetsforlaget.
- Skjelbred, Dagrun. 2003. *Valg, vurdering og kvalitetsutvikling av lærebøker og andre læremidler : sluttrapport*. Tønsberg: Høgskolen i Vestfold.
- Skjelbred, Dagrun, Norunn Askeland, Eva Maagerø og Bente Aamotsbakken. 2017. *Norsk lærebokhistorie : allmueskolen, folkeskolen, grunnskolen : 1739–2013*. Oslo: Universitetsforlaget.
- Skrunes, Njål. 2010. *Lærebokforskning: en eksplorerende presentasjon med særlig fokus på kristendomskunnskap, KRL og religion og etikk*. Oslo: Abstrakt forlag.
- Suonuuti, Heidi. 2008. *Termlosen : kort innføring i begrepsanalyse og terminologiarbeid. 2. utg.* Oslo: Språkrådet.
- Teleman, Ulf. 1987. *Grammatik på villovägar*. Stockholm: Esselte.
- Tiller, Marte L. 2016. *Med grammatikk som verktøy. En komparativ analyse av to lærebøkers formidling av grammatiske språktrekk som potensielle verktøy i skrijving av sakprega tekster*. Institutt for språk og litteratur, NTNU, Trondheim
- Tonne, Ingebjørg. 2015. Grammatikk i klasserommet - didaktiske muligheter. I. B. Budal, R. Theil, B. Ø. Thorvaldsen og I. Tonne (red.): *Språk i skolen : grammatikk, retorikk, didaktikk*, Bergen: Fagbokforlaget, 195–212.
- Tonne, Ingebjørg. 2017. Lærarrespons på skrijving i grunnskulen. Forståing, effekt og moglegheter. I B. Fondevik og P. Hamre (red.): *Norsk som reiskaps- og danningfag*. Oslo: Det Norske Samlaget, 31–51.
- Utdanningsdirektoratet. 2013. Læreplan i norsk (NOR 1-05).
- Watson, Annabel. 2015. The problem of grammar teaching: a case study of the relationship between a teacher's beliefs and pedagogical practice. *Language and Education* 29 (4), 332–346.

SUMMARY

This article presents a case study of the grammatical metalanguage in a much-used textbook for Norwegian in lower secondary school (age 13–16); *Nye Kontekst Basisbok 8–10*. Through a qualitative and quantitative analysis, we examine how the grammatical content knowledge (GCK) is presented, whether the paragraphs concerning GCK build upon each other and how the simplification process of GCK is carried out in the textbook. Our study shows that the presentation of both word classes and clause elements are mainly correct. However, the presentation of the GCK is very meagre and heavily simplified to the extent that it becomes fuzzy, and not sufficient in order to give the pupils an understanding of grammar and a metalanguage. In this textbook, the GCK is placed almost at the end of the book, in the form of look-up pages. The integration of grammar in the rest of the textbook is very low, except in the chapter about the second written standard of Norwegian (nynorsk). We discuss the placing and the integration of grammar, and whether the textbook covers the learning goals in the national curriculum.

VEDLEGG 1

Grammatikk

Grammatikk er læren om hvordan språket er bygd opp. Grammatikken gir oss begrepene vi trenger for å snakke om språk, men også kunnskaper som vi har bruk for når vi skal skrive riktig. Her er en oversikt over de mest sentrale delene av grammatikken. Nye Kontekst Oppgaver inneholder en mer omfattende framstilling. Grammatikkoppgaver finner du både i Nye Kontekst Oppgaver og på nettsidene til Nye Kontekst.

Ordklasser

Ordene i språket vårt kan deles inn i ti ordklasser. Hvert ord tilhører en bestemt ordklasse.

- 1 Verb** forteller hva noen gjør eller er – eller hva som hender: gå, være, skrive. Verbene blir bøyd og viser tid: å gå – går – gikk – har gått. Mer om verb i bokmål og nynorsk på side 268.
- 2 Substantiv** er navnerd, altså navn på personer, ting, fenomener: menneske, ball, lykke. Substantiv bøyes: en stol – stolen – stoler – stolene. Mer om substantiv i bokmål og nynorsk på side 259.

- 3 Adjektiv** er knyttet til et substantiv og forteller noe om egenskapene til dette substantivet: en rød sportsbil, en stille stund. Mer om adjektiv på side 263.
- 4 Pronomen** er ord som kan erstatte substantiv i en setning: jeg, du, vi, seg, hverandre, hvem, man. Mer om pronomen på side 262.
- 5 Determinativ** kan kalles bestemmerord på norsk: min, din, denne, dette, noen, ingen, en, to, tre, en, ei, et, osv.
- 6 Adverb** beskriver verb, adjektiv, andre adverb eller setninger: «De gikk langt.» «De gikk svært langt.» «Det var ei svært god bok.»
- 7 Konjunksjoner** er bindeordene og, eller, men, for.
- 8 Subjunksjoner** innleder leddsetninger: når, hvis, dersom, før, siden, etter (at), fordi, at, for at, om, enda, selv om, som, slik som og infinitivsmerket å.
- 9 Preposisjoner** er småord som av, bak, blant, etter, for, fra, gjennom, hos, i, ifølge, innen, innenfor, med, mellom, mot, om, omkring, ovenfor, overfor, på, rundt, til, under, ved hjelp av, på grunn av, i ferd med.
- 10 Interjeksjoner** (utropsord) er småord som ja, nei, huff, farvel, plask, osv.

VEDLEGG 2

Setningsledd

I en setning har ulike ord ulike funksjon. De ulike funksjonene kaller vi setningsledd. De viktigste er subjekt (S), verbal (V), direkte objekt (DO), indirekte objekt (IO) og adverbial (A). La oss undersøke denne setningen for å finne setningsleddene:

S V IO DO A

Farmor ga barnebarnet sitt en gave i dag tidlig.

Det er smart å finne V først: ga.

For å finne de andre setningsleddene kan vi spørre:

- **SUBJEKT: hvem/hva + V:** Hvem ga? Farmor.
- **DIREKTE OBJEKT: hvem/hva + V + S:** Hva ga farmor? En gave.
- **INDIREKTE OBJEKT: til/for hvem + V + S + DO:** Til hvem ga farmor en gave? Barnebarnet sitt.
- **ADVERBIAL** forteller hvor, når, hvorfor eller hvordan noe foregår.

Ikke alle setninger inneholder alle typer setningsledd.

Ytringer og setninger

Det som står mellom to store skilletegn (punktum, utropstejn, spørsmålstejn og kolon), kaller vi ytringer. En ytring kan inneholde flere setninger. En setning må inneholde både subjekt og verbal.

En **helsetning** er en setning som kan stå alene og gi full mening:

Eksempel: Vi spiste middag.

En **leddsetning** er en setning som ikke gir full mening alene:

Eksempel: Mens vi spiste middag, ...

Leddsetninger kan stå først, midt inni eller til slutt i en helsetning:

Eksempler: Da vi kom hjem, spiste vi middag. Vi spiste middag da vi kom hjem. Middagen som vi spiste, var god.

Heidi Brøseth
Førsteamanuensis i nordisk språkvitenskap
Institutt for språk og litteratur
Norges teknisk-naturvitenskapelige universitet
7491 TRONDHEIM
heidi.broseth@ntnu.no

Guro Busterud
Førsteamanuensis i nordisk språkvitenskap
Universitetet i Oslo
0317 OSLO
guro.busterud@iln.uio.no

Mari Nygård
Førsteamanuensis i norsk
Institutt for lærerutdanning
Norges teknisk-naturvitenskapelige universitet
7491 TRONDHEIM
mari.nygard@ntnu.no

Kva skjer med talemålet i Oslo og på Austlandet? Ein litteraturkritikk

Eldar Heide

Denne artikkelen er ei kritisk gjennomgåing og drøfting av litteraturen om talemålsutviklinga i Oslo og regionen rundt. Oppfatningane spriker. Nøkkelnemninga «standard» blir brukt ulikt, og det er usemje både om kva som skjer, kva som er fleirtalsoppfatninga om kva som skjer, kva utvikling vi skal vente, kva varietet som har høgst prestisje, og om kva den ekspansive varieteteten i området bør kallast. Samtidig er det viktige spørsmål som ikkje blir stilte, og ikkje sjeldan er det heilt ulike oppfatningar om den same empirien, tydelegvis pga. ulike teoretiske og ideologiske utgangspunkt. Eg prøver, på grunnlag av dei dataa litteraturen sjølv gjev, å klargjera kva som skjer og å finne grunnar til at framstillingane spriker så mykje. Eg konkluderer (med Stjernholm), med at det som har slått gjennom i Oslo ikkje er ein modifisert variant av det eine eller andre, men eit kompromiss, og argumenterer (ut frå Sandøy) for at denne varieteteten bør kallast «fellesaustlandsk», ikkje «standardaustlandsk» e.l., som har vist seg å forvirre. At det kan vera ulike oppfatningar om kva vi skal vente, meiner eg kjem av at ein ser utviklinga i land som Danmark og England dei siste tiåra som normalen, utan å ta med at talemålssentraliseringa i desse landa følgjer ein heilt annan kronologi enn den norske.

Nøkkelord: Talemålsutvikling; Austlandet; demotisering; dialekt; standard; standardisering; destandardisering; konvergens; prestisje.

1. Innleiing¹

I Oslo (som i andre byar) har det frå gammalt av vore to sosialt skilde varietetar – på eine sida vestkantmålet, det tradisjonelle sosietetstalemålet, «den dannede dagligtale», som oppstod i møtet mellom dansk skrift, dansk tale og norsk tale. Det kallar eg her «tala riksmål» eller berre «riksmål» (slik som t.d. Wiggen 1990: 179, Papazian og Helleland 2005: 29, Jahr 2007, Neteland 2014: 35, jf. Nesse 2008), eller «vestkantmålet». På andre sida har vi det tradisjonelt folkelege talemålet i Oslo, austkantdialekten, det som i hovudsak kan førast i ubroten linje ned til mellomnorsk og gammalnorsk. Og så har det vore andre dialektar (geolektar) i omlandet til Oslo og elles på Austlandet, meir eller mindre ulike austkantdialekten. Det er semje om at denne situasjonen har endra seg sterkt dei siste tiåra: Oslo er vorte mykje mindre talemålsdelt, og over store delar av Austlandet blir talemålet utjamna mot eit regionmål (slik Steinsholt beskreib alt i 1972: 24 f., 100; og slik tendensen er også i andre landsdelar, om enn veikare der).

Men omtrent derifrå er det mykje usemje og sprikande framstillingar av kva som skjer. Faktisk er det heller ikkje klår semje om at talemålet i regionen blir utjamna mot eit regionmål. Nedanfor reknar eg opp spørsmål det er usemje om, eller som det er uklårt kva granskarane meiner om, eller som er lite påansa, sjølv om dei er viktige for svara på dei andre spørsmåla:

1. Har det oppstått ein fellesvarietet i Oslo?
 - a. Ja
 - b. Nei
2. Kor mange varietetar spreier seg på Austlandet?
 - a. Ein
 - b. To
3. Dersom 1.a. (= det *har* oppstått ein fellesvarietet i Oslo), kva varietet er det som har vunne fram i Oslo (og spreier seg mest på Austlandet)?²
 - a. Riksmålet i modifisert form?
 - b. Austkantdialekten i modifisert form?

1. Takk til Lars Vikør, Tore Kristiansen, Trond Trosterud, forskargruppa Språk og samfunn ved HVL og NLTs to anonyme konsulentar for kommentarar til utkast. Manuskriptet vart avslutta 19.01.2020.

2. Dette er to spørsmål: «Kva har vunne fram i Oslo?» og «Kva spreier seg på Austlandet?» I utkasta stod det som to spørsmål, men eg strukturerer artikkelen etter spørsmåla i lista, og sidan desse to ikkje er skilde i tidlegare forskning, var det naturleg å slå dei saman i litteraturgjennomgåinga. Det førde til doble overskrifter og tilvisingar á la «spørsmål 3.a–3.c. / 4.a.–4.c.» veldig mange stader i artikkelen. For å lette lesinga, slo eg i staden saman spørsmåla her og i litteraturgjennomgåinga, og skil dei berre i drøftinga.

- c. Eit kompromiss?
4. Varieteten som spreier seg mest på Austlandet – har han oppstått:
 - a. I Oslo?
 - b. I samspel mellom Oslo og omlandet?
 5. Kva bør varieteten som spreier seg mest på Austlandet kallast?
 6. Kva varietet har høgst prestisje?
 7. Kva resultat skal vi vente når det gjeld talemålsutviklinga i Oslo og på Austlandet?
 - a. 3.a.? (= Riksmålet i modifisert form?)
 - b. 3.b.? (= Austkantdialekten i modifisert form?)
 - c. 3.c.? (= Eit kompromiss?)
 - d. Anna alternativ?

Nokre av desse spørsmåla treng vi ny empiri for å kunne svara på. Men eit slåande trekk ved debatten er at det ikkje sjeldan er heilt ulike oppfatningar om den same empirien, tydelegvis pga. ulike teoretiske og ideologiske utgangspunkt. Det som ser ut til å trengast fyrst, er derfor ein litteraturanalyse, ei gjennomgåing av den faglitteraturen som seier noko om talemålsutviklinga i Oslo og Oslo-regionen dei siste tiåra. Det prøver eg å gje i denne artikkelen. Eg vil, for det fyrste, analysere denne litteraturen og prøve å peike på kva spørsmål som blir og ikkje blir stilte, kva det blir og ikkje blir svara på, kva argument som blir brukte, kva data ein bygger på, kva omgrep ein brukar, kva syn som står mot kvarandre, og kva dei ulike syna inneber. På grunnlag av dette vil eg, for det andre, prøve å systematisere dei dataa vi har, vurdere argumenta som blir brukte, peike på kor vi veit for lite, dra inn meir teori der det trengst, kombinere dei dataa vi har på nye måtar, og på denne måten prøve å forklare usemje og kanskje gje betre svar på kva som har skjedd og skjer, enn vi finn i litteraturen i dag. Ideen er altså å prøve å rydde i problemstillingar, argument og data, i håp om at det kan gje oss eit klårare og rettare bilete, med den empirien vi har. Det eg seier, kjem altså til å bygge på data som alt er tilgjengelege og i stor grad påpeika av andre granskarar. Mitt bidrag ligg på det analytiske og teoretiske planet.

Det følgjer av det eg har skissert her, at eg ikkje kan sjå berre på strengt empiriske studiar. Teoretisk viktige bidrag finst likså gjerne i andre typar tekstar, og oversiktsartiklar og lærebokartiklar er viktige fordi dei har stort gjennomslag. Dynamikken i den faglege samtalen ser ein fyrst i den samla faglitteraturen om eit tema, samtidig som det i praksis er vanskeleg å skilja det som har vorte hevda og empirien det bygger på. Derfor har eg prøvd (men sjølv sagt ikkje klart) å få

med *all* faglitteraturen som seier noko vesentleg om temaet for artikkelen. Det inneber at eg i analysen vekslar mellom litteratur på ulike nivå. Det er kanskje uheldig, men etter mitt skjøn ville det vore meir uheldig å utelata delar av litteraturen, når eit viktig mål med studien er å forstå kva usemja botnar i.

Temaet eg tek opp er stort og uoversiktleg. Derfor har eg valt å dele framstillinga inn etter dei åtte spørsmåla ovanfor, og fyrst (i del 2.) berre presenterer eksisterande forskning, før eg (i del 3.) kjem med mine egne vurderingar. Inndelinga i dei åtte spørsmåla vil sjølv sagt kunne kritiseras, sidan spørsmåla heng tett saman og til dels grip inn i kvarandre. Likevel meiner eg spørsmåla prinsipielt er skilde, og at ei slik inndeling er nødvendig, når det har vist seg at sortering (av argument og synsmåtar) er minimumsfaktoren i debatten. Prisen for den strenge strukturen er likevel at det blir noko gjentakning og at lesaren må bla ein del att og fram.

Eg meiner ikkje at alle dei åtte spørsmåla er like viktige, og eg kritiserer ingen for å ikkje ha svara på spørsmål dei ikkje har stilt. Eg seier berre at dette er spørsmål vi må finne svar på dersom vi skal kunne seia kva som skjer og har skjedd dei siste tiåra med talemålet i Oslo og i Oslo-regionen.³

2. Dei ulike standpunkta

2.1. *Har det oppstått ein fellesvarietet i Oslo?*

Stjernholm 2013a er den mest omfattande ferske enkeltgranskninga av målet i sjølve Oslo, basert på NoTa Oslo-korpuset, med opptak frå 2004–2006 av informantar som er representative når det gjeld alder, kjønn, bustad og utdanning, og ei stor, nettbasert eigenrapporteringsgranskning utvikla av Stjernholm og Ims i 2010 (Stjernholm og Ims 2014). Stjernholm er den som klårast har sagt at dagens oslomål fyrst og fremst er ein «mellomvariant mellom øst- og vestkantmålet». Fleire har vore inne på at ein slik varietet har funnest (m.a. Trygve Bull 1980: 12, Løken 2001: 33–39); Stjernholm seier at no er det den «de fleste snakker» (Stjernholm 2013a: 11–12, 53–54, jf. 2013b og Stjernholm 2019: 25–26). Det er tendensar att av den gamle talemålskløyvinga mellom aust og vest, med litt fleire innslag frå det gamle riksmålet i vest, og litt fleire innslag frå det gamle austkantmålet i aust, men fyrst og fremst er det individuell variasjon, der ein

3. Kanskje er det somme som saknar spørsmål om multietnolekt og engelsk. Når eg ikkje har det med, er det fordi ingen, så vidt eg veit, har hevda at desse faktorane har spela ei vesentleg rolle for utviklinga av (den eventuelle) fellesvarietet i Oslo og omlandet til byen, og fordi heller ikkje eg meiner det.

vel, ut frå eigen livsstil og eigne ideal, innanfor fellesvarieteteten, å snakke i retning tradisjonell aust eller tradisjonell vest (Stjernholm 2013a: 5, 28 ff., 47–55, 132, 150–53). Det er dette som ligg i tittelen på avhandlinga hennar, *Stedet velger ikke lenger deg, du velger et sted*. Hårstad og Opsahl (2013: 89–90, 104), som bygger på Stjernholm, sluttar seg langt på veg til dette, og eg kjenner ikkje til at dette synet direkte er vorte motsagt i seinare granskningar. Men Stausland Johnsen, som har gjort den ferskaste og mest omfattande granskninga av talemål i omlandet til Oslo (nemleg ein metastudie av talemålsgranskningar i det vikværske målområdet, fyrst og fremst 1970-talet til 2000-talet), nemner ikkje nokon kompromissvariant, så vidt eg kan sjå (Stausland Johnsen 2015a, 2015b). Argumentasjonen hans føreset at det framleis er to klårt skilde varietetar i Oslo, og han seier talemålet i omlandet til Oslo blir påverka av *anten* «the lower Oslo dialect» *eller* the «upper Oslo dialect» (Stausland Johnsen 2015a, heile artikkelen), og at målet hans er å svara på om det er det eine eller andre som skjer (2015b: 125).⁴ Sjå elles Sandøy under neste punkt.

2.2. Er det éin eller to varietetar som spreier seg på Austlandet?

Dei fleste meiner det er éin varietet som etablerer seg som regionmål på Austlandet. Men i 2008 (Mæhlum 2008b: 11–12) ser det ut til at Mæhlum meiner, i innleiinga til ei lærebok skriven i lag med Akselberg, Røyneland og Sandøy, at både «det ‘pene’ ‘Oslo vest’-målet» og «talemålet i ‘Oslo øst’» er nokså intakte, og at *begge* spreier seg til omlandet. Mæhlum seier ikkje dette i reine ord, men skisserer ein talemålssituasjon på Gran på Hadeland der ungdomar kan velja mellom tradisjonell hadelandsdialekt og dei to Oslo-varietetane. I så fall spreier begge seg til omlandet, som Hadeland eksemplifiserer. Til støtte for denne tolkinga av Mæhlum kan nemnast at ho seinare i same boka seier at både «‘Oslo-vest’-varieteteten» og «‘Oslo-øst’-varieteteten» «har posisjon som overregionale prestisjedialekter», samtidig som ho seier det «først og fremst er den ‘folkelige’ varianten av oslomålet som ekspanderer [...] i østlandsregionen» (ibid 2008a: 97–98) – altså ikkje berre den.⁵ Tove Bull seier (2009: 231) «det [er] ingen

4. Når han seier: «Det er ingen tvil om at folkemålet [i Oslo] har endra seg i lei mot standardtalemålet» (Stausland Johnsen 2015b: 148), kan det kanskje tolkast slik at «folkemålet [i Oslo]» er kompromissmålet. Den tolkinga er likevel problematisk, for det Stausland Johnsen kallar «folkemålet» er meir dialektnært enn kompromissmålet, m.a. har varieteteten han snakkar om *-a* i bunden form fleirtal i hankjønn (*alle hesta*. Stausland Johnsen 2015b: 137, jf. Sandøy 2015: 175). Talemålsformer skriv eg med vanleg ortografi så lenge det ikkje er fare for mistyding.

5. Det er mogeleg å tenkje seg at dette ikkje er Mæhlum, men dei andre forfattarane, sitt syn; boka er jo skriven av fleire forfattarar i lag. Men det dreiar seg om signerte kapittel,

grunn til å tvile på» at det er slik Mæhlum skisserer. Så vidt eg veit, har Mæhlum ikkje teke opp att dette synet etter at Stjernholm i 2013 hevda at dei fleste i Oslo no snakkar ein «mellomvariant mellom øst- og vestkantmålet». Men når Sandøy i 2017 drøftar «Kjelder og årsaker til dialektendringar i norsk», ser han «dialekten på Frogner» og «Vålerenga-dialekten» som ulike alternativ, utan å nemne nokon mellomvariant – men konkluderer med at ingen av dei direkte påverkar målet på småstader kringom i landet (Sandøy 2017: 376–77, 378). I 2015 skil Sandøy mellom to andre varietetar som skal spreie seg frå Oslo(-området). Den eine er tradisjonsdialekten «midtaustlandsk», som skal vera sterkt påverka av austkantmålet og spreie seg frå Oslo-området, slik at det tradisjonelle midtaustlandske målvaldet har vakse sterkt. Den andre er «eit moderne midtaustlandsk bymål» som ligg nærare riksmålet (har ikkje lenger hankjønn bunde fleirtal på *-a*) og truleg er oppstått gjennom ein «koinéformingsprosess» i Oslo-området og har «etablert seg» i «stasjonsbyar og turistsenter» rundt om på Austlandet (Sandøy 2015: 159, 167–68, 175–76). Andre stader ser det ut til at Sandøy meiner det er *eitt* regionmål som spreier seg frå Oslo, og då helst det sistnemnde (Sandøy 1998: 84, 90; 2002, 2008a: 224–25).

2.3. *Kva varietet har vunne fram i Oslo (og spreier seg mest på Austlandet)?⁶*

Om desse spørsmåla er det usemje, men det ser òg ut til at det er noko vakling og uklårheit. Mæhlum meiner (2009: 18–19, 14) at «den primære påvirkningsinstansen» både på Austlandet og elles i landet er «et sørøstnorsk bokmålsnært talemål» «som ligger nært opp til det en tradisjonelt forbinder med Oslo vestspråk, og som blir assosiert med høy sosiokulturell prestisje og økonomisk kapital», altså «dannet østnorsk» (ibid: 2007b: 239). Dette ser ut som alternativ 3.a. (= «Riksmålet i modifisert form»). Omtrent dette ser det ut til at også Hårstad meiner (2010: 101–02, 180–81), og Hårstad og Opsahl (2013: 154). Papanian og Helleland (2005: 41) seier òg at det er «standardisert talemål» som spreier seg på Austlandet, og med det meiner dei eit talemål nært knytt til skriftspråket.

ikkje fellestekstar, og Mæhlum er ein såpass markant type at det er vanskeleg å sjå for seg at ho set namnet sitt åleine under ein tekst med eit heilt anna syn enn ho har. Dessutan motseier Sandøy seinare i same boka at dei gamle varietetane i Oslo er intakte (Sandøy 2008b: 216), så det verkar ikkje som forfattarane har avtala det Mæhlum skriv her.

6. Jamfør fotnote 1.

Mange meiner derimot at den ekspansive varieteten har opphav i «det folkelege bymålet» i Oslo⁷ – at han er ei «modifisert form av det folkelege bymålet» (Skjekkeland 2005: 24), eller liknande formuleringar, altså alternativ 3.b. Torp (1988) seier det så sterkt som at det er «udanna østnorsk» som spreier seg (jamfør Mæhlum sitt «dannet østnorsk»)⁸. Røyneland (2009: 19–20) går nærare inn på korleis dette skjer:

we observe a development where traditional low status urban features appear to be spreading at the expense of traditional high status ones [...]. The traditional low status features are re-allocated from being working-class features to being modern urban features; that is, they do not index social class anymore, but urbanity and urban lifestyle.

Slik har det utvikla seg ein «urban standard» på Austlandet, seier Røyneland (ibid: 13, 20. Ho var fyrst inne på dette i 1999: 105, jf. 2003: 25 / 2008: 27).

Somme står på eit tredje alternativ, 3.c. (= «Eit kompromiss»). Akselberg (2005: 1716) poengterer at regionmålet som spreier seg frå Oslo har «linguistic variants» frå «both the Oslo West and Oslo East varieties», jamvel om «The Oslo West variety is dominating» utviklinga. Noko av det same, basert på ny empiri frå Oslo, seier Stjernholm, slik vi har sett (Stjernholm 2013a: 11–12, 17, 53–54, 152, jf. 2013b). Den nye fellesvarieteten er då korkje «dannet østnorsk» med innslag av folkelege former eller ei «modifisert form av det folkelege bymålet» i Oslo, men eit kompromiss.

Mange uttrykker seg tvtydig eller vekslende om dette. Slik vi har sett, seier Mæhlum i 2008 (Mæhlum 2008a: 97–98) at det «først og fremst er den «folkelige» varianten av oslomålet som ekspanderer», men i 2007 og 2009 at «den primære påvirkningsinstansen» er «dannet østnorsk». Det Røyneland (2009) går inn på når ho skisserer korleis «the urban standard» har oppstått, er at «traditional low status urban» «working-class features» har fått høgre status (Røyneland 2009: 19–20). Dette ser ut som alternativ 3.b. (= «Austkantdialekten i modifisert form»). I same avsnitt seier ho at «the disappearance of local forms [in Eastern Norway] does not only occur at the dialect end of the continuum,

7. Torp 1988, Løken 2001: 33, Hult 2008: 22, liknande hos Sandøy 1996: 139, 1998: 90, 2002, Sandøy 2015: 165–68, 175; Skjekkeland 2005: 24, Bull 2009: 228, 232–34, Lie 2010: 6, og andre.

8. Nemninga «dannet østnorsk» har lang tradisjon før Mæhlum (t.d. Bjerke 1966: 55–70), og Torp sitt «udanna østnorsk» er ein reaksjon mot den bruken. Han set «udanna» i hermeteikn, og brukar nemninga synonymt med «folkelig».

but also at the standard end» (ibid). Det inneber vel at det er eit kompromiss som vinn fram. Kanskje kan Vikør (1999: 43) òg tolkast slik. Bull (2009) er inne på det same. Ho står på (ibid: 233–34) alternativ 3.b. (altså at det er austkantdialekten i modifisert form som har vunne fram i Oslo og som spreier seg mest på Austlandet), men seier samtidig (om landet generelt, altså òg om Oslo-området) at «det går føre seg ei form for «mainstreaming» [...] *harmonisering* [...] *Likedanning* [...] *homogenisering* [...], der...» så å seie *alt* godtfolk møtest, der ulike varietetar tenderer til å konvergere» (ibid: 225 / fotnote 7 s. 235). Dette liknar alternativ 3.c. (som er at det er eit kompromiss som har vunne fram). I tillegg sluttar Bull seg, slik vi har sett (ibid: 231), til Mæhlum si framstilling der begge dei gamle Oslo-varietetane er nokså intakte og begge spreier seg til omlandet – altså alternativ 2.b.

Opsahl og Røynealand seier (2009: 104) at «det har skjedd en språklig tilnærming mellom øst og vest. Konvergensen går begge veier – fra øst mot vest og fra vest mot øst». Dette ser ut som 3.c. (altså kompromiss). Samtidig seier dei (ibid: 113) at dagens ekspansive oslomål har oppstått gjennom ei «restrukturering[...] av standardtalemålet», i ein «prosess der folkelige former blir inkorporert i [...] standardtalemål», «en omforming eller utvidelse av [...] et konservativt standardtalemål til et nyere, moderne standardtalemål.» Dette er alternativ 3.a (som er at det er riksmålet i modifisert form som har vunne fram i Oslo og omlandet). Sjå òg Hårstad og Opsahl 2013 ovanfor her i dette punktet.

Sandøy seier i 2008 at «det tradisjonelle austkantmålet har [...] mista plass til fordel for [...] standardaustlandsk»⁹ – men i 2015 atter at «Det er den gamle austkantdialekten som har vore mest på offensiven» (Sandøy 2008b: 216, 2015: 216).

Så vidt eg kan sjå, er det berre Stausland Johnsen (2015a, 2015b) som seier at det er noko anna som spreier seg på Austlandet enn det som har vunne fram i Oslo (jf. fotnote 1 og punkt 3.3.1. og 3.3.2. nedanfor). I dei vikværske byane blir dialektane påverka av «linguistic features from the lower Oslo dialect», seier han (Stausland Johnsen 2015a: 614, basert på 2015b). Men i sjølve Oslo er denne varietetten «rapidly changing to become more and more like the upper Oslo dialect. The lower Oslo dialect is, in other words, dying on its own turf at the same time as it is spreading its features across the larger region around Oslo» (Stausland Johnsen 2015a: 614–15). Når Stausland Johnsen kjem att til temaet i 2019, ser det ut til at han har eit litt anna syn: «I Oslo har den danna dagleg-

9. Her er det mogeleg å tenkje seg at Sandøy skriv dette fordi det er avtala med dei andre forfattarane av boka, jf. fotnote 3. Men det verkar ikkje som noka god forklaring, sidan Sandøy her motseier Mæhlum-formuleringa eg drøftar i fotnote 3.

talen so nær utkonkurrert bymålet, og no spreier mange danske språktrekk seg ut frå dette talemålet i Oslo til resten av landet.» (Stausland Johnsen 2019: 118). Stjernholm ser ut til å meine at på 1970-talet var det austkantmålet som var «den nye substandarden» som spreidde seg til omlandet (Stjernholm 2013a: 120–21), medan det no er kompromissvarieteteten (ibid: 1–12, 18, 53–54, jf. 2013b). Men ho kommenterer ikkje endringa som i så fall har skjedd.

2.4. Varieteten som spreier seg mest på Austlandet – har han oppstått i Oslo eller i samspel mellom Oslo og omlandet?

Dette spørsmålet er ikkje stilt, etter det eg kjenner til. Det ser ut til at dei fleste tek for gjeve at den ekspansive varieteteten har opphav i Oslo (altså alternativ 4.a.¹⁰). Unntaket kan vera Sandøy med sitt «moderne midtaustlandsk[e] bymål» (2015: 159, 167–68, 175–76). Kvifor eg meiner spørsmålet bør stillast, kjem eg att til nedanfor.

2.5. Kva bør varieteteten som spreier seg mest på Austlandet kallast?

Dessutan er det usemje om kva den ekspansive fellesvarieteteten bør kallast, dersom han finst – det føreset eg her, for at det ikkje skal bli for tungvint å uttrykke seg – og anten han no er oppstått slik eller sånn. Så vidt eg kan sjå, kallar dei fleste han «standardaustnorsk» (Skjekkeland 2005: 25, Hult 2008: 22), «standardaustlandsk» (Sandøy 2002), «standard East Norwegian» (Akselberg 2005: 1716–17), eller liknande (Røyneland 2009). Mæhlum brukar stundom «dannet østnorsk» om det ho meiner er påverknadskjelda (2009: 18–19 / 14, 2007b: 239), men det er uklårt om ho meiner varieteteten som er mest ekspansiv kan / bør kallast «dannet østnorsk». Torp (1988) kallar det han ser som den mest ekspansive varieteteten for «udanna østnorsk». Hårstad og Opsahl (2013: 154–56) deler Mæhlum sitt syn på kva varietet som sterkast påverkar talemåla i heile landet («talemål [...] nær opp til skriftnormen bokmål [...] sosiale eliter [...] maktposisjoner [...] *dannelse* [...] Borgerskapet [...] dannet østnorsk», ibid: 154), og meiner den ekspansive varieteteten på Austlandet har oppstått av riksmålet, men adopterer likevel Torp sitt uttrykk og kallar det søraustnorske resultatet av påverknaden for «udannet østnorsk», jamsides «moderne standardtalemål». Sandøy kallar m.a. i 2002 det han ser som den ekspansive varieteteten for «standardaustlandsk», i 2008 for «fellesaustlandsk» (2008a: 224–

10. Torp 1988, Skolseg 1994, Skramstad 1999, Vikør 1999, Løken 2001: 32, Jahnsen 2001, Sandøy 2002, Sandøy 2008a, Sandøy 2008b: 216–17; Røyneland 2005, Papazian og Hellesland 2005: 94, Akselberg 2005: 1716, Opsahl og Røyneland 2009, Hilton 2010 og Stjernholm 2013a: 11–12, 53–54, jf. 2013b; med mange fleire.

25), og i 2015 for «moderne midtaustlandsk bymål» (2015: 175. Det siste i motsetnad til dialekten «midtaustlandsk», slik vi såg i 2.2). Røynealand føreslår å kalle denne varietetten for «urban standard» (på engelsk) / «radikal standard», til skilnad frå «conservative standard», som er det tala riksmålet (Røynealand 2009: 13 / 2003: 25 / 2008: 27, jf. Røynealand 1999: 105 – og får følgje av Stjernholm 2019: 30).

Bull (2009: 226, 228, 232–34) meiner det er uheldig å bruke nemninga «standard» om den nye, ekspansive varietetten i Oslo-området, som ho fyrst og fremst oppfattar som 3.b. (= «Austkantdialekten i modifisert form»), fordi vi då «har [...] fjerna oss svært langt frå det vi tradisjonelt har oppfatta som standardtalemål, både med omsyn til språkleg uttrykk og normgjevande instans». «Standard» er for henne ein varietet som er skriftnær og som «rangerer høgast i eit prestisjehierarki» (ibid: 222–23). I staden bør prosessen som har ført til den ekspansive varietetten kallast demotisering, meiner ho (ibid: 232–35, inspirert av Pedersen 2009: 166–167). Omgrepet stammar frå Mattheier (1997: 7, *Demotisierung*), og det tyder ‘folkeleggjering’ (av klassisk gresk *demos* ‘folk, vanlege borgarar i ein bystat’). Bull definerer det som at «høgstatusformer blir erstatta av språkformer med tradisjonelt lågare prestisje» (Bull 2009: 233).¹¹ I tillegg, seier Bull, er det «forvirrande» (ibid: 226), «at same språkendringsprosessar blir kalla *standardisering* av somme og *destandardisering* av andre». Bull meiner det som skjer helst er *destandardisering*, og seier at varietetten som særleg spreier seg i Oslo og i omlandet inneheld «austnorske folkemålsformer som etter år 2000 til dels er blitt fjerna frå bokmålsrettskrivinga» (ibid: 229, 232. Bull nemner ikkje døme på dette.).

Bull ser ut til å stå åleine med si innvending mot å bruke «standard» og «standardisering» om varietetten som spreier seg på Austlandet. Dei fleste også av granskarane som meiner denne varietetten har oppstått av det gamle austkantmålet, kallar han for «standardaustlandsk» e.l. Røynealand (2009: 20) er samd med Bull (uavhengig) i at han har oppstått av det gamle austkantmålet og i at prosessen mest presis kan kallast «de-standardization» og «demotization». Men ho brukar «standard» om den nye, ekspansive varietetten.

11. Dei fleste brukar «demotisering» om at folkeleg mål blir blanda inn i det tradisjonelle standardmålet (t.d. Mattheier 1997: 7, Opsahl og Røynealand 2009: 112–13, Pedersen 2009: 163, Leonard og Kristján Árnason 2011: 94, Sandøy 2011: 123, Hårstad og Opsahl 2013: 156, Stjernholm 2019: 32–33). Men somme brukar det om at standardstatusen glid over på meir folkeleg mål (Coupland og Kristiansen det 2011: 28, Vikør 2013: 113). Auer og Spiekermann (2011: 162) brukar ordet om at «the oral standard» kjem i bruk «by the masses of the people».

Hårstad og Opsahl (2013: 156) meiner, som Røynealand, at omgrepet demotisering er dekkande (det er, seier dei, at «folkelige former blir inkorporert i [...] standardtalemål», jf. fotnote 10). Men dei meiner (motsett Bull og Røynealand) at riksmålet er utgangspunktet, og også dei kallar resultatet av demotiseringa for «standardtalemål». Opsahl og Røynealand (2009: 113–14) ser ut til å ha same syn, utan å bruke ordet demotisering. Stjernholm snakkar derimot om «demotisering» (2013a: 17–18, 26–27, 34, 52, 108–09, 150–52), samtidig som ho kallar prosessen for «standardisering», og den nye kompromissvarieteteten for «standard». Ho uttrykker seg slik:

For å bedre forstå utviklinga som foregår internt i dagens oslomål, mener jeg standardisering er et mer nyttig begrep enn standardtalemål. Standardisering i denne sammenhengen skal ikke primært forstås som en nivellerings- eller konvergeringsprosess i retning av en eksisterende standardvarietet som står høyt i prestisjehierarkiet, men heller i lys av Mæhlum (2009a¹², s. 30), som ser utvikling av en stedsnøytral standardvarietet som et uttrykk for lokal frakopling. Standardisering i denne sammenhengen betyr en utvikling mot én felles talemålsvarietet i Oslo, en varietet frakopla øst-vest-dikotomien. (Stjernholm 2013a: 108, jf. s. 17)

Stjernholm legg til grunn standardiseringstypologien hos Auer (2005) / Auer og Hinskens (1996), og seier at Oslo no er i ein fase der det har:

blitt mindre igjen av (base)dialektene, men standarden har også flytta seg lenger ned i hierarkiet, eller den har blitt destandardisert. Med det mener jeg at standarden ikke lenger er vestvarieteteten, men den nye nøytrale mellomvarieteteten. (Stjernholm 2013a: 152)

Stjernholm (ibid: 34, 49, 149, 152) følgjer Auer og Spiekermann (2011: 161) sitt skil mellom demotisering og destandardisering. Dermed seier ho at «destandardisering [...]er) en utvikling der standarden mister sin posisjon som ‘det beste’ språket, noe som innebærer en svekkelse av hele ‘standardideologien’», medan demotisering inneber at «standardideologien forblir intakt», samtidig som standarden går i folkeleg retning. Då endrar det seg kva som blir oppfatta som det beste språket, medan ideen om at ein viss varietet er betre enn andre, står fast.

12. = Mæhlum 2010.

Korkje Hårstad og Opsahl (2013) eller Stjernholm (2013a) kommenterer Bull sitt synspunkt om at det er forvirrende å bruke «standard» både om det gamle riksmålet og om resultatet av destandardisering eller demotisering. Bull sitt forslag til avklaring, nemlig å skilja mellom standardisering og demotisering, har ikkje slått gjennom.

2.6. *Kva varietet har høgst prestisje?*

Fram til dei siste åra har visst meir eller mindre alle sett det som sjølvstakt at det er vestkantmålet, Mæhlums «dannet østnorsk», som har høgst prestisje. Enger (1998: 8) kallar såleis vestkantmålet ganske enkelt for «the prestige dialect» (liknande hos Broch 2001: 113). Men Opsahl og Røynealand er i 2009 inne på i si drøfting av talemålssituasjonen i Oslo at prestisje er eit «relativt begrep», der «hva som er «vanlig», eller «umarkert», [kan] tenkes» å vera viktigare enn samband med sosietet og elite (Opsahl og Røynealand 2009: 105, 109–10). Dei ser ut til å meine at «normideal[et]» i Oslo no ikkje er knytt til slike grupper, men til «en moderne, dynamisk urban identitet» (ibid: 95). Hårstad (2009: 135–36) er inne på dette same året i ei drøfting av kva som skjer i Trøndelag. Han seier det:

har [...] blitt større oppmerksomhet rundt at prestisjens veier er uransakelige [...] Dette er tematisert også i sosiologiske studier av innovasjonsspredning, som etterhånden utviklet *trickle-across-teorier* («sildre bortover») og *percolating-up-teorier* («sive oppover») for å ta høyde for at de sosiale prestisjeforholdene i det moderne samfunnet er både ustabile og uforutsigbare [...] Labovs (1972) begreper «overt and covert prestige» kan settes i sammenheng med denne innsikten, og understreker at hva som oppleves som prestisjefylt språklig atferd, i stor grad avhenger av situasjon og kontekst.

Året før hadde Nesse (2008: 54–56) peika på korleis det lokale borgarskapsriksmålet i Bodø hadde tapt prestisje frå slutten av 1960-talet av. Resymmert av Neteland, i ein studie om Narvik: «utdanningseksplasjonen og den politiske radikaliseringen på slutten av seksti- og begynnelsen av syttitallet» påverka språkhaldningane, slik at «riksmålet mistet status som «pent» og «riktig». [...] I dag oppleves det som negativt, eller i hvert fall unaturlig, hvis noen oppvokst i Bodø eller Narvik skulle skifte til riksmål når han/hun snakker foran klassen eller på tv» (Neteland 2009: 18). Stjernholm seier i 2013 (Stjernholm 2013a: 12, 17, 34, 49, 107, 130, 149, 152) at det har endra seg kva som har høgst prestisje i Oslo (jf. 2.5. her): «vestvarieteten» «ligger ikke lenger øverst i

[prestisje]hierarkiet» (ibid: 152 / 17, jf. Stjernholm 2019: 31, 33). Det kan verke som ho meiner det no er den nye kompromissvarieteteten som har høgst prestisje (Stjernholm 2013a: 152, sitert ovanfor), men her er ho ikkje heilt klår, og ho går lite inn på korleis vi kan få kunnskap om kva varietetar som har prestisje. I annan samanheng brukar ho «prestisjefylt» på tradisjonell måte, om vestkantmålet (ibid: 45).

Stausland Johnsen går i 2015 i strupen på det tradisjonelle synet på prestisje (Stausland Johnsen 2015b: 146, med støtte i Meyerhoff 2011: 41), og seier at «det ikkje er nokon automatikk i at talemålet åt dei med ein høg sosioøkonomisk status har sosiolingvistisk prestisje». Kva talemål som har prestisje, går fram av kva folk konvergerer mot («tek nye måldrag frå». Ibid: 146), seier han, og meiner ein derfor må begynne med å finne ut det. Han kritiserer Mæhlum for å gjera det motsette – ho har «avgjort på førehand kva for eit talemål som har prestisje, og so vert det brukt til prov på kva det er målførebrukarane gjer». Då får ikkje sosiolingvistikken løyst «ei av dei viktigaste oppgåvene» sine, som er «å finna ut kva for eit mål som har prestisje», seier Stausland Johnsen. Når han går gjennom alle granskingane av utviklinga i det vikkværske området, kjem han fram til (ibid: 147) at det er talemålsendingar i ni kategoriar (punkt 3.3.1. her), og at det er «ingen [...] tilfelle der det er standardtalemålet som har påverka vikkværsk. Av det bør ein slutta at det er folkemålet [= austkantmålet], ikkje standardtalemålet [= vestkantmålet], som har prestisje i dei vikkværske byane» (ibid: 147). Dette stør Stausland Johnsen med haldningsgranskingar (frå andre). Dei viser, seier han, at «folk i dei vikkværske byane» har «klårt negative» haldningar til «standardtalemålet og dei som talar det»; mange tykkjer dette målet «er «påteke», «snobbete», «jålete», «fisefint», «slitsamt» og «irriterande» (ibid: 149–50). «Når det gjeld folkemålet», viser granskingar frå det vikkværske området derimot «at det vert sett på som eit ganske nøytralt målføre, og at folk ikkje har sterke meiningar om det» (ibid: 151). Desse haldningane er då forklaringa på at vestkantmålet har lite gjennomslag, seier Stausland Johnsen.

Det har òg vore usemje om samhovet mellom «prestisje» og «standard» (som begge blir knytte til Oslo[-området] og derfor er viktige for vårt tema). Ein del nemner «prestisje» som eit av kriteria for «standard» (m.a. Mæhlum 2007b, 2007a: 39, 2009, Bull 2009: 223, Hårstad 2010: 101, 331), medan Sandøy (2009a: 32) meiner dette er svært uheldig: «Noko av det mest sentrale i det sosiolingvistiske spelet er nettopp å få grep om konflikhtar og samspel mellom prestisje og standard. I den historiske prosessen kan prestisje vere utgangspunktet for at ein varietet oppnår standardposisjon, men standardposisjon kan òg vere utgangspunkt for at ein varietet får auka prestisje. Dette kan me ikkje av-

sløre utan at begrepa er skilt frå kvarandre.» Her er han på linje med Bull (2009: 233) og Vikør (2009), som går inn for å bruke «standard(talemål)» berre om «kodifisert talemål med normfunksjon», og så «prestisjespråk» (med tilvising til Kristiansen 2009b) om det folk flest umedvete oppfattar som «det beste språket».

Det er for resten vanleg i vår samanheng å bruke «status» synonymt med «prestisje» (sjå t.d. sitat av Røyneland, Bull, Sandøy og Stausland Johnsen i punkt 2.3, 2.5, 2.6, 3.6). Eg prøver heller ikkje å skilja, men brukar helst «prestisje».

2.7. Kva resultat skal vi vente når det gjeld talemålsutviklinga i Oslo og på Austlandet?

Endeleg er det usemje om kva resultat vi skal vente når det gjeld talemålsutviklinga i Oslo og på Austlandet. Mæhlum meiner utviklinga nødvendigvis blir prega av standardtalemålet (hos oss «dannet østnorsk»), både regionalt og nasjonalt, i Noreg og i andre land. Det er fordi standardtalemålet har høg prestisje, sidan det «er utviklet i intim kontakt med, eller mer eller mindre på basis av, et skriftspråk», i «hovedstaden [...] innenfor dette områdets øvre sosiale lag» (Mæhlum 2007b: 238–46, 2007a: 46; 2009) – samtidig som dialektane i og rundt hovudstaden har låg prestisje, hos oss som i andre land (ibid 2008a: 96–97). Dei som ikkje innser dette, «er sterkt plaget av en blind flekk i sitt lingvistiske øye» (ibid 2007b: 238).

Andre peikar på at ein i andre land har sett at det er den folkelege varianten av hovudstadsålet som er mest ekspansiv. «In England and Denmark, the features that are diffusing out of the capital are also diffusing from the lower-class dialect to the upper-class dialect within the capital», seier Stausland Johnsen (2015a: 614–15). Dette er derfor det vi skulle venta i Oslo og Oslo-området òg, meiner han. Røyneland (2009: 13) peikar òg på at dette «seems to be a tendency in other parts of Europe» (og viser til Kerswill 2001 og Kristiansen 1991, også om England og Danmark), liknande hos Opsahl og Røyneland (2009: 113) og Sandøy (2009a: 28, 37). Bull formulerer dette standpunktet skarpest: «For meg er det vanskeleg å forstå kva for sosiale, politiske eller nasjonale grunnar som skulle tilseie at norsk talemål no [...] skulle gå gjennom ein standardiseringsprosess som andre europeiske språk synest å utvikle seg vekk frå» (Bull 2009: 233, jf. 229). Her står altså oppfatningane skarpt mot kvarandre.

Det må presiserast at medan Stausland Johnsen er på linje med Røyneland og Bull når det gjeld kva vi skal vente, så er han på linje med Mæhlum når det gjeld kva som faktisk skjer (dersom Mæhlum verkeleg meiner at «dannet øst-

norsk» pregar utviklinga; sjå punkt 2.3.): «features of the lower Oslo dialect are not spreading into the upper Oslo dialect», tvert imot er «the lower Oslo dialect [...] rapidly changing to become more and more like the upper Oslo dialect». Denne utviklinga «seems to be rather unique to Norway», seier Stausland Johnsen, og poengterer at vi treng meir forskning for å forstå kva som skjer (2015a: 614–15).

3. Drøfting

3.1. *Har det oppstått ein fellesvarietet i Oslo?*

Eg ser ingen ting som motseier Stjernholm sin konklusjon: Det har vakse fram ein «mellomvariant mellom øst- og vestkantmålet» i Oslo, og den er det no «de fleste snakker» (Stjernholm 2013a: 11–12, 28 ff., 47–55, 132, 150–53, jf. 2013b). Men når ho seier (ibid: 5, tilsvarende 2019: 25–26) at «oslomålet [nå] kan ses som én talemålsvarietet frakopla øst-vest-dikotomien, men med mulighet for å bruke språklige trekk for å indeksere en øst- eller vesttilhørighet», ser det for meg ut som ho stoppar på halvvegen. Dersom fellesvarietet er «frakopla øst-vest-dikotomien», så er det vel no i større grad verdiar (ibid: 28–29, 54) enn bydel ein identifiserer seg med, når ein brukar det som før var aust- eller vesttrekk?

3.2. *Kor mange varietetar spreier seg på Austlandet?*

Fellesvarieteten Stjernholm beskriv i Oslo er diffus, eit kontinuum der eine enden har meir felles med det gamle riksmålet og andre enden har meir felles med det gamle austkantmålet, og der det er individuelt rom for dels å plassere seg i eine eller andre enden (ut frå personlege verdiar og livsstil, dels for å gli att og fram i kontinuumet avhengig av situasjon (Stjernholm 2013a: 28 ff., 47–55, 132, 150–53, Stjernholm 2019: 30, jf. Løken 2001: 38–39). Det rimelegaste er at det er dette kontinuumet og desse bruksnormene som spreier seg ut av Oslo. Då går det an å forstå Mæhlum si oppfatning, at *både* «det ‘pene’ Oslo vest’-målet» og «talemålet i ‘Oslo øst’» spreier seg til omlandet (punkt 2.2. her. Mæhlum 2008b: 11–12). Men nokon klårgjerande måte å beskrive situasjonen på, er det neppe. Sandøys idé (2.2, 2015: 167 ff.) om at både den modifiserte tradisjonsdialekten «midtaustlandsk», påverka av austkantmålet i Oslo, og koinéen «moderne midtaustlandsk bymål», oppstått i Oslo-området, spreier seg, ser ut til å vera svakt underbygd. Alt tyder på at det er éin kompromissvarietet som spreier seg på Austlandet, jamvel om han er diffus.

3.3. *Kva varietet har vunne fram i Oslo (og spreier seg mest på Austlandet)?*¹³

3.3.1. Kva varietet har vunne fram i Oslo?

Spørsmålet om kor mykje denne fellesvarietetet har felles med det gamle vestkantmålet og med det gamle austkantmålet, er vanskelegare. Mæhlum sitt resonnement er kinkig. Korleis kan «den primære påvirkningsinstansen» vera «dannet østnorsk» (2007, 2009), dersom det «først og fremst er den «folkelige» varianten av oslomålet som ekspanderer» (2008a: 97–98)? I så fall er det negativ årsak til den ekspansjonen, og det verkar jo ikkje så rimeleg. Men *er* det den varietetet som ekspanderer mest?

Røyneland (2009: 19–20) ser ut til å meine at det er det, men resonnementet hennar (2.3. her) er problematisk. Ho seier at «traditional low status urban» «working-class features» no spreier seg fordi dei har fått høgre status; no står dei for «urbanity and urban lifestyle» og representerer den nye «urban standard». Austnorske bygdeformer er derimot «stigmatized» og må vike, seier ho, og nemner m.a. fyrsteleddstrykk i framandord og tjukk *l* av *rø* som døme på det (Røyneland 2009: 20). Korleis kan dette henge saman? Det gamle arbeidarklassemålet i Oslo hadde jo òg fyrsteleddstrykk i framandord og tjukk *l* av *rø*? Det Røyneland indirekte seier, er at den nye, ekspansive varietetet likevel ikkje ligg så nær det tradisjonelle arbeidarklassemålet i Oslo. Sandøy, som òg meiner det gamle austkantmålet er utgangspunktet (Sandøy 1998: 90, 2002, 2015: 165–68, 175), nemner eit anna grunnleggjande trekk som skil den nye, ekspansive varietetet frå austkantmålet: Han har ikkje *-a*, men *-ene*, i bunden form fleirtal av hankjønnsord (alle *bankene*, ikkje *banka*. Sandøy 1998: 90, 2015: 175). Samsvar er det heller ikkje når Sandøy og Røyneland seier at den nye, ekspansive varietetet er austkantoslomålet i modifisert form (Røyneland 2009: 19–20), og samtidig seier at han «reflects the most frequently used Bokmål» (ibid: 13, liknande hos Sandøy 1998: 90–91, 2015: 165–68, 175). Sidan det tradisjonelle austkantmålet (Bull 1980, Larsen 1907) skil seg skarpt frå dagens «most frequently used Bokmål» (det må vera skriftmål som er meint her), kan ikkje begge delar stemme.

Usemja om bakgrunnen til fellesvarietetet kjem nok mykje av at ein lite har diskutert kva språktrekk vurderinga skal baserast på, eller meir generelt at ein i liten grad har gått empirisk til verks for å avgjera akkurat dette spørsmålet, før dei siste åra. Kva seier dataa? Johannessen har undersøkt rundt 20 språktrekk

13. Jamfør fotnote 1.

(avhengig av korleis ein tel)¹⁴ i alt vi har av kjelder til folkeleg oslomål frå 1800-talet til NoTa Oslo-korpuset på 2000-talet, og konkluderer med at «den dannede dagligtalen har vunnet praktisk talt overalt på de områdene vi har undersøkt» (Johannessen 2015: 48). Det ser ut til å stemme at dei undersøkte språktrekka peikar den vegen, men det er grunn til å tru at austkantmålet har hatt større gjennomslag i kompromissmålet enn desse språktrekka tyder på. Johannessen har t.d. ikkje undersøkt noko så sentralt som verb- og substantivbøying. Men *-a* i fortid spreier seg i vest, der *-et* tidlegare rådde grunnen, og *-a* i hokjønnsord er vorte meir frekvent i vest, og held seg no stabilt høgt (Jahnsen 2002: 30, Stjernholm 2013a: 127). I annan samanheng har Johannessen òg presentert data som tyder på det: I NoTa Oslo-korpuset brukar ungdomen mykje meir *-a* i substantiv enn eldre folk (Johannessen 2008: 239).

Elles er det mest morfologiske trekk Johannessen har undersøkt, medan det ser ut til at ein heil del uttaletrekk frå austkantmålet er godt representerte i den nye fellesvarieteteten, som har:

- «Vanleg» *a* ([a]), ikkje den fremre («lyse») *a*-en. ([a]. Sandøy 2008a: 226).
- Uttalen *-/æŋ/* i ordformer som *læreren*, til dels òg slike som *nøkkelen* og *sykkelen* (Sandøy 2008a: 226, Stausland Johnsen 2015b: : 141–43).
- Tostavingstonelag i verb + preposisjon: *komme på*, som om dette var eitt ord. (Andre døme: *holde ut, finne fram.*) Riksmål har derimot hatt hovudtrykket på preposisjonen. (Sandøy 2008a: 226)
- Aust-uttalen av konsonantsambandet *sl* (*Oslo, veksle*, osb. Kristoffersen og Simonsen 2008, Hårstad og Opsahl 2013: 97, Opsahl og Røyneland 2009: 104–05).
- Meir og meir samanfall av */ʃ/* og */ç/*; det kom fyrst i aust (Papazian 1994: 75–76, 86; Hårstad og Opsahl 2013: 97, Stausland Johnsen 2015b: 144).
- Ofte *-øy-* (ikkje *-ø-*) i preteritum av verb som *skyte* og *bryte* (jf. Sandøy 2008a: 226).
- *-g-* i ord som *hage, lage, mage, skog* (ikkje *have* osb. – og til dels austkantforma *skau*. Vinje 1984: 217, Sandøy 2008a: 226).

14. «to eller tre kjønn», «Adverbet ikke», pronomena *vårs, hender / hu / a* (animat og inanimat), *han / 'n, døm / dom / dām / dem, dem er / di er*, spørjeord (*å, vekke, vem, åssen* og *årre*); «Prepropieell artikkel» (*hu mor, han Harald*), «Eiendomsuttrykk» (*plassen hans Knut, far min* m.m.), «Kløyvd infinitiv», «Variasjon, endring og leddstilling», «Diftonger», «Tjukk l, kakuminaler og supradentaler», «Skarre-r», «Åpne vokaler», og «Trykk».

- Hard konsonant i ei mengd enkeltord som hadde mjuk konsonant i det tala riksmålet: *håpe, nyte, sak, skip, vitenskap, vitne, våpen, væpne, sykdom, våkne, tillatelse, nøkkel (nøyel)*, fl. (Vinje 1984: 233. Men *ligne, nydelig, middelmådig, overfladisk, i like måte*, m.fl.).
- *J- / kj-*uttale i ord som *gyllen, kilde, begivenhet* (jf. Vinje 1984: 226).
- Diftong i ord som *stein, røyk, øy, hauk, geit* og ei mengd andre.
- <seg> uttala *sæj* berre i trykkstilling, elles *sæ*.

Fellesaustlandsk har òg mange frekvente ordformer frå austkantmålet (eller ikkje-riksmål meir allment), som *nå, etter, språk, hard* og *snø* (ikkje *nu, efter, sprog, hård* eller *sne*, som var faneformer for riksmålsrørsla i etterkrigstida), og ein del morfologiske trekk:

- Adjektivendinga *-ete* med svarabhaktivokal, ikkje *-et* (*rutete, stripete*).
- Fleirtalsformer som *kart* og *brev* (inkjekjønn), ikkje *karter* og *brever*.
- Gradbøying som *mer berømt* og *mer fullkommen*, ikkje *berømtene, fullkommnere* (jf. Western 1921: 466).
- Fleirtalsformer som *dager* og *ganger*, ikkje *dage* og *gange* (men likevel *lærere, fiskere*).¹⁵

Dessutan meiner eg at morfologiske trekk frå dei to utgangsvariatetane i større grad lever side om side i den nye fellesvarietetten enn ein har sett, gjennom om-disponering – som er at konkurrerande språktrekk i staden for å utkonkurrere kvarandre, får ei sosiostilistisk arbeidsdeling (Britain og Trudgill 1999), slik verbformene / verba *lede* og *leie* har fått i norsk. Dette vil eg gå inn på i ein seinare artikkel.¹⁶

Også dei endringane spreieinga av den nye kompromissvarietetten fører til, tyder på at han ikkje er så riksmålsdominert som Johannessen sine granskingar tyder på. Det har klårast Stausland Johnsen vist (2015a, 2015b). Når former som *hestane* i vikværse bymål blir skifta ut med *hesta*, så kan ikkje det vera påverka frå ein varietet der det heiter *hestene*, seier Stausland Johnsen

15. Disse siste momenta har eg ikkje sett andre peike på, men dei burde vera ukontroversielle. Bøyingane *dage* og *gange* hørde eg hos ein pensjonist på Vestkanten etter 2000.

16. «Omdisponering» er mitt forslag til omsetjing av «reallocation». «Reallokering» gjer ikkje nytta, for det blir i norsk sociolingvistikk helst brukt om 'heving av prestisjen til varietet / språktrekk som har hatt låg prestisje' (t.d. Solheim 2006: 74 ff., Røyneland 2009: 19–20, Neteland 2014: 111, Stjernholm 2013a: 105, 125), altså noko i retning av «demotisering» slik Coupland og Kristiansen definerer det (2011: 28, fotnote 8 og pkt. 3.6 her).

(2015b: 137). Bunde fleirtal av typen *hesta*, høyrer derimot til i austkantmålet i Oslo. Tilsvarande kan ikkje fortid på *-et* forklare at vikværsk fortid på *-æ* må vike for *-a*, som i *kasta* (ibid: 132–33, 137). Her kan eg leggja til at dette er endå klårare på flatbygdene nordover frå Oslo (som Stausland Johnsen ikkje dekker): Påverknad frå *kastet* kan ikkje forklare at fortidsforma *kaste* blir *kasta* (jf. Skolseg 1994: 133, Holland 2001: 10, Sandøy 2008a: 225, jf. Sandøy 2015: 166). Like klårt er eit anna av Stausland Johnsen sine døme: Mange vikværsk bymål har hatt ein inkjekjønnsklasse med bunden form fleirtal på *-ene* (*husene*, med *huser* som ubunden form), og når den bøyinga no blir erstatta av *-a* (og ikkje-ending i ubunden form), så er det naturleg å sjå det i samheng med den ekspansive varieteteten som breier seg frå Oslo, og med at austkantmålet i Oslo har slik bøyning (Stausland Johnsen 2015b: 137–38) – medan vestkantmålet har hatt *-er* og *-ene* i desse orda (lista ovanfor). At folkeleg mål ligg bak, ser vi òg i at preteritumsformer med *-øy-* i typen *brøyt* breier seg utover Austlandet (det tradisjonelle i bygdedialektane er *-au-*), slik Sandøy peikar på (2008a: 225). Mot desse resonnementa kan ein innvende at det ikkje nødvendigvis er Oslofellesvarieteteten som spreier seg i omlandet til byen. Stausland Johnsen (2015a: 614, 2015b) meiner at det er austkantmålet som spreier seg til omlandet, medan det dør ut i Oslo.

Spørsmålet er kor godt grunnlag det er for Stausland Johnsen sitt syn. Her er dei ni endringskategoriane¹⁷ i vikværsk mål han undersøker (2015b: 132–45): «Frå *æ* til *a* i trykklette stavingar», «Frå *a/æ* til *ø* i trykklette stavingar», «Frå *-anə* til *-a* i hankjønns fleirtal», «Frå *hūsər – hūsənə* til *hūs – hūsa*», «Bortfall av jamvektsformer», «Frå *-əŋ/-əlŋ* til *-æŋ*», «Trykk i framandord» (endring frå fyrsteledds- til etterleddsstrykk), «Samanfall av *kj* og *š*», og «Samanfall av spørjeord». Stausland Johnsen konkluderer slik (ibid: 145) om kva som er «opphavet attom talemålsendinga[ne]»: «I sju av ni tilfelle er det folkemålet i Oslo [= austkantmålet], og i eitt tilfelle har eit nytt språktrekk spreidd seg frå andre vikværsk bymål. I det siste tilfellet [...«Trykk i framandord»,] kan ein ikkje på reint språkleg grunnlag konkludera om det er standardtalemålet eller folkemålet endringa har opphavet sitt i.»

Hovudkonklusjonen blir svekt av at Stausland Johnsen ser bort frå at påverknadskjelda kan vera ein hybrid av dei gamle konkurrentane. Og faktisk seier Stausland Johnsen òg at to av dei ni, nemleg bortfallet av jamvektsformer og trykkforskuinga i framandord, «har det *endelege* opphavet sitt i standard-

17. Det er mange språktrekk innanfor dei fleste kategoriane, så det går òg an å telja dette som oppimot 30 endringar.

talemålet»; dei har spreidd seg derifrå til austkantmålet, og så til vikkværsk (Stausland Johnsen 2015b: 148). Det ligg nær å oppfatte det slik at dette folke-målet som ikkje lenger har jamvektsformer eller fyrsteleddstrykk i framandord, nettopp er hybridmålet. Så vidt eg kan sjå, er det berre endringane eg nemnde i det førre avsnittet (*-ane* > *-a* osb.) som udiskutabelt har opphavet sitt i det gamle austkantmålet og ikkje kan ha oppstått i hybridmålet eller prosessen som skapte det. (For resten går *-ane* > *-a* hand i hand med *-ane* > *-ene*, slik Stausland Johnsen sjølv peikar på, 2015b: 135–36). Og ingen ting motseier at også *-ane* > *-a* og dei andre trekka i det førre avsnittet kjem via hybridmålet.

Bakgrunnen for den breie semja om at eit regionmål har etablert seg på Sør-Austlandet (Stausland Johnsen er visst einaste klåre dissident; det Sandøy og Mæhlum seier om to ekspansive varietetar er mindre klårt, pkt. 2.2) er at det er vorte vanskeleg eller uråd å høyre kor folk er frå i dette området (slik Sandøy seier, 1998: 84), og at dersom ein *kan* høyre det, så er det oftast svært få språk-trekk ein høyrer det på (t.d. pronomenet *ho* i Østfold). Det same gjeld Oslo, det er ikkje slik at ein enkelt kan høyre om folk er frå Oslo eller ikkje-Oslo innanfor området der regionmålet blir snakka. Det er nettopp eit regionmål. Då er det grunn til å sjå austkantelementa i regionmålet som i hovudsak representative også for målet i Oslo, og dermed som argument for at det nye fellesmålet i Oslo har større innslag frå det gamle austkantmålet enn Johannessen sine granskingar tyder på.

Eg ser to grunnar til at meiningane har sprikt sånn om kva varietet som har vunne fram i Oslo: For det fyrste at den nye, ekspansive varietetten, slik Stjernholm har vist (2013a), og fleire har vore inne på, fyrst og fremst er eit kompromiss. Han har oppstått med storstilt sløyfing av markerte former *på begge sider*, og er ikkje noka modifisert form av den eine eller andre av dei to gamle konkurertane – jamvel om kompromisset (særleg i morfologien) har fått med seg vesentleg meir frå det gamle riksmålet enn frå det gamle austkantmålet. For det andre er varietetten enno så diffus (ibid: 28 ff., 47–55, 132, 150–53) at han er vanskeleg å avgrense klårt.¹⁸ Dette siste kan vera hovudgrunnen til at det har vist seg vanskeleg å seia klårt at den ekspansive varietetten fyrst og fremst er eit kompromiss, sjølv om mange har vore inne på (pkt. 2.3.) at det er slik.

Somme vil kanskje meine at når det er eit kompromiss som har slått gjen-nom, så var det nødvendig å gå så grundig inn på om den eller den granskaren har meint at utgangspunktet særleg var det gamle austkantmålet eller riksmålet

18. Dermed er det ikkje sagt at austkantmålet eller riksmålet for t.d. 100 år sidan ikkje var diffuse.

(pkt 2.3, 3.3.1.). Men dét spørsmålet er avgjerande for om ein meiner det som har skjedd er standardisering eller destandardisering / demotisering og for kva kompromissmålet bør kallast (pkt. 2.6, 3.6).

3.3.2. Kva varietet spreier seg mest på Austlandet?

Dette spørsmålet måtte eg gå ein del inn på for å kunne svara på det førre spørsmålet (3.3.1.). Stausland Johnsen kan altså vanskeleg ha rett i at det er eit *anna mål* som spreier seg ut frå Oslo enn som no dominerer i Oslo, når utgangspunktet for den breie semja om regionmål er at det er vorte vanskeleg å høyre kor i regionen folk er frå. Sandøys og Mæhlums (2.2) skil mellom to mål som spreier seg, støyter mot det same problemet. Alt tyder på at det er eit kompromissmål som spreier seg, ikkje noko av dei tradisjonelle måla i modifisert form, og ikkje begge to. Likevel kan Stausland Johnsen ha delvis rett, innanfor ramma av regionmålet. Det kan vera noko litt anna som spreier seg utanfor Oslo enn som no dominerer i Oslo. Det er mogeleg fordi den store individuelle variasjonen (pkt. 3.1, Stjernholm 2013a: 28 ff., 47–55, 132, 150–53) kan kamuflere dei geografiske tendensane. Då kan det vera uråd å seia kor folk er frå innanfor regionen, samtidig som ein statistisk, på gruppenivå, vil kunne finne geografiske tendensar. Slike tendensar kan ein enno finne i Oslo, over den individuelle variasjonen (ibid: 31, 50, 135, 148; Opsahl og Røynealand 2009: 104–05), og eg trur gjerne det er det mellom Oslo og omlandet, slik at tradisjonelle austkanttrekk er meir frekvente utanfor Oslo enn i byen. Det kan i så fall kanskje forklarast med den søkinga etter språkleg nøytralitet som Stjernholm meiner driv den språklege samansmeltinga i Oslo (Stjernholm 2013a: 28 ff., 47–55): Det som er mellomvegen og fungerer som kompromiss i Oslo, der riksmålet har stått sterkt, vil vera noko anna enn i omlandet, der riksmålet stod veikare, og folkemålet stod lenger unna riksmålet. At det no skal vera lite tjukk *l* i Oslo (Johannessen i Halvorsen 2013), medan det framleis er vanleg i omlandet, kan vera eit tilfelle av dette.

3.4. Varieteten som spreier seg mest på Austlandet – har han oppstått i Oslo eller i samspel mellom Oslo og omlandet?

Svaret på dette spørsmålet er ikkje opplagt. Det heng nært saman med spørsmålet om fellesvarietetet i Oslo er riksmålet eller austkantmålet i modifisert form eller eit kompromiss (3.3.1.), og spørsmålet om kva varietet som spreier seg mest på Austlandet (3.3.2.) – som det blir gjeve sprikande svar på. Å priori er det rimeleg å gå ut frå, slik Sandøy peikar på (2015: 175), at dei to tradisjonelle Oslo-varietetane ikkje åleine har gått inn i smeltegryta, sidan både tilflyt-

ting og pendling frå eit stort omland har vore omfattande gjennom den perioden fellesvarietetet har oppstått. Det normale er jo òg at bykoinéar oppstår i samspel mellom byen og omlandet. Det gamle austkantmålet i Oslo var ein slik koiné, og t.d. dialekten i Kristinestad i Svensk Österbotten er det (Ivars 2005), og fleire arabiske bydialektar (Pereira 2007, Miller 2007).¹⁹ Vanskelegare er det å finne klåre døme på *regionale* koinéar som har oppstått i samspel mellom ein sentral by og omlandet; spørsmålet er visst lite utforska. Sandøy (2.2, 2015: 175) nemner tilflytting til Oslo-området og koinéisering som bakgrunn for fellesaustlandsk («moderne midtaustlandsk bymål»), men drøftar ikkje brøken mellom Oslo, omlandsdialektane og tilflytting, eller korleis vi kan få kunnskap om den. Til gjengjeld poengterer han at desse spørsmåla er lite studerte, og lenger kjem vi ikkje no.

3.5. *Kva bør varietetet som spreier seg mest på Austlandet kallast?*

Det er ikkje vanskeleg å følgje Bull når ho legg imot bruken av nemninga «standard(talemål)» (i 2.5.). Allment blir «standard(talemål)» brukt om ein varietet nært knytt til skriftspråket og sosietetet / eliten, og som derfor av folk flest gjerne blir oppfatta som det mest korrekte språket.²⁰ Koplinga til skriftnorma går endå tydelegare fram av synonymet «normaltalemål», danna av «(skrift)normal». ²¹ Denne tydinga av «standard(talemål)» blir forankra hos utanlandske autoritetar, som Haugen (1972 [1966]) hos Mæhlum (2009: 8), og Auer (2005) hos Stjernholm (2013a: 13), og det er denne tydinga som er utgangspunktet for den omfattande diskusjonen av omgrepet i *Norsk lingvistisk tidsskrift* 1-2009 (fotnote 20). Samtidig er det mange som brukar «standard(talemål)» o.l. om den ekspansive varietetet på Austlandet, sjølv om dei meiner han er utvikla av arbeidarklasseområdet i Oslo, og/eller sjølv om dei meiner han har oppstått gjennom demotisering og destandardisering (pkt. 2.3., 2.5.).

Då blir det uklårt kva ein meiner. Stausland Johnsen (2015a: 612–15, jf. 2015b) har oppfatta det slik at «The typical claim in both the domestic and international literature [...] is that the local dialects in south-eastern Norway are

19. Takk til Jeff Siegel for litteraturtips.

20. Løken 2001: 29, Mæhlum 2007b: 238, 2007a: 39; Akselberg 2009, Bull 2009, Kristiansen 2009b, Mæhlum 2009, Opsahl og Røyneland 2009: 95, Pedersen 2009, Røyneland 2008: 25–26, 2009: 10–11; Sandøy 2009a, Vikør 2009, m.fl., Lie 2010, Hårstad 2010: 101, 325; Hårstad og Opsahl 2013: 154–56, Stjernholm 2013a: 13, Stausland Johnsen 2015a, 2015b; Nesse 2015: 106, m. fl.

21. Den nemninga var allment brukt fram til 1990-talet (t.d. Venås 1984, Jahr 1992), men vart fortrendt av det internasjonale «standard».

being levelled towards [...] the native spoken language of the upper social classes in Oslo». Det stemmer ikkje; dei einaste eg kan sjå som kanskje meiner dette, er Papazian og Helleland (2005: 41).²² Men når Stausland Johnsen har oppfatta det slik, går eg ut frå det er fordi dei fleste seier dialektane blir utjamna mot «standardaustlandsk» o.l. (pkt. 2.3, 3.4).

Eg har ikkje sett andre enn Bull problematisere denne bruken av «standard», men Røyneland sitt forslag (2003: 25, 2009: 13, 19–20) om å skilja mellom to slag standardtalemål, kan tyde på at ho har sett problemet. Ho vil skilja mellom ein «‘conservative’ standard», som er det vikande sosietetsmålet, og ein «‘urban’ standard», som er den ekspansive varieteteten.²³ Også dei som snakkar om demotisering og destandardisering (pkt. 2.6, Opsahl og Røyneland 2009, Hårstad og Opsahl 2013: 156, Stjernholm 2013a: 34, 49, 52, 109, 149–52) er klare over at den ekspansive austnorsken ikkje er standard i same forstand som det tala riksmålet var – men kallar han likevel «standard».

Er den ekspansive kompromissvarieteteten på Austlandet standard ut frå så sentrale kriterium at han bør kallast «standard», sjølv om det er forvirrande? Kriteria for å kalle eller ikkje kalle denne varieteteten for «standard» blir sjeldan nemnde,²⁴ men eg har notert meg desse:

- Sandøy (1998: 84, 90) seier den ekspansive varieteteten på Austlandet «is called a standard because» det er uråd å høyre kor folk som snakkar slik er frå.
- Opsahl og Røyneland (2009: 95, 98–99, 113) kjem fram til at fellesvarieteteten i Oslo er eit standardtalemål fordi det særleg er den det blir konvertert mot – dét er jo eit vanleg kriterium for «standard» (ibid: 95, Auer 2005: 8, Sandøy 2009a: 29, Røyneland 2009: 12, Kristiansen 2009b: 90, 91; Hårstad og Opsahl 2013: 154, o. fl.).

22. Mæhlum (2009: 18–19 / 14, 2007b: 239) seier at det er vestkantmålet, «dannet østnorsk», som er «den primære påvirkningsinstansen». Men som vi har sett, er det uklårt eller tvilsamt om ho meiner den mest ekspansive varieteteten spring ut av «dannet østnorsk». Heller ikkje Hårstad (2010: 101–02, 180–81) eller Hårstad og Opsahl (2013: 153–56), som legg seg nære Mæhlum, er klare på dette punktet.

23. I tillegg meiner Sandøy (2009a: 27–28) og Vikør (2009: 57) at vi bør skilja mellom «standardtalemål» = «den talte versjonen av det skrivne standardmålet», og «prestisjevarietetet» / «prestisjespråk». Men dette er ei anna problemstilling.

24. Kriterium for standardtalemål blir drøfta i *Norsk lingvistisk tidsskrift* 2009, eit temanummer vigg spørsmålet om vi har standardtalemål i Noreg. Men også der går ein i liten grad inn på kriterium som kan avgjera om akkurat den ekspansive kompromissvarieteteten kan / bør kallast standard.

- For Stjernholm (2013a: 17) er det òg eit argument for å kalle den nye fellesvarieteteten «standard» at han er «nøytral» (nemleg «i forhold til øst-vest-dikotomien») – (geografisk) nøytralitet er jo eit «standard»-kriterium som ofte blir nemnt (m.a. Opsahl og Røyneland 2009: 95, 97; Hårstad 2010: 329, 331, Mæhlum 2007b: 328, 2007a: 39, 2009: 8, 14; Solheim 2009: 153, Auer 2005: 21, Kristiansen 2009a).

Dette er gode kriterium. Kanskje kan dei oppsummerast i at fellesvarieteteten er den minst markerte varieteteten. (Umarkert er han sjølvsgagt likevel ikkje.)

Men så er det dei andre vanlege kriteria: Eit standardtalemål skal vera nært knytt til skriftspråket, nært knytt til sosietet og elite, og bli oppfatta som det mest korrekte språket.²⁵ Dette stemmer truleg ikkje når det gjeld den ekspansive austnorsken, for det ser ut til at han ligg lenger unna gjennomsnittleg bokmål enn vestkantmålet gjorde. Mellom anna har han mykje av *a*-ending i fortid av verb (Sandøy 2008a: 226, Jahnsen 2002: 30, 2001: 109–11), som er eit svært frekvent trekk, men dét blir svært lite brukt i skrift på bokmål.²⁶ Ein tilsvarande skilnad ser vi i bøyging av hokjønnsord. Jahnsen fekk i 2001 til resultat at 72,5% av 13–15-åringar på skulane Jordal og Majorstuen i Oslo i sitt talemål bøygde *veske*, *hånd*, *lomme* og *stue* med *a*-ending i bunden form (Jahnsen 2001: 14, 71, 97–98). Dyvik fann i 2018 at desse orda i bokmål blir bøygde med *a*-ending berre i 30,2%, 24,6%, 34,1% og 39,6% av tilfella, i same følgd (basert på NorGramBank, <https://nogramtall.w.uib.no/2018/02/05/hunkjonn-i-bokmal/>, jf. fotnote 22).²⁷ Den nye fellesvarieteteten har òg mange uttaletrekk som bryt med tradisjonell sosietetsuttale (sjå lista i pkt 3.3). Det er neppe mange som meiner uttalen /²læ:ræn/ er meir korrekt enn /²læ:reren/, eller *sæ* meir korrekt enn *sæj* (<seg>), eller ein preteritum som *skøyt* meir korrekt enn *skjøt* – for ikkje å

25. Auer 2005: 8, Opsahl og Røyneland 2009: 95, 97, Mæhlum 2007b: 238, 2007a: 39, Røyneland 2009: 12, Hårstad 2010: 101, Milroy 2001 535, osb.

26. Dyvik 2012: 218, basert på Norsk aviskorpus: «In the alternation between *-et* and *-a* in weak verbs in Bokmål the *et*-forms form a solid norm cluster, while pervasive use of *a*-forms seems to be typical of a tiny fraction of the writers involved.» Dyvik har upubliserte data med same tendens frå NorGramBank (per april 2018), som omfattar aviser, sakprosa, romanar og barnebøker. Der finn han at «andelen eksempler med *-a*» i preteritum i den aktuelle verbklassen er «ca. 3 %». Då «ser [vi] bort fra *-te/-de* av de samme verbene». E-postskifte 28.-29.3.2019.

27. Her kunne ein kanskje lagt til ein ting Bull peikar på (pkt. 2.7): at den ekspansive austnorsken inneheld folkelege former som vart fjerna frå skriftstandarden for bokmål etter 2000. Men ho nemner ingen døme, og eg kan ikkje sjå at dette stemmer.

snakke om samanfallet mellom /ʃ/ og /ç/, som er svært ekspansivt. Det var ikkje utan grunn Torp (1988) kalla den ekspansive varieteten for «udanna østnorsk».

Den ekspansive varieteten vik altså av frå den vanlegaste definisjonen av «standardtalemål» på vesentlege punkt. Då er det uheldig å kalle han «standard». Det er òg uheldig fordi det gjev inntrykk av at han er meir fokusert enn han er. Eg meiner det rettaste er å følgje det eine Sandøy-forslaget (Sandøy 2008a: 224–25) og kalle det nye fellesmålet for «fellesaustlandsk». Det fortel kva det er utan at nemninga har med seg ein arv som lett blir mistydd. Slik er ho på linje med den flamske *tussentaal* (bokstavleg: ‘mellomspråk’), som blir brukt om eit mål som liknar fellesaustlandsk. Det er nytt og ekspansivt, og oppstått som kompromiss mellom den hollandskbaserte standarden, som aldri har stått sterkt i Flandern, og dei flamske dialektane, som folk flest snakka inntil nyleg (Taeldeman 2013).

Sidan vestkantmålet har tapt posisjonen sin, og eg ikkje kan sjå at fellesaustlandsk oppfyller mange nok kriterium til å kallast standard, meiner eg det er uklårt eller tvilsamt om vi i Noreg i dag har noko standardtalemål utover manskriptbasert tale.

Meir presist enn «standardisering» vil i ein del tilfelle «sentralisering» vera (som Pedersen stundom [2009: 172] brukar om prosessen der København-standard slet gjennom over heile Danmark). Sjå punkt 3.7. «Nøytralisering» er òg eit ord det kunne vera aktuelt å bruke i visse samanhengar, jf. neste punkt.

3.6. Kva varietet har høgst prestisje?

Som vi har sett (pkt. 2.6.), er det mange som har peika på at prestisje ikkje treng å vera knytt til sosietet og elite. For å forklare dette, kan ein (som Hårstad) bruke omgrepet «skjult prestisje» («covert prestige». Labov 1972: 249, Trudgill 1972, Skjekkeland 2000: 26, Hårstad 2009: 135–36, Meyerhoff 2011: 41–42, sjå vidare Milroy 2012), som fangar opp at folk kan rette seg etter andre normer enn dei uttrykker eller er klare over. Men eg er usikker på om det er nødvendig eller tenleg i vår samanheng. Det er fordi det verkar som ei vesentleg side av prestisje ikkje heilt er fanga opp i sosiolingvistisk teori, nemleg at den normale bruken av ordet «prestisje» inneber at det som har prestisje har påverknad(skraft). Både *Bokmålsordboka* (2005: 794) og *Norsk Riksmålsordbok* (1937–57 III: 833) definerer «prestisje» som «anseelse, innflytelse». *Svenska Akademiens ordbok* definerer det som «(auktoritet [e])[er] inflytande som bygger på [...] anseende» (*Ordbok över svenska språket* 1898–20: 1799), *Politikens nudansk ordbog* (2001: 1083) som «meget høj anseelse og indfly-

delse», *Store norske leksikon* (2005–07 XII: 204) som «anseelse, status eller innflytelse», *The Oxford English dictionary* (1933 XII: 426) som «Influence or reputation [...]». «Innflytelse» e.l. er slett ikkje alltid med i definisjonen (t.d. ikkje i *Nynorskordboka* 1993: 473 eller *Den Danske Ordbog* 2003–05 4: 606). Det er likevel oftast underforstått i den normale bruken av ordet at det som har prestisje på ein eller annan måte har gjennomslag. Sjå t.d. dette sitatet: «*Respekt* har trolig vært en avgjørende årsaksfaktor til at også de som sto utenfor vekkelsene i stor grad lot seg påvirke av de nye normene. Det er vanskelig å komme utenom at haugianerne i samtida må ha hatt en enestående prestisje blant folk flest.» (Langhelle 2013: 223–24) Dersom eit kulturfenomen må vike, kan det ikkje faktisk ha høg prestisje (i storsamfunnet). Nicolson (1937: 9) definerer «prestige» i politisk samheng som «Power based upon reputation», tilsvarende t.d. Bjørndahl (2006: 17). Ser vi slik på det, så har Stausland Johnsen per definisjon rett når han seier (pkt. 2.6.) at det er den varieteteten folk særleg konvergerer mot som har høgst prestisje.

Det er eit slikt syn på prestisje som ligg bak Mæhlum sine resonnement (pkt. 2.3, 2.6.): «dannet østnorsk» er «den primære påvirkningsinstansen» fordi dét er varieteteten med høgst prestisje (etter Mæhlum si oppfatning). Eg meiner det burde vera ukontroversielt at det er eit slikt samband mellom prestisje og påverknad. Men då gjev det ikkje meining å seia at «dannet østnorsk» har høgst prestisje, og samtidig seia at det «først og fremst er den «folkelige» varianten av oslomålet som ekspanderer» (Mæhlum i pkt. 2.2). Sambandet prestisje – påverknad må gjelde begge vegar, slik at det som spreier seg mest må ha høg prestisje enn det som spreier seg mindre. Omvendt gjev det heller ikkje meining å seia at det er «ekspansiv[...] kraft[...] i lågstatusspråket i storbyar» (Sandøy 2008a: 225), eller at «sentral-austlandsk lågstatusdialekt spreier seg» (ibid 2009a: 37), eller at «høgstatusformer blir erstatta» (Bull 2009: 233), eller at «talemålsendinga i Norge i liten grad er påverka av prestisjespråket» (Sandøy 2009a: 27) – for i så fall er ikkje ein ungkar ugift.

Slik Sandøy peikar på (2009b: 165), inneber «seinmoderniteten» at «større grupper av folket tek del både i det materielle konsumet og i samfunnsdebatten». Dette inneber «ei demokratisering av språkkulturen, der tradisjonelle autoritetar mistar makt», slik at alle får «ei kjensle av like rettar, også språkleg». Dette er det, seier Sandøy, som har ført til «'destandardisering' og 'demotisering'» – «det gamle tronge standardidealet vinn ikkje same oppslutninga lenger», slik at «etablerte standardtalemål får innarbeidd ein del variasjon» eller «mistar [...] domene i samfunnet». Etter mitt skjøn kan det Sandøy seier her, oppsummerast slik at det har endra seg kva (språk) som har prestisje. Med Cou-

pland og Kristiansen sine ord (2011: 28): «Demotisation is revolarisation, ideological upgrading of 'low-status' language to 'best-language' status». Det som er meint med «høg-» / «lågstatus» og «prestisjespråk» i det første avsnittet, er altså språkformer som *før* hadde høg eller låg status / prestisje.

Her kan ein innvende at akkurat i overgangen, når noko som har hatt låg prestisje får høg prestisje, då gjev det meining å seia at lågstatusformer går fram og høgstatusformer må vike. Men då er det meir presist å seia at lågstatusformer får høg status, og omvendt. (Eller, eigentleg: at visse former som har hatt låg status blir med over i ein hybridvarietet som får høg prestisje, og at visse former som har hatt høg status ikkje gjer det; pkt. 3.3). Dessutan er Sandøy- og Bull-sitata ovanfor skrivne fleire tiår etter at skiftet skjedde; alt tyder på at ein viktig faktor bak haldningsendringane Sandøy beskriv er den politiske radikaliseringa frå slutten av 1960-talet av (Coupland og Kristiansen 2011: 27, Sandøy 2011: 121, Kristiansen 2009b: 87, Nesse 2008: 54, Neteland 2009: 18). Vojes haldningsundersøking frå Drangedal, der vestkantmålet vart vurdert som det styggaste i landet, er frå 1979 (i Stausland Johnsen 2015b: 150).²⁸

Haldningsendringa kjem fint til uttrykk i eit sitat frå NoTa-korpuset, av ein 34 år gammal mann frå Slemdal på Vestkanten av Oslo, sitert både av Opsahl og Røynealand (2009: 112–13) og Hårstad og Opsahl (2013: 156). 34-åringen seier talemålet hans er «omtrent det nærreste (.) riksmål man kommer», men at ungdom på hans kant av byen sluttar å snakke slik, for «det er [...] ikke så (.) kult å snakke som om du kommer fra Slemdal det er mye kulere å snakke som om du kommer fra byen det er [...] «slumming» [...] man på en måte snobber nedover [...] man vil ikke bli oppfattet som som snobbete så man vil heller definere seg inn blant (...) de som er litt [...] tøffere litt hardere litt mer street». Røynealand sin kommentar (2009: 20) til at det tala riksmålet må vike, uttrykker det same: «Apparently young people prefer 'urban' to 'posh'». Vi kan jamføre med Stausland Johnsen sine opplysningar (pkt. 2.6.) frå det vikværske målvaldet om at vestkantmålet blir oppfatta som «'påteke', 'snobbete', 'jålete', 'fifefint', 'slitsamt' og 'irriterande'».

Når Røynealand (2003: 25 / 2008: 27 / 2009: 13) går inn for å operere med to standardar, så er det, så vidt eg kan forstå, eit uttrykk for prestisjeendringa: Den gamle standarden / vestkantmålet har tapt posisjonen sin. Kanskje er det

28. Ei anna sak er at ein les data selektivt dersom ein meiner at det generelt er (tidlegare) lågstatusspråk som vinn fram, då ser ein berre eine delen av kompromissa. Vi har sett (pkt. 3.3.) at det tala riksmålet i Oslo-området har hatt vesentleg større gjennomslag i kompromissmålet enn austkantmålet har hatt. Ute i Europa er det *uttaletrekk* som dei siste tiåra har spreidd seg frå folkemål i hovudstadene (pkt. 3.7.).

då meir i samsvar med røyndomen å erklære vestkantmålet som ikkje lenger standard? Til støtte for to standardar, kan ein vise til at det er vanleg å rekne med to standardar i Danmark, ein «konservativ» og ein «moderne», kanskje særleg hos Kristiansen (2009b: 86 ff. o.fl.). Samtidig seier Kristiansen at «det er *forestillingen om det bedste sprog* der driver standardiseringsprocess-ene» (ibid: 84). Då er «det bedste sprog» forstått som «sprogbrug der [ubevidst] vurderes [...] mere positivt end» alternativa (ibid: 85–86). Det sluttar eg meg til. Men «det bedste sprog» er eintalsform, altså er det til kvar tid berre éin varietet som kan oppfattast som det (av folkefleirtalet).

Dersom resonnementet ovanfor er rett, så er fellesaustlandsk i dag varieteteten som har høgst prestisje, sidan den har størst gjennomslag (sjølv om han ikkje er eintydig knytt til elite og standardskriftspråk, jf. kriteria vi såg på i pkt. 3.5.). Og det ser ut til at det er nøytralitet som appellerer ved denne varieteteten. Stjernholm seier det er jakt på nøytralitet som driv den språklege samansmeltinga i Oslo (Stjernholm 2013a: 28 ff., 47–55, jf. Løken 2001: 36 ff.), Opsahl og Røyneland peikar på (2009: 105) at det som blir oppfatta som «‘vanlig’, eller ‘umarkert’» er viktig for talemålsutviklinga i Oslo (samtidig som dei stiller dette i motsetnad til «prestisjebegrepet»...), og Bull peikar på (2009: 225 / fotnote 7 s. 235) at «mainstreaming» er den overordna trenden i vår tid. Fellesaustlandsk er «det beste språket» fordi det representerer ein mellomveg mellom dei tradisjonelle dialektane, som mange opplever som breie, og riksmålet, som mange opplever som snobbete. Det er vanskeleg å tru anna enn at fellesaustlandsk er varieteteten Stausland Johnsen (2015b: 151) seier «vert sett på som eit ganske nøytralt målføre».

Den svekkinga av autoritet som Sandøy skisserer (og andre) inneber òg at vi bør revurdere den koplinga av «korrekt» og «nøytralt» språk som ofte blir gjort i litteraturen (t.d. Røyneland 2009: 12, 25, Opsahl og Røyneland 2009: 95, 97, Solheim 2009: 153, Hårstad 2010 s. 101–02, 232). Og dersom vi held fast ved at nært samband med skriftspråket er eit avgjerande kriterium for standard, så viser utviklinga på Austlandet at varieteteten med høgst prestisje ikkje nødvendigvis er ein standard.

3.7. *Kva resultat skal vi vente når det gjeld talemålsutviklinga i Oslo og på Austlandet?*

Slik vi har sett, har to oppfatningar om kva resultat vi skal vente når det gjeld talemålsutviklinga i Oslo og på Austlandet, stått skarpt mot kvarandre. Somme meiner sosietetsvarianten av hovudstadsmålet «burde» spreie seg, andre folkevarianten. Og forvirrande nok forankrar begge flokkane synet sitt i det som har

skjedd dei siste tiåra i land rundt oss, særleg i Danmark og England (pkt. 2.7.). Ulik teoretisk og ideologisk utgangspunkt har tydelegvis spela ei stor rolle. Eg trur dei to alternativa bommar på situasjonen, og at vi ser klårare dersom vi analyserer nærare kva som har skjedd i dei andre landa.

I Danmark og England kom talemålssentraliseringa tidleg. Danmark hadde frå gammalt av større dialektskilnader enn Noreg, og så seint som tidleg på 1900-talet snakka 80–90% av folket dialekt (Pedersen 2003: 10). Men alt ikring 1980 var Danmark gått over til «fællessprogssamfund». «Efter den tid findes der næppe noget sted barne- og ungdomsmiljøer der fungerer på et sprog der ligger tættere på stedets traditionelle dialekt end på københavnsk. De danske dialekter er døde», seier Kristiansen (2009b: 82–83). Likevel overlevde regionale og lokale uttaltrekk, fyrst og fremst prosodiske, i aksentar av riksspråket – «accent» / «aksang» er ordet Kristiansen (2009c / 2009a) brukar om det han undersøker i dansk talemål i dag. Ei tilsvarande utvikling skjedde i engelsk. Alt rundt 1900 var det kanskje berre 50% (Kerswill 2001: 1) av folket i Storbritannia som snakka det Wells (1982) kallar «traditional-dialects», som har andre pronomen, andre bøyningar, andre ordformer, anna ordtilfang og annan uttale enn den engelsken vi kjenner.²⁹ *Den* kallar Wells «general English» (1982), og sjølv om aksentane av han ofte blir kalla «dialects», er dei ikkje dialektar i vår mening.³⁰ Så har det, i Danmark (særleg) og i England, dei siste tiåra skjedd ei vidare utjamning, mellom aksentane.

Desse to utjammingsfasane bør vi skilja (slik Kerswill 2001: 1 peikar på), for dei inneber endringar av heilt ulik type og ulikt omfang. Utjammingsfase 1 gjekk særleg ut på at riksspråkets morfologi og ordtilfang spreidde seg nedover i samfunnet og utover i landet. Fase 2 inneber ikkje at dette blir reversert, slik at det blir gjeninnført folkeleg grammatikk kringom i landet, eller at folkeleg grammatikk trenger opp i standarden. Det som skjer, og som ein har kalla demotisering, er så godt som berre at standardspråket får meir folkeleg uttale (Danmark: Jørgensen og Kristensen 1994, 1998, Kristiansen 2009b: 85, 2016: 105–06; England: Kerswill 2001, Babricius og Mortensen 2011)³¹ – ved at det

29. Til dømes *shoon* ‘shoes’, *een* ‘eyes’, *kine* ‘cows’; *tha* ‘you (sg.)’, *hissen* ‘himself’; *gang* ‘go’, *fa* ‘fall’; *luin* ‘boy’, *quine* ‘girl’, *greet* ‘cry’; *dochter* ‘daughter’, *hame* ‘home’, *spian* ‘spoon’, *bian* ‘bone’, *reet* ‘right’; *sivven* ‘seven’; *umman* ‘woman’ (Kerswill 2001: 2, jf. Trudgill 2011: 66).

30. Dei blir òg kalla «accents», og Trudgill (1999) kallar dei «modern dialects» eller «mainstream dialects».

31. Dette er dels fordi dei danske og engelske riksspråka er baserte på dialektane ikring København og London, slik at folkemåla i desse byane aldri skilde seg så veldig frå riksspråket når det gjeld grammatikk, dels fordi utjamninga i fase 1 gjekk ut over desse

som før var lågstatus- / arbeidarklasseuttale i hovudstaden (uttale av morfologien og ordtilfanget som trengde ned i fase 1) spreier seg oppover i samfunnet og utover i landet (i Danmark fyrst påvist av Brink og Lund 1975 II: 755–80). Den utfordringa av standarden som demotiseringa inneber, gjeld altså innanfor ein svært avgrensa del av språket. Ein *kan* seia at demotiseringa i desse landa skaper eit kompromiss mellom elitespråk og folkemål, men kompromisset har sterk slagside mot elitespråket.

På grunn av kolonifortida, fekk som kjent ikkje Noreg noko standardtalemål med både sosial og nasjonal-historisk prestisje, altså ingen standard med same gjennomslagskraft som i Danmark og England. Slik Bull peikar på (2009: 228–33), inneber dette at Noreg aldri er vorte standardisert språkleg – eller, kan vi seia: at Noreg ikkje har gått gjennom utjammingsfase 1. Men talar det, eller demotiseringa i landa rundt oss, imot at det kan skje no, slik Bull seier (pkt. 2.7.)? – slik at berre utjammingsfase 2 er mogeleg no? Eller er det framleis utjammingsfase 1 vi skal vente, slik Mæhlum seier (med andre ord)?

Lat oss prøve å fordele dei austnorske utviklingstendensane på dei to utjammingsfasane. Eit fase 1-trekk er då at ein over store delar av Austlandet går frå dei nedarva dialektane med sine sjølvstendige grammatikkar, og direkte over til den dominerande sentrale varietetten, slik at det er på sin plass å snakke om «dialektdød» (Røyenland 2009: 20). Men dette er berre halve biletet, for samtidig er det ein heil del trekk frå folkeleg oslomål som spreier seg oppover i samfunnet og utover i landet (lista i pkt. 3.3). Det er utjammingsfase 2, både fordi påverknaden går oppover og fordi mykje av han gjeld uttale. Eit fase 2-trekk er det òg at sentraliseringa på Austlandet no i liten grad går via regionale aksentar, men i staden går direkte til meir eller mindre rein sentral varietet (det er vanskeleg å høyre kor folk er frå). Endå eit fase 2-trekk er at det ikkje er standarden i tradisjonell forstand ein går over til i fase 1-delen av utviklinga. Det er kompromisset frå utjammingsfase 2 som spreier seg på denne måten, standarden i demotisert form – berre at han har større folkelege innslag enn dei tilsvarande varietetane i Danmark og England, fordi utjammingsfase 1 hos oss skaut fart så seint. Dermed overlevde mykje av grammatikken i det folkelege hovudstadsmålet hos oss fram til utjamninga nedanfrå og opp i fase 2, slik at

folkemåla òg. (Det tradisjonell låg-københavnisk hadde av sjølvstendig grammatikk og ordtilfang [Brink og Lund 1975 II: 655–98], er såleis i liten grad med i den låg-københavniske ekspansjonen utover landet.) Når Kristiansen drøftar korleis låg-københavnisk har utfordra den tradisjonelle norma (2016: 99), presiserer han at «dialect-type of variation in grammar and vocabulary is close to non-existent in contemporary Danish, and therefore also largely absent from Danish norm debate».

kompromissvarieteteten ikkje berre har fått uttaletrekk frå folkemålet, men òg ein del morfologiske trekk (pkt. 3.3.). Medan fase 2-utjamninga i Danmark og England skjematisk sagt ikkje har ført til ein sentralvarietet som krev annan skrivemåte,³² har ho i høg grad det i Noreg. Fellesaustlandsk skil seg på sentrale punkt frå det bokmålet dei som snakkar det typisk skriv (sjå pkt. 3.5.), og det er særleg derfor det er problematisk å kalle fellesaustlandsk for «standard», medan varietetane som har oppstått med demotisering i Danmark og England sikkert kan det. I dette stykket har fellesaustlandsk truleg meir sams med det flamske tussentaal, som ikkje berre er ein aksent av standarden (Taeldeman 2013: 270–73) og som derfor ikkje blir kalla standard (jf. pkt. 3.5., 2.2, 3.2.).

Det ser altså ut til at vi opplever element frå begge utjamningsfasane samtidig. I så fall har begge fløyene delvis rett og tek delvis feil. Og så vidt eg kan sjå, er motsetnaden mellom syna mindre enn det kan sjå ut til ved fyrste augnekastet. For hovudkomponenten i standardisering er sentralisering³³ (konvergens mot det dominerande sentrale målet), og sentraliseringa blir ikkje svekt av at riksstandardane får meir folkeleg uttale. Ho held fram, endå sterkare, i fase 2, slik at også dei regionale aksentane blir pressa (sjå t.d. Kristiansen 2016). Også fase 2 inneber fyrst og fremst sentralisering; ein kan seia at fase 2 er eit innslag i ein lang versjon av fase 1.³⁴ Jamfør Stjernholm 2019, om korleis kompromisset i Oslo har oppstått: «I denne analysen vil standardisering [...] beskrive den prosessen som løfter dialektale former, det vil si former som indekserer øst- eller vesttilhørighet, opp, eller inn mot midten [...], til et standardnivå slik at de blir nøytrale på øst–vest-aksen. På den måten blir resultatet av demotisering og standardisering egentlig det samme» (Stjernholm 2019: 32). Skilnaden mellom fase 1 og 2 er då ikkje så stor, og fase 1-sentralisering bør ikkje vera meir uventa hos oss enn sentraliseringsdelen av fase 2 er det. Dei sentraliserande samfunnskraftene er sterke hos oss òg, fellesaustlandsk er ikkje hemma av fisefin-stemplet som riksmålet hadde, og uviljen mot dei danske røtene har veikna med tida.

32. Jamfør Kristiansen (2014: 103) om dagens vstdanske ungdomsaksent: Han «differs from the eastern (Copenhagen based) version most prominently by virtue of intonation, i. e. features with no representation in writing».

33. Pedersen (2009: 172) kallar det «generalisering», som dreg fram ei anna side av fenomenet, nemleg at talemålet blir likt over heile landet. Med nemninga «sentralisering» ønskjer eg å få fram retninga på utjamninga.

34. Når ein ikkje har sett dette i landa ikring oss, er vel det fordi sentraliseringa der hadde vore så sterk i fase 1, slik at det som fanga merksemda ikkje var at den trenden heldt fram, men at det kom ein ny trend.

Usemjå om kva vi skal vente, ser ut til å ha fleire årsaker: i. Ein har ikkje skilt mellom standardisering og sentralisering. ii. Ein har ikkje sett at også i demotiseringsfasen av utviklinga er sentralisering eit sterkare innslag enn demotiseringa er. iii. Det at vi opplever samtidig dei utviklingsfasane som i Danmark og England kom etter kvarandre, har gjort biletet vanskeleg å tolke, særleg når vi har prøvd å bruke utviklinga i dei landa som kart. iv. Auer og Hinskens sin modell for talemålsentralisering har visse uheldige sider, spesielt i norsk samanheng, men har spela ei viktig rolle i drøftingar av utviklinga i Noreg og Oslo-området (Røynealand 2009, Stjernholm 2013a m. fl.). Eg tenkjer på desse sidene:

- Modellen postulerer at det kjem «regional standards» mellom «regional dialects» og «national standard» (Røynealand 2009: 9, 20; Auer og Hinskens 1996, Auer 2005). Det stemmer ikkje så godt hos oss, og forvirrar derfor.³⁵
- Modellen tek lite omsyn til demotisering / destandardisering, som mange forskarar ser som sentralt i utviklinga over heile Europa dei seinare tiåra. Modellen får dermed ikkje fram at resultatet vi ser i språka rundt om er «standard» i ei anna meining enn tidlegare i utviklinga.
- Modellen framstiller det som om ulike fasar i modellen ikkje kan koma samtidig.³⁶

4. Konklusjon

Eg sluttar meg til Stjernholm i at det er oppstått eit fellesmål i Oslo og at det no er det dei fleste snakkar. Fellesmålet er ikkje noka modifisert form av det gamle austkantmålet, slik overvekta av granskarane har meint, eller av det gamle vestkantmålet, men har oppstått som kompromiss mellom dei, med storstilt stryking

35. Hos Røynealand 2009, inspirert av Auer og Hinskens, er det såleis uavklåra om den austnorske «urban standard» (= fellesaustlandsk) er ein regional eller nasjonal standard. Naturleg nok meiner ho at «the urban standard» er ein «regional standard» i deira skjema (ibid: 13, 17–19). Men samtidig peikar ho på at han pregar utviklinga i heile landet (ibid: 12–13, 24). Det som kjem nærast «regional standards» hos oss er vel dei regionale aksentane av riksmålet før demotiseringa (som skaut fart på 1970-talet). Men riksmålet, også i form av slike aksentar, hadde altså mindre gjennomslag i Noreg enn standardane i landa ikring oss.

36. Røynealand (2009: 19) ser det som anten – eller: «In Norway we find, as indicated above, at least two types of areas – that is type A and type C, but probably we also find type D areas with dialect loss.»

av markerte former til begge sider. Kompromisset står nærare det gamle vestkantmålet enn austkantmålet, særleg i morfologien, men har mykje uttale og ein del morfologi frå austkantmålet. Som dei fleste meiner eg at det er berre éin varietet som spreier seg på Austlandet og blir regionmål, og (som alle meiner eg) at han spreier seg frå Oslo. Likevel er det grunn til å tru at innflytting og talemålet i omlandet til Oslo har spela ei viss rolle i utviklinga av regionmålet, og at regionmålet har litt mindre felles med det tala riksmålet enn Oslo-kompromisset har. Vi veit for lite om skilnaden og om korleis regionmålet har oppstått. Når det går an å oppfatte det som om det er to varietetar som spreier seg frå Oslo, nemleg éin avleidd av det gamle vestkantmålet og éin avleidd av det gamle austkantmålet, er det fordi kompromissmålet er diffust, eit kontinuum der eine enden har meir felles med det gamle riksmålet og andre enden meir felles med det gamle austkantmålet, og der det er individuelt rom for dels å plassere seg i eine eller andre enden (ut frå personlege verdiar og livsstil, slik Stjernholm viser), dels for å gli att og fram i kontinuumet avhengig av situasjon. Som Bull meiner eg det er uheldig å kalle det nye regionmålet for «standar-daustlandsk» e.l., sidan det gjev inntrykk av at regionmålet er meir fokusert enn det er og av at det står nær skriftmålet og sosieteten. Det gjer det ikkje, i og med at det er eit kompromiss, det ser ut til at til at det appellerer fordi det er det mest nøytrale talemålsalternativet. Eg vel å bruke nemninga «fellesaustlandsk» (eitt av Sandøy sine forslag), sidan den uttrykker kva regionmålet er utan at nemninga ber med seg ein arv som lett blir mistydd, slik «standar-daustlandsk» o.l. lett blir. Eg meiner det er fellesaustlandsk som i dag har høgst prestisje, høgre enn det tradisjonelle sosietetstalemålet har. Det er fordi fellesaustlandsk har størst gjennomslag, og definisjonen av «prestisje» inneber påverknad(skraft) – slik fleire har vore inne på, utan å ta steget heilt ut. Eg meiner òg at fellesaustlandsk ikkje er noko standardtalemål, sidan det ikkje er knytt til sosietet og elite, og sidan det på viktige punkt vik av frå skriftmålet. Når det gjeld det siste, skil fellesaustlandsk seg frå dei mest framgangsrrike varietetane i Danmark og England, som det ofte blir jamført med. Når det gjeld jamføring med demotiseringa dei siste tiåra i landa rundt oss, særleg Danmark og England, og spørsmålet om det er sosietets- eller folkevarianten av Oslo-målet som «burde» spreie seg, så meiner eg vi må hugse på at også demotiseringsfasen av utviklinga fyrst og fremst inneber sentralisering, slik standardiseringa i tida før demotiseringa gjorde. Dermed blir det mindre skilnad på dei to alternativa, og det ser ut til at vi opplever element frå begge alternativa samtidig. Austlandet blir språkleg sentralisert i raskt tempo, men med ein ikkje-standard, eit kompromissmål som har store folkelege innslag, fordi mykje av grammatikken i det folkelege ho-

vudstadsmålet hos oss overlevde fram til den seinmoderne utjamninga nedanfrå og opp.

Litteratur

- Akselberg, Gunnstein. 2005. Dialects and regional linguistic varieties in the 20th century II: Norway. I Oskar Bandle, Kurt Braunmüller, Ernst Håkon Jahr, Allan Karker, Hans-Peter Naumann & Ulf Teleman (red.): *The Nordic languages. An international handbook of the history of the North Germanic languages 2*. Berlin: de Gruyter, 1707–21.
- Akselberg, Gunnstein. 2009. Er det fruktbart å applisera termen standardspråk på norske talemålstilhøve? *Norsk Lingvistisk Tidsskrift* 27, 67–78.
- Auer, Peter. 2005. Europe's sociolinguistic unity, or: A typology of European dialect/standard constellations. I Nicole Delbecque, Johan van der Auwera & Dirk Geeraerts (red.): *Perspectives on Variation*. Berlin: de Gruyter, 7–42.
- Auer, Peter & Frans Hinskens. 1996. The convergence and divergence of dialects in Europe: New and not so new developments in an old area. *Sociolinguistica* 10, 1–25.
- Auer, Peter & Helmut Spiekermann. 2011. Demotisation of the standard variety or destandardisation? The changing status of German in late modernity (with special reference to south-western Germany). I Tore Kristiansen & Nikolas Coupland (red.): *Standard languages and language standards in a changing Europe*. Oslo: Novus, 161–76.
- Babrius, Anne & Janus Mortensen. 2011. Received Pronunciation i bevægelse: Om normer for Received Pronunciation (RP). *Danske Talesprog* 11, 117–40.
- Bjerke, André. 1966. *Dannet talesprog*. Oslo: Riksmålsforbundet.
- Bjørndahl, Ulla Edith. 2006. *Makt til å påvirke? – en kvalitativ studie av marginaliserte grupperes muligheter til å påvirke politisk*. Masteroppgave i sosiologi, Institutt for sosiologi og samfunnsgeografi, Det samfunnsvitenskapelige fakultet, Universitetet Oslo.
- Bokmålsordboka*. 2005. Utarbeidet av Universitetet i Oslo, Institutt for lingvistiske og nordiske studier og Språkrådet. Redaktør Boye Wangensteen. 3. utgave. Oslo: Kunnskapsforlaget.
- Brink, Lars & Jørn Lund. 1975. *Dansk Rigsmål I-II*. København: Gyldendal.

- Britain, David & Peter Trudgill. 1999. Migration, new-dialect formation and sociolinguistic refunctionalisation: Reallocation as an outcome of dialect contact. *Transactions of the Philological Society* 97, 245–56.
- Broch, Kristin Hagen. 2001. *Ungdomsspråk i Oslo, liksom – en studie av hvordan holdninger til eget talemål kan bidra til å forklare ungdommers valg av språklige strategier*. Hovedfagsoppgave i nordisk språk og litteratur, Universitetet i Oslo.
- Bull, Tove. 2009. Standardtalemål i Norge? Eit spørsmål om pavens skjegg? *Norsk Lingvistisk Tidsskrift* 2, 221–38.
- Bull, Trygve. 1980. *Språket i Oslo*. Oslo: Gyldendal.
- Coupland, Nikolas & Tore Kristiansen. 2011. SLICE: Critical perspectives on language (de)standardization. I Tore Kristiansen & Nikolas Coupland (red.): *Standard Languages and Language Standards in a Changing Europe*. Oslo: Novus, 11–35.
- Den Danske Ordbog*. 2003-05. København: Det Danske Sprog- og Litteraturselskab / Gyldendal.
- Dyvik, Helge J. Jakhelln. 2012. Norm clusters in written Norwegian. I Gisle Andersen (red.): *Exploring Newspaper Language: Using the web to create and investigate a large corpus of modern Norwegian*. Amsterdam: John Benjamins Publ., 193–219.
- Enger, Hans-Olav. 1998. *The classification of strong verbs in Norwegian*. Oslo: Scandinavian University Press.
- Halvorsen, Bjørn Egil. 2013. Åssen går'e på Ælvebakken'a? *Aftenposten*, 4–5.
- Haugen, Einar. 1972 [1966]. Dialect, language, nation. *The Ecology of Language. Essays by Einar Haugen*. (Først publisert i *American Anthropologist* 68, 1966, 922–35.) Stanford: Stanford University Press, 237–54.
- Hilton, Nanna Haug. 2010. *Regional dialect levelling and language standards. Changes in the Hønefoss dialect*. PhD-avhandling, University of York.
- Holland, Ann Kjersti. 2001. *Hedmarksdialekten i dag. En undersøkelse av språk og språklige motiv hos 12 ungdommer fra bygd og by på Hedmarken*. Hovedoppgave i nordisk språk, Universitetet i Tromsø.
- Hult, Ida Elisabeth. 2008. *Språk og lokal tilhørighet. Om talemålsutviklinga hos ungdom i Halden*. Masteroppgave i nordisk språk og litteratur, Universitetet i Agder.
- Hårstad, Stian. 2009. Kommer ikke alt godt fra oven? Et forsøk på å se utviklingstrekk i trønderske talemål i et standardiseringsperspektiv. *Norsk Lingvistisk Tidsskrift* 27-1, 133–43.

- Hårstad, Stian. 2010. *Unge språkbrukere i gammel by. En sosiolingvistisk studie av ungdoms talemål i Trondheim*. PhD-avhandling, NTNU.
- Hårstad, Stian & Toril Opsahl. 2013. *Språk i byen. Utviklingslinjer i urbane språkmiljøer i Norge*. Bergen: Fagbokforlaget.
- Ivars, Ann-Marie. 2005. Town and country: when dialect meets standard in urban environments: the case of Finland Swedish. *Linguistics* 43, 1049–71.
- Jahnsen, Vanja. 2001. *Øst og vest for elva. En sosiolingvistisk undersøkelse av talemålet i Oslo*. Hovedoppgave i nordisk, Universitetet i Oslo.
- Jahnsen, Vanja. 2002. Øst og vest for Akerselva. På vei mot ett osломål? *Språklig samling* 43, nr. 3–4, 27–31.
- Jahr, Ernst Håkon. 1992. Nynorsk normaltalemål. Eit historisk oversyn. I Ernst Håkon Jahr (red.): *Innhogg i nyare norsk språkhistorie*. Oslo: Novus, 47–68.
- Jahr, Ernst Håkon. 2007. Bruk av omgrepa «standardtalemål», «normalisering» og «knot» for å skildre språktilhøva i Noreg i dag. I Gunnstein Akselberg & Johan Myking (red.): *Å sjå samfunnet gjennom språket. Heidersskrift til Helge Sandøy på 60-årsdagen 14.06.2007*. Oslo: Novus, 93–98.
- Johannessen, Janne Bondi. 2008. Oslospråket i tall. I Janne Bondi Johannessen & Kristin Hagen (red.): *Språk i Oslo. Ny forskning omkring talespråk*. Oslo: Novus, 235–43.
- Johannessen, Janne Bondi. 2015. Noen endringer i Oslo-språket de siste to hundre år. *Språklig Samling Årbok 2014*, 26–51.
- Jul Nielsen, Bente. 1998. Talesprogsvariationen i Århus – en sociolingvistisk redegørelse og en sammenligning med sproget i Odder. *Danske Folkemål* 40, 51–78.
- Jørgensen, Jens Normann & Kjeld Kristensen. 1994. *Moderne sjællandsk: En undersøgelse af unge sjællænderes talesprog*. København: Reitzels Forlag.
- Kerswill, Paul. 2001. Mobility, meritocracy and dialect levelling: The fading (and phasing) out of Received Pronunciation. Paper presented at British Studies in the New Millennium: The Challenge of the Grassroots, University of Tartu, 21 August. I Pilvi Rajame (red.): *British Studies in the New Millennium: Challenge of the Grassroots 2001*. Proceedings of the 3rd Tartu Conference on British Studies, University of Estonia, August 2000. Also at <http://www.shunsley.eril.net/armoore/lang/rp.htm>, 1–17.
- Kristiansen, Tore. 1991. Sprogholdninger hos folkeskolelærere, unge mennesker og personalechefer på Næstvedegnen. *Danske Folkemål* 33, 51–62.

- Kristiansen, Tore. 2009a. Rigsdansk. I Henrik Hovmark, Iben Stampe Sletten & Asgerd Gudiksen (red.): *I mund og bog. 25 artikler om sprog tilegnet Inge Lise Pedersen på 70-årsdagen d. 5. juni 2009*. København: Museum Tusulanum, 179–91.
- Kristiansen, Tore. 2009b. Har Norge et standardtalemål? – set i dansk sociolingvistisk perspektiv. *Norsk Lingvistisk Tidsskrift* 27-1, 79–94.
- Kristiansen, Tore. 2009c. The macro-level social meanings of late-modern Danish accents. *Acta Linguistica Hafniensia* 41, 167–92.
- Kristiansen, Tore. 2014. Does mediated language influence immediate language? I Jannis Androutopoulos (red.): *Mediatization and Sociolinguistic Change*. *Linguae & Litterae* 36. Berlin: Mouton de Gruyter, 99–126.
- Kristiansen, Tore. 2016. Contemporary Standard Language Change: Weakening or Strengthening? *Taal en Tongval* 68–2, 93–117.
- Kristoffersen, Gjert & Hanne Gram Simonsen. 2008. Osjlo! en undersøkelse av uttalen av sl-sekvenser i NoTa-korpuset. I Janne Bondi Johannessen & Kristin Hagen (red.): *Språk i Oslo. Ny forskning omkring talespråk*. Oslo: Novus, 96–108.
- Labov, William. 1972. *Sociolinguistic patterns*. Philadelphia: University of Pennsylvania Press.
- Langhelle, Svein Ivar. 2013. Haugiansk vekkelse mellom tradisjon og modernitet. *Kirke og kultur* 2, 215–29.
- Larsen, Amund B. 1907. *Kristiania bymål. Vulgærsproget med henblik på den utvungne dagligtale*. Kristiania: Cammermeyer.
- Leonard, Stephen Pax & Kristján Árnason. 2011. Language ideology and standardisation in Iceland. I Tore Kristiansen & Nikolas Coupland (red.): *Standard Languages and Language Standards in a Changing Europe*. Oslo: Novus, 91–96.
- Lie, Svein. 2010. Standardtalemålet – fins det? *Språklig Samling* 51, nr. 1, 3–7.
- Løken, Anne. 2001. «litt kjukkere språk da» – varietetsinndeling og intraindividuell variasjon med utgangspunkt i talemålet i Oslo. Hovedoppgave i nordisk, Universitetet i Oslo.
- Mattheier, Klaus J. 1997. Über Destandardisierung, Umstandardisierung und Standardisierung in modernen europäischen Standardsprachen. I Klaus J. Mattheier & Edgar Radtke (red.): *Standardisierung und Destandardisierung europäischer Standardsprachen*. Frankfurt am Main: Lang, 1–11.
- Meyerhoff, Miriam. 2011. *Introducing Sociolinguistics*. London / New York: Routledge.

- Miller, Catherine. 2007. Arabic urban vernaculars: Development and Changes. I Catherine Miller, Enam Al-Wer, Dominique Caubet & Janet C.E. Watson (red.): *Arabic in the City: Issues in Dialect Contact and Language Variation*. London / New York: Routledge-Taylor, 1–31.
- Milroy, James. 2001. Language ideologies and the consequences of standardization. *Journal of Sociolinguistics* 5, 530–55.
- Milroy, James. 2012. Sociolinguistics and Ideologies in Language History. I Juan Manuel Hernández-Campoy & Juan Camilo Conde-Silvestre (red.): *The Handbook of Historical Sociolinguistics*. Blackwell Handbooks in Linguistics. Chicester: Wiley, 571–84.
- Mæhlum, Brit. 2007a. *Konfrontasjoner. Når språk møtes*. Oslo: Novus.
- Mæhlum, Brit. 2007b. Rune Røsstad: Språkoppfatningar og språkending. Dr.art.-disputas ved Høgskolen i Agder, 11. februar 2006. Annenopponent professor Brit Mæhlum, Universitetet i Trondheim (NTNU). *Norsk Lingvistisk Tidsskrift* 25, 233–47.
- Mæhlum, Brit. 2008a. Normer. I Brit Mæhlum, Helge Sandøy, Unn Røynealand & Gunnstein Akselberg (red.): *Språkmøte. Innføring i sosiolingvistik*. 2. utgave. 1. utgave 2003. Oslo: Cappelen akademiske forlag, 89–103.
- Mæhlum, Brit. 2008b. Innledning. I Brit Mæhlum, Helge Sandøy, Unn Røynealand & Gunnstein Akselberg (red.): *Språkmøte. Innføring i sosiolingvistik*. 2. utgave. Oslo: Cappelen akademiske forlag, 11–14.
- Mæhlum, Brit. 2009. Standardtalemål? Naturligvis! En argumentasjon for eksistensen av et norsk standardtalemål. *Norsk Lingvistisk Tidsskrift* 27, 7–26.
- Mæhlum, Brit. 2010. Language and social spaces. I Peter Auer & Jürgen Erich Schmidt (red.): *Language and Space: An International Handbook of Linguistic Variation*. Handbücher zur Sprach- und Kommunikationswissenschaft 30. Berlin: De Gruyter Mouton, 18–32.
- Nesse, Agnete. 2008. *Bydialekt, riksmål og identitet: sett fra Bodø*. Oslo: Novus forlag.
- Nesse, Agnete. 2015. Bruk av dialekt og standardtalemål i offentligheten i Norge etter 1800. I Helge Sandøy (red.): *Talemål etter 1800. Norsk i jamføring med andre nordiske språk*. Oslo: Novus, 89–111.
- Neteland, Randi. 2009. «Vann og kan og mann». *En sosiolingvistisk studie av nn-variabelen og andre språktrekk blant ungdommer i Narvik*. Masteroppgave i nordisk, Universitetet i Bergen, 2009.
- Neteland, Randi. 2014. *Koinéforming av industristedtalemål: En sosiolingvistisk studie av språkutviklingen i Sauda og Årdal de siste hundre årene*. PhD-avhandling, Universitetet i Bergen.

- Nicolson, Harold. 1937. *The Meaning of Prestige*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Norsk Riksmålsordbok*. 1937-57. Oslo: Riksmålsvernet og Aschehoug.
- Nynorskordboka. Definisjons- og rettskrivingsordbok*. 1993. Utarbeidd av Avdeling for nynorsk ved Norsk leksikografisk institutt, Universitetet i Oslo, i samarbeid med Norsk språkråd. Redaksjon Marit Hovdenak m. fl. Oslo: Det Norske Samlaget.
- Opsahl, Toril & Unn Røynealand. 2009. Osloungdom – født på solsiden eller i skyggen av standardtalemålet? *Norsk Lingvistisk Tidsskrift* 27, 95–119.
- Ordbok över svenska språket*. 1898–. Utgiven av Svenska akademien. [*Ordbok öfver svenska språket / Svenska akademiens ordbok*.]. Lund: Gleerup.
- The Oxford English dictionary*. 1933. Oxford: Clarendon Press.
- Papazian, Eric. 1994. Om sje-lyden i norsk, og ombytinga av den med kje-lyden. *Norskraft* 83, 1–105.
- Papazian, Eric & Botolv Helleland. 2005. *Norsk talemål. Lokal og sosial variasjon*. Kristiansand: Høyskoleforlaget.
- Pedersen, Inge-Lise. 2003. Traditional dialects of Danish and the de-dealectalization 1900-2000. *International Journal of the Sociology of Language* 159, 9–28.
- Pedersen, Inge-Lise. 2009. Standardtalesprogets tilblivelse og rolle i Danmark. *Norsk Lingvistisk Tidsskrift*, 27, 159–78.
- Pereira, Christophe. 2007. Urbanization and dialect change: The Arabic dialect of Tripoli (Libya). I Catherine Miller, Enam Alver, Dominique Caubet & Janet Watson (red.): *Arabic in the city: Studies in dialect contact and language variation*. London: Routledge, 77–96.
- Politikens nudansk ordbog med etymologi*. 2001. København: Politikens Forlag.
- Røynealand, Unn. 1999. Språkleg regionalisering på Røros og Tynset. I Gunnstein Akselberg (red.): *Målbryting. Skrifter frå prosjektet Talemålsendring i Norge*. 2. Bergen: Nordisk institutt, Universitetet i Bergen, 98–119.
- Røynealand, Unn. 2003. Språk og dialekt. I Brit Mæhlum, Helge Sandøy, Unn Røynealand & Gunnstein Akselberg (red.): *Språkmøte. Innføring i sosiolingvistikk*. Oslo: Cappelen akademiske forlag, 13–31.
- Røynealand, Unn. 2005. *Dialektnivellering, ungdom og identitet. Ein komparativ studie av språkleg variasjon og endring i to tilgrensande dialektområde, Røros og Tynset*. Unipubavhandling 231. Dr. art.-avhandling, Universitetet i Oslo, 2005.

- Røyneland, Unn. 2008. Språk og dialekt. I Brit Mæhlum, Helge Sandøy, Unn Røyneland & Gunnstein Akselberg (red.): *Språkmøte. Innføring i sosiolingvistik*. 2. utgave. Oslo: Cappelen akademiske forlag, 15–34.
- Røyneland, Unn. 2009. Dialects in Norway: Catching up with the rest of Europe? *International Journal of the Sociology of Language*, 7–30.
- Sandøy, Helge. 1996. *Talemål*. 2. utg. Oslo: Novus.
- Sandøy, Helge. 1998. The diffusion of a new morphology in Norwegian dialects. *Folia Linguistica* 32, 83–100.
- Sandøy, Helge. 2002. Norsk tale i to generasjoner. *Språknytt* 3–4, 10–13.
- Sandøy, Helge. 2008a. Kontakt og spreiring. I Brit Mæhlum, Helge Sandøy, Unn Røyneland & Gunnstein Akselberg (red.): *Språkmøte. Innføring i sosiolingvistik*. 2. utgave. Oslo: Cappelen akademiske forlag, 221–40.
- Sandøy, Helge. 2008b. Språkendring. I Brit Mæhlum, Helge Sandøy, Unn Røyneland & Gunnstein Akselberg (red.): *Språkmøte. Innføring i sosiolingvistik*. 2. utgave. Oslo: Cappelen akademiske forlag, 195–219.
- Sandøy, Helge. 2009a. Standardtalemål? Ja, men ...! *Norsk Lingvistisk Tidsskrift* 27, 27–47.
- Sandøy, Helge. 2009b. Sju nordiske språkkulturar. Korleis? Og korfor? I Charlotta af Hällström-Reijonen (red.): *Språk i Norden 2009*. København: Språkportalen, 153–72.
- Sandøy, Helge. 2011. Language culture in Norway: A tradition of questioning standard language norms. I Tore Kristiansen & Nikolas Coupland (red.): *Standard Languages and Language Standards in a Changing Europe*. Oslo: Novus, 119–26.
- Sandøy, Helge. 2015. Austlandsk etter 1800. I Helge Sandøy (red.): *Talemål etter 1800. Norsk i jamføring med andre nordiske språk*. Oslo: Novus, 159–79.
- Skjekkeland, Martin. 2000. *Dialektutviklinga i Noreg dei siste 15 åra — drøfting og analyse*. Skriftserien 67. Kristiansand: Høgskolen i Agder.
- Skjekkeland, Martin. 2005. *Dialektar i Noreg. Tradisjon og fornying*. Kristiansand: Høyskoleforlaget.
- Skolseg, Ellen. 1994. *Romeriksdialektens levevilkår i skyggen av Oslo*. Utrykt hovedoppgave i nordisk. Universitetet i Oslo.
- Skramstad, Tone. 1999. *Oslocirkumferensen og språklig regionalisering: en metodetriangulert undersøkelse av språk og normer hos ungdommer på Hadeland*. Utrykt hovedoppgave i nordisk, Universitetet i Oslo.
- Solheim, Randi. 2006. *Språket i smeltetryta. Sosiolingvistiske utviklingslinjer i industrisamfunnet Høyanger*. Dr. art.-avhandling, NTNU. Trondheim.

- Solheim, Randi. 2009. Språkleg standardisering i komplekse situasjonar – om lokal tilpassing, posisjonering og makt. *Norsk Lingvistisk Tidsskrift* 27, 145–57.
- Stausland Johnsen, Sverre. 2015a. Dialect change in South-East Norway and the role of attitude in diffusion. *Journal of Sociolinguistics*, 612–42.
- Stausland Johnsen, Sverre. 2015b. Språkendringar langs Oslofjorden. I Helge Sandøy (red.): *Talemål etter 1800. Norsk i jamføring med andre nordiske språk*. Oslo: Novus, 125–58.
- Stausland Johnsen, Sverre. 2019. Grunnleggjande spørsmål om språkending og norsk språkhistorie. *Norsk Lingvistisk Tidsskrift* 37, 77–138.
- Steinsholt, Anders. 1972. *Målbryting i Hedrum 30 år etter*. Oslo: Universitetsforlaget.
- Stjernholm, Karine. 2013a. *Stedet velger ikke lenger deg, du velger et sted. Tre artikler om språk i Oslo*. PhD-avhandling, Universitetet i Oslo.
- Stjernholm, Karine. 2013b. Den aktuelle språksituasjonen i Oslo: Hva vet vi om den i lys av teorier om standardisering, destandardisering og demotisering? Upublisert prøveforelesning til Ph.d.-graden, Universitetet i Oslo, 19. juni 2013.
- Stjernholm, Karine. 2019. Variasjon som virkemiddel – hiphop, språkvalg og identitetskonstruksjon i Oslo. *Norsk Lingvistisk Tidsskrift* 37, 25–57.
- Stjernholm, Karine & Ingunn Indrebø Ims. 2014. Om bruk av Oslo-testen for å undersøke oslomålet. *Norsk Lingvistisk Tidsskrift* 100–129.
- Store norske leksikon*. 2005-07. Oslo: Kunnskapsforlaget.
- Taeldeman, Johan. 2013. Recent developments in the East Flemish dialect area. I Frans Hinskens & Johan Taeldeman (red.): *Language and Space: An International Handbook of Linguistic Variation III: Dutch*. Berlin/New York: Mouton de Gruyter, 255–77.
- Torp, Arne. 1988. «Hu skøyt høl i huet». Noen tanker om «udanna østnorsk». *Språklig samling* 29, nr. 4, 6–9.
- Trudgill, Peter. 1972. Sex, covert prestige, and linguistic change in the urban British English of Norwich. *Language in Society* 1, 179–96.
- Trudgill, Peter. 1999. *The dialects of England*. 2. utgåve, Oxford: Blackwell.
- Trudgill, Peter. 2011. *Sociolinguistic Typology: Social Determinants of Linguistic Complexity*. Oxford: Oxford University Press.
- Venås, Kjell. 1984. Norsk forskning om dialekt og skule. *Sprog i Norden*, 6–18.
- Vikør, Lars S. 1999. Austlandsmål i endring. I Turid Kleiva, Ingeborg Donali, Trygve Neshagen & Helen Øygarden (red.): *Austlandsmål i endring: Dia-*

- lektar, nynorsk og språkhaldningar på indre Austlandet*. Oslo: Samlaget, 13–48.
- Vikør, Lars S. 2009. Begrepet standardtalemål – forsøk på ei opprydding. *Norsk Lingvistisk Tidsskrift* 27, 49–65.
- Vikør, Lars S. 2013. Tore Kristiansen og Nikolas Coupland (red.): *Standard Languages and Language Standards in a Changing Europe*. Oslo: Novus 2011. 239 sider. *Norsk Lingvistisk Tidsskrift* 31, 111–18.
- Voje, Hans Kristian. 1979. *Drangedalsmålet sett frå ein sosiolingvistisk synsvinkel*. Uprenta hovudoppgåve, Universitetet i Oslo.
- Wells, John C. 1982. *The Accents of English 1. An Introduction*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Western, August. 1921. *Riksmåls-grammatikk*. Kristiania: Aschehoug.
- Wiggen, Geirr. 1990. Oslo bymål. I Ernst Håkon Jahr (red.): *Den Store dialektboka*. Oslo: Novus.

Summary

This article provides a critical review and discussion of the literature on the development of the spoken language in and around Oslo. Opinions are divided. The key term ‘standard’ is used in various ways and there is disagreement regarding what is happening, what is the majority view on what is happening, which development(s) should be expected, which variety is most prestigious and how the expansive variety in the area should be referred to. At the same time, important questions are not being raised and there are often entirely disparate understandings of the same empirical material, apparently caused by different theoretical and ideological starting-points. On the basis of the data presented in the literature, I attempt here to clarify what is happening and to find out why interpretations vary so greatly. I conclude (with Stjernholm) that what now dominates in Oslo is not a modified variant of one thing or the other, but a compromise, and I argue (building on Sandøy) in favour of referring to this variety as ‘Common East Norwegian’, rather than ‘Standard East Norwegian’, which has caused confusion. The difference in opinions regarding what to expect is, as I see it, caused by considering the developments in Denmark and England as the norm without taking into account the different chronology of the centralisation of speech in these countries.

Eldar Heide
Professor i norsk
Institutt for språk, litteratur, matematikk og tolking
Høgskulen på Vestlandet
Postboks 7030
5020 Bergen
eldar.heide@hvl.no

Tilsvar til Sandøy, Conzett, Kristoffersen og Nesse

Sverre Stausland Johnsen

Inngang

I 2016 kom det fyrste bandet i verket *Norsk språkhistorie* ut. Bandet heiter *Mønster*, og eg skreiv ein kritisk omtale (frå no «SJ») av dette bandet i *Norsk lingvistisk tidsskrift* 37, der eg særleg vurderte om bandet nådde målet om å verta eit referanseverk for norsk språkhistorie. I *Norsk lingvistisk tidsskrift* 38 kom Helge Sandøy, Philipp Conzett, Gjert Kristoffersen og Agnete Nesse med «svar på omtalen» (frå no «SCKN»), og dei gjer det «både som redaktørar for verket og forfattarar i [*Mønster*]» (s. 93–94). Lagt i hop har SCKN skrive vel tretti prosent av kapittelinnhaldet i *Mønster*.

Konklusjonen står

I omtalen min kom eg til denne hovudkonklusjonen (SJ s. 127):

Det største lytet med boka, særleg av di ho er etla til eit vitskapleg oppslagsverk, er at det er for mange reine mistak i henne. Det er påstandar og utgreiingar om språktrekk og språkendingar frå alle stega i den norske språkhistoria som er beint fram range, og somme av dei må me kunna kalla for grove mistak. [...] Det er nok til å konkludera at dette verket ikkje kan setjast i staden for dei gamle språkhistoriebøkene [...].

I artikkelen kjem eg med tretti døme på slike mistak, men opplyser om at boka har fleire enn det (s. 79, 127). I gjennomgangen av desse tretti døma kategoriserer eg somme av utgreiingane som rettelege mistak, og for andre utgreiingar ordlegg eg meg meir varsamt og skriv at dei «strid mot den vanlege læra», «strid med hovudoppslagsverka» og dilikt (s. 91, 92, 95, 97, osb.).

SCKN skriv på fyrste sida at «det meste i kritikken hans treng korreksjon» (s. 93), og i konklusjonen seiest dei ha avsanna mange av dei døma eg gjev på mistak i *Mønster* (s. 126):

Når vi no har gått igjennom omtalen, ser vi at han er full av mange mistak om både «mange» og «grove mistak» (Johnsen 2019: 79, 127).

Men denne påstanden svarar dåleg til det røynelege innhaldet i artikkelen deira. Trass i at artikkelen er på nær førti sider, vert berre åtte av dei tretti døma i det heile nemnde. Av desse åtte vedgår SCKN for fire av dei at dei er rettelege mistak, og at kritikken min er rettkomen (s. 95, 117, 119). Av dei fire døma som står att, tek SCKN sjølvkritikk ved tre av dei for at framlegginga i *Mønster* er «uklår» (s. 114–115, 119).

Det er berre ved eitt einaste av dei tretti døma eg gjev på mistak, at SCKN hevdar utgreiinga i *Mønster* er rett, og at kritikken min er urettkomen. Det gjeld påstanden i *Mønster* om at det er «vikvørske målføre og egdske kystmål» der fleirtalsendinga *-er* «har vorte einerådande» i inkjekjønn (s. 248). Men eg kjenner ikkje til eit einaste slikt målføre der det heiter *mange barnar, dyrer, egger, folker, liker, liver, måler, skriker, slager, taler* og *årer* i inkjekjønn. Om SCKN gjer det, trur eg lesarane gjerne vil vita kvar det finst.

Når SCKN legg imot kritikken min om mistak i *Mønster* ved berre eitt av dei tretti døma eg gjev, då tyder det at dei ikkje freistar å rikka ved det som var hovudkonklusjonen min i SJ. Når den vert ståande utan motlegg, er det lite gagn i å gå nærare inn på alt anna dei skriv i den nær førti sider lange artikkelen.

Ålmenn kritikk av omtalen

SCKN er mildt sagt ikkje nøgde med omtalen min av *Mønster*. Misnøyet går hovudsakleg ut på at SCKN held artikkelen min for å vera ei bokmelding, og at han ikkje ter seg so som dei meiner ei bokmelding skal (s. 94, 126). Men som det kjem fram i innleiinga i SJ, er føremålet med artikkelen min å røkja etter om dei krava ein må setja til eit «fagleg referanseverk», som boka etlar å vera, er stetta. Og det er nettopp det eg har vurdert boka etter, som det skulle gå klårt fram av oppsummeringa mi (s. 125–128). Det har ikkje vore eit mål, so som SCKN tykkjer det skulle ha vore, «å presentere analysane [i *Mønster*], så fullstendig som mogleg» (s. 94).

I tillegg meiner SCKN eg har skyldnad til å leggja fram det «forfattarane har hatt som intensjon å formidle» og at «ein [bør] kunne vente at meldaren

presenterer innhaldet i boka på forfattarane sine premissar» (s. 94, 126). Oppsummert tykkjer dei eg «misforstår teksten i [*Mønster*]» (s. 93). Her kan eg nøya meg med å sitera kulturredaktøren i Aftenposten, Cecilie Asker (14/6/2020, s. 3, mi utmerking):

Det er [...] ikke uvanlig at det kommer tilbakemeldinger om at anmelderne ikke har forstått kunstens premisser eller kunstnerens intensjoner. Det er veldig forståelig at en kunstner eller utgiver, som har jobbet lenge med et verk, blir skuffet over en anmeldelse som ikke gjenspeiler det de selv opplever å ha skapt. *Men det er ikke anmelderens oppgave å godta kunstnerens premisser.* Deres oppgave er å gi kvalifiserte vurderinger av kulturprodukter [...] slik de fremstår for brukerne, for deretter å formidle dette til leserne.

Lesarane av *Mønster* kan ikkje vita kva «forfattarane har hatt som intensjon». Me kan berre leggja til grunn det som står skrive i verket.

Stråmenn og grunnlause skuldingar

I eit ordskitte mellom fagfolk i eit fagtidsskrift ventar ein at argumentasjonen er sakleg. SCKN har ei lang rekkje merknader til artikkelen min, men diverre rettar ikkje desse seg mot ting eg røynleg har skrive i SJ. Eit gjennomgåande drag i artikkelen frå SCKN er å skriva «Johnsen meiner at ...» eller dilikt, der det fylgjer noko eg aldri har sagt eller skrive, og so mæler SCKN mot det. I denne stråmannsargumentasjonen vert eg tillagd løglege meininger og ekstreme synspunkt som SCKN sjølve har formulert. Det er lett å «vinna» eit ordskitte om ein fører ordet både for seg sjølv og for motparten. I dette tilsvaret vil eg ikkje forsvara ting eg ikkje har skrive. Eg har synt før at redaktørane og forfattarane i *Mønster* grip til stråmenn når dei vil mæla mot kritikken min (sjå *Norsk Tidend* nr. 1/2020).

Det mest bisnelege i artikkelen frå SCKN er at dei finn føre å skulda meg for å driva med fusk og fals. Dei skuldar meg for «sitatfjusk» i tilfelle der dei ikkje kan syna at eg har sitert nokon rangt (s. 113), seier eg gjev «fullstendig gale» og «usanne referat» i tilfelle der eg siterer kjeldene mine ordrett (s. 108–110), og skuldar meg for «direkte referatfjusk» i tilfelle der det eg skriv, samsvarar heilt opp med kjeldene eg viser til (s. 109). Kva dei vonar å vinna med desse åttaka, er uvisst. Skuldingane er grunnlause, kor som er.

Stråmannsargumenta og dei grunnlause skuldingane er merke på at det dei kallar «svar på omtalen», i røynda er mest retorikk. Slikt byd ikkje inn til eit fagleg ordskifte, men det var kan henda heller ikkje målet med artikkelen deira.

Utgang

Eg enda omtalen min i SJ med ei von om at *Mønster* skulle koma i ei ny utgåve, der mellom anna dei mistaka eg la fram, kunne rettast (s. 127–128). SCKN stadfester «arbeidet med å lage ei revidert utgåve av verket» (s. 121), og det skal difor verta interessant å sjå i kva stykkje boka kjem til å verta omvølt. Dersom SCKN meiner omtalen min er «heilt misvisande» og at «det meste i kritikken hans treng korreksjon» (s. 93–94), då er det heller ingen grunn til at den nye utgåva skal taka omsyn til kritikken eg la fram i SJ. Det skal verta interessant å sjå om SCKN står ved den konklusjonen når den nye utgåva skal skrivast.